

Dr. S. SRKULJ:

IZVORI ZA POVIJEST

I.

CIJENA K. 1.60

IZVORI ZA POVIJEST

PRIREDIO

ZA VIŠE RAZREDE SREDNJIH ŠKOLA

DR. STJEPAN SRKULJ
PROFESOR DONJOGRADSKE GIMNAZIJE ZAGREBAČKE

ZAGREB 1910.
TISKARA HRVATSKE STRANKE PRAVA D. D.
NAKLADA PIŠČEVA.

I.

IZVORI ZA POVIJEST STAROGA VIJEKA.

Predgovor.

„Izvori za povijest“ imaju ispuniti onu prazninu u našoj pedagoškoj literaturi, što je opaža svaki učitelj povijesti kod predavanja svoga predmeta; imaju služiti zornoj obuci. Kako nema dotjerane obuke u fizici, kemiji, prirodopisu, zemljopisu bez zorne obuke, tako nema ni obuke u povijesti bez zorne podloge[1]). Imajući učenici pred sobom izvore, vidjet će na svoje oči, kako pisac povijesti crpe slike svoje iz istinitih događaja, pratit će postajanje rada piščeva, ali ujedno će se i u njih buditi samostalan sud, jer će pomišljati i na to, kako bi oni sebi tu sliku stvorili. „Izvori“ bit će ukratko pomagalo za shvatanje povjesnih događaja, ideja, velikana i olakšat će učenje povijesti; lakše će postati učeniku svojinom ono, što je stekao svojim rođenim radom, nego ono, što je stekao mehaničkim učenjem.

„Izvori“ će buditi interes za povijest; a, kako je interes uvijek vezan uz ugodno čuvstvo, to ne smiju „Izvori“ biti na *teret* učeniku; ne smije se od njega tražiti, da ih uči *napamet;* oni su samo pomagalo: imaju se čitati kod kuće i u školi, već prema uputi učitelja, a na njemu je, da članak objasni, osobitosti istakne i krivi sud učenikâ ispravi. Kod toga se ne smije zapasti u drugu krajnost — kritiku izvora, jer to spada drugamo.

„Izvori“ se dijele u četiri dijela i to: I. dio: stari vijek za V. razred; II. dio: srednji vijek za VI. razred;

[1]) Pa baš povijest ima osim slika i povjesnih karata još bogatu zalihu za zornu obuku u temeljima svoje znanstvene zgrade, u kronikama, raznovrsnim piscima, natpisima, pjesmama, anegdotama, pričama, zakonicima, ispravama, memoarima, oglasima, proglasima i t. d.

III. dio: novi vijek za VII. razred; IV. dio: izvori za hrvatsku povijest za VIII. i eventualno za VI. i VII. razred.

U „Izvore“ se nijesu mogli uvrstiti cjeloviti spomenici i pisci (kao ono latinski pisci njemačke starine, što ih je za školu izdao Pertz ili Geschichtsschreiber der deutschen Vorzeit) nego samo izvaci iz njih i to onih, koji su u uskoj svezi s građom u školskoj knjizi. „Izvori“ su najvećim dijelom prevedeni a djelomice i u izvorniku. Prijevodi su osim jednoga jedinog (El Canova izvještaja o prvom putovanju oko zemlje) prevedeni iz izvornika.

U izvorniku su priopćeni neki izvori staroslovenski, srpski, češki i ruski i to latinskom transkripcijom osim srpskih. (Da ne bi poluglasi smetali, ispustio sam ih i označio znakom ’). Nepoznate se riječi nalaze pod crtom, gdjegdje i cijele rečenice, da ne zadavaju neprilika.

Ne mogu završiti, da ne zahvalim kolegi K. Racu, koji je mnogo štivo za stari vijek sam preveo a ostala štiva za srednji i novi vijek pomno pregledao, pa gg. Maretiću, Musiću, Manojloviću, Sencu, Sarkotiću i Kuzmiću, koji su mi dopustili, da njihove prijevode upotrijebim.

Dr. **S. S.**

U Zagrebu mjeseca rujna 1910.

1.

Himna Nilu.

Maspero, Poviest iztočnih naroda u starom vieku.

Preveo s francuskoga **Gavro Manojlović**.

(Naklada „Matice hrvatske“).

Slava ti, Nile, koji se ovoj zemlji javljaš i koji u miru dolaziš, da život Egiptu udahneš! Skrovni bože, koji izgoniš tamu na svijetlo, kad je tebi drago; koji orosuješ od sunca sazdane voćnjake, da život svemu živu podadeš. Ti natapaš zemlju svagdje i na svakom mjestu, ti pute s neba na zemlju; ti bože Seb, prijatelju hljeba; ti bože Nepra, davaoče (žita), ti bože Ptah, koji osvjetljuješ svaki krov. Gospodaru ribâ, kada ti stupiš na poplavljene zemlje, ni jedna ptica ne napada više na korist našu; stvoritelju žita, istočniče, ovjekovječuješ trajanje hramova; djelo tvoje čini, da se ruke odmaraju milijunima nevoljnika! Opadaš li, na nebu padaju bogovi na lice, a ljudi ispogibaju. On je rekao stoci, da otvori čitavu zemlju,[1]) a počiva veliko i malo. Zazivlju ga ljudi, stane li on; a tada nalik bude na Khnuma.[2]) Ustane li, nabreca zemlja od radosti, veseli se svaka put, svako živo biće dobilo je hranu svoju, svaka čeljust ima gristi. On donosi slađanu hranu, stvara sve dobre stvari, taj gospodar pitomih, izabranih jela: ima li žrtava, njemu hvala. On čini, da raste trava za stoku, pripravlja žrtve za svakoga boga, divan je tamjan, koji je od

[1]) Čitava zemlja = Egipat. — [2]) Bog stvoritelj = onaj, koji je jaje svijeta sačinio na lončarskoj ploči.

njega. On zahvaća obje krajine,[3]) hambare da napuni, da natrpa žitnice, da dade dobara sirotinji. N a b u j a, da želje ispuni sve, a snaga mu ipak ne opada: od snage bude mu štit (za sirotinju). Njega ne klešu u kamen ni u kipove a na njih dvokrunu; [4]) njega ne vide ljudi, ni služba ijedna nit ijedna žrtva ne dopire do njega. Njega se ne može dovući u svetište; mjesta ni stana mu ne znaju, svetih knjiga sila naći ga ne može. N e m a obitavališta nikakva, koje bi ga obuhvatilo, provodnika nema do srca tvoga. Razveselio ti si koljena i koljena djece svoje, počitanje ti pridonose na jugu; čvrste su tvoje zapovijesti, kad se očituju pred tvojim slugama sjevera. On ispija sa svačijih očiju suze, i čudovište svijeta njegovo je obilje.

2.

Heops i Hefren.

Herodotova povijest.

Preveo dr. **August Musić.**

(*Naklada „Matice hrvatske“*).

Do kralja Rampsinita živjeli su Egipćani, kao što su mi kazivali, sasvim po zakonu, i Egipat je bio veoma sretan. Ali Heops, koji se poslije njega zakraljio, bacio ga je u kojekakove nevolje. On mu je zatvorio sve hramove te im nije dao žrtava prinositi, a onda je stao sve Egipćane nagoniti, da za nj rade. Jednima je naložio, da iz kamenjaka u Arapskim gorama kamenje do Nila vuku. A drugima je naredio, da kamenje, koje se preko rijeke na lađama preveze, primaju pa vuku do gora, koje se Libijske zovu. Tako je sto tisuća ljudi radilo po tri mjeseca. A vremena je narod potrošio deset godina na gradnju puta, kojim su vukli kamenje, koji baš nije mnogo manje djelo od piramide, kao što se meni čini. Taj je put pet stadija[1]) dug.

[3]) Gornji i Donji Egipat. — [4]) T. j. sjedinjenu krunu Gornjega i Donjega Egipta.

[1]) Stadij ima 192 m., za put se uzima obično neko 150 m.

deset hvati širok, a visok je, gdje je najviši, osam hvati; a sagrađen je od tesana kamenja, u kojem su slike urezane. Na taj se dakle put potrošilo deset godina i na podzemne komore, koje su na visini, gdje stoje piramide. Te je komore načinio sebi za grobnicu na otoku, za koji je Nil prokopom naveo. A piramida sama gradila se dvadeset godina. Ona je četverostrana, i svaka joj je strana osam pletara[2]) duga i toliko isto visoka. Sagrađena je od tesana kamenja, koje je složeno, što se najljepše moglo. A ni jedan kamen nije manji od trideset stopa. A gradila se ta piramida poput skalina, koje gdjekoji vijencem, a drugi stubama zovu. Pošto su je tako sagradili, dizali su ostalo kamenje strojevima, koji su bili od kratkih greda načinjeni, sa zemlje na prvi red skalinski. A kad bi kamen došao onamo, metnuli bi ga na drugi stroj, koji je stajao na prvom redu, te bi ga s njega drugim strojem na drugi red povukli. Jer koliko je god redova skalinskih bilo, toliko je bilo i strojeva, ili je bio i jedan jedini stroj, koji se mogao prenositi, te bi ga prenijeli s jednoga reda na drugi, pošto bi mu kamen izvadili. Ja spominjem oboje, kao što se pripovijeda. Tako se dakle sagradio najprije najgornji dio piramidin, onda su gradili dio do njega, a napokon su gradili najdonji dio pri zemlji. Na piramidi je zabilježeno u egipatskom pismu, koliko se potrošilo na rotkvu i na luk i na česan za radnike. I kao što se dobro sjećam, što mi je tumač čitajući pismo kazao, potrošilo se tisuću šest stotina talenata srebra. Ako je tomu tako, koliko se osim toga potrošilo na gvožđe, kojim se radilo, i na hranu i na odijelo radnicima! Osobito što su se te građevine gradile onoliko vremena, koliko sam spomenuo, a osim toga se jamačno nije kratko vrijeme kamenje lomilo i dopremalo i podzemni prokop gradio.

Za toga su Heopsa Egipćani kazivali da je kraljevao pedeset godina, a nakon smrti njegove zakraljio se brat njegov Hefren. I ovaj je radio sve onako isto, kao i onaj: i piramidu je sagradio, koja nije tolika, kao ona. Tu sam i ja izmjerio. Niti ima pod sobom podzemnih komora, niti teče u nju voda iz Nila, kao u onu što teče, gdje sagrađenim prokopom utječe i

[2]) Pletar ima 32 m.

ostrvo optječe, na kojem kažu da leži Heops. Najdonji je dio sagradio od šarena etiopskoga kamenja, ali je četrdeset stopa manja od one druge, do koje stoji. Stoje pak obe na istoj visini, koja je sto stopa visoka. Za Hefrena su kazivali da je pedeset i šest godina vladao.

Tako broje Egipćani sto i šest godina, u kojima ih je snalazila svaka nevolja, i hramovi su njihovi cijelo to vrijeme bili zatvoreni, a da se nijesu otvorili. Zato tih kraljeva od mržnje Egipćani ne spominju baš rado, nego i piramide zovu po pastiru Filitu, koji je u to vrijeme pasao stada po tim krajevima.

3.

Pismo babilonskoga kralja Burraburijaša kralju egipatskomu Amenofisu IV.[1]

J. A. Knudtzon, Die El-Amarna-Tafeln.

Naphururiji,[2]) velikomu kralju, kralju egipatskomu, govoraše ovako Burraburijaš, veliki kralj, kralj karadunijaški,[3]) tvoj brat: Meni i mojoj kući, momu konju i mojim kolima, mojim velikašima i mojoj zemlji služi dobra sreća. Momu bratu i njegovoj kući, njegovu konju i njegovim kolima, njegovim velikašima i njegovoj zemlji dobra sreća služila! Od onoga dana, kad je

[1]) Kod felaškoga sela El Amarna (300 km južno od Kaira uz Nil na desnoj obali njegovoj) nađeno je koncem god. 1887. i početkom 1888. mnogo ploča, ispisanih klinovim pismom. Te ploče sačinjavaju dio egipatskoga državnog arhiva iz vremena kralja Amenofisa III. i IV., a potječu iz nove prijestolnice Amenofisa IV. Taj se kralj radi vjere zavadio sa svećenstvom stare prijestolnice u Tebi, pa je sebi podignuo oko god. 1380. novu prijestolnicu. 80 ploča nalazi se u Britskom muzeju u Londonu, 180 u Berlinskom muzeju (među njima i omanjih fragmenata), 60 u muzeju u Bulaku, a samo ih je nekoliko u privatnim rukama. Osim nekih ploča sve su to sami listovi egipatskih činovnika u Siriji i Kanaanu i listovi azijskih vladara. Dopisuje se babilonski, što dokazuje, da je babilonski jezik oko godine 1400. bio diplomatskim jezikom Prednje Azije. [2]) U pismima ne dolazi za Amenofisa IV. ime Amenofis nego samo njegovo prezime Naphururija. — [3]) Karadunijaš je ime za Babiloniju.

poslanik moga brata k meni prispio, nije mi tijelu dobro bilo, te njegov poslanik preda mnom nije nikada jeo ni opojnoga pića pio. Gle, ako upitaš poslanika svoga, moći će ti kazati, da momu tijelu nije dobro bilo. — Pa kad mi tijelu nije dobro bilo, a moj se brat....,[4]) planuh na te, brata svoga, ovim riječima: »Da bolujem, to da nije brat moj čuo? Zašto mi nije glave pridignuo? Zašto nije poslanika svoga poslao i prigledao?« Poslanik brata moga ovo govoraše: »Nije kratak put, te bi tvoj brat mogao doznati i pozdrav tebi poslati. Daleko je do brata tvoga. Da boluješ, to da je brat tvoj čuo i ne poslao ti poslanika?« Nato mu rekoh ovo: »Je li daleko do moga brata, velikoga kralja, ili blizu?« Nato će on ovo: »Pitaj svoga poslanika, nije li daleko! Za te nije brat tvoj ništa saznao i zato nije slao, da te pozdravi.« Pa kad sam svoga poslanika pitao, a on rekao, da je put dalek, ne planuh na te, brata svoga. Pa kad rekoše, da u zemlji brata moga ima svega izobila, i brat mi ništa ne treba, tako ima i u mojoj zemlji svega izobila, i ne trebam ništa. Prijateljstvo, koje od starine traje, namrli su nam kraljevi, i mi jedan drugoga pozdravljamo. To prijateljstvo neka ostane među nama. Tvomu poslaniku odgovorih i otpravih ga. Odgovori brže bolje momu poslaniku i daj, da se povrati! Pa jer rekoše, da je put težak, vode nestalo, a žega silna, zato ti nijesam poslao mnogo lijepih darova. (Samo) 4 mine lijepoga lazura šaljem na dar bratu svome i 5 sprega konja šaljem bratu svome. Kad krene lijepo vrijeme, onda će moj budući poslanik, koji će poći, mnogo lijepih darova momu bratu donijeti, i sve, što moj brat želi, neka mi brat piše. Iz svojih kuća neka mu donesu. Jednoga sam se djela prihvatio i zato bratu svome pisao. Neka mi brat moj pošalje mnogo lijepa zlata, da ga mogu za svoje djelo upotrijebiti. Ali zlato, što će ga brat moj poslati, neka brat moj ne preda ni jednomu činovniku! (Oči) moga brata neka paze, i moj brat neka zapečati to i tako odašalje! Jer nije brat moj na zlato, što ga je brat moj meni poslao, sam pripazio, nego ga je činovnik brata moga zapečatio i otpravio, zato ne izide, kad sam stavio u peć, u svemu 40 mina zlata, što ga donijeше. A što se tiče moga poslanika Salmua, koga sam ti slao,

[4]) za me nije brinuo.

dvaput mu karavanu oplijeniše. Jednu oplijeni Birijamaza, a drugu mu karavanu oplijeni Pamahu, namjesnik jedne zemlje, koja tebi pripada i tebi se pokorava. Tu pravdu poravnaj ti, brate moj! Kad poslanik moj stupi pred brata moga, onda neka i Salmu stupi pred brata moga. Njegovo .... neka mu se povrati, a šteta njegova neka mu se naknadi.

4.

Pjesma Amon-Râu.

Maspero, Poviest iztočnih naroda u starom vieku.

Preveo **Gavro Manojlović.**

Ti se budiš, dobročinče, Amon-Râ-Harmarkhis; budiš se, istino, Amon-Râ, gospodaru obiju obzora! Oj dobročinče, sjaju, plamene! Veslaju tvoji brodari, kojino su Akhimu-Urdu![1]) Naprijed te kreću tvoji brodari, kojino su Akhimu-Seku![2]) Izlažiš, uzdižeš se, na visu si dobročinac, i vodiš sebi čamac, na kojem krstariš po sveviš̌njoj zapovijesti svoje matere N u t e[3]) dan na dan! Prelijećeš nebo navisoko, i tvoji su neprijatelji povaljeni ničice! Lice obraćaš na zapad zemlje i neba: prokušane su tvoje kosti, gipki ti udovi, puno života ti meso, u naponu krepke ti žile, breca ti duša! Štuju sveti tvoj lik, vode te na putu tame; ti čuješ zov onih, koji te za stanicom prate živim usklicima. Brodarima tvojega čamca, srce im je veselo; gospodar je neba u punoj puncatoj radosti; glave donjega neba klikuju od miline; bogovi i ljudi šalju ti usklika i padaju pred suncem na koljena po sveviš̌njoj zapovijedi tvoje matere Nute; srce im je prepuno zadovoljstva, jer je Râ srušio svoje neprijatelje! Nebo se smije, zemlja se topi od radosti, bozi i ljudi svetkuju, da slavu podadu R â - Ḥ a r m a k h i s u, kad ga vide, gdje se diže u svojem čamcu i gdje je dušmane srušio, kad-

---

[1]) i [2]) Vozaći sunčanoga čamca; Egipćani drže, da sunce, mjesec i zvijezde u čamcima plove preko nebeskoga oceana. — [3]) Svod nebeski. —

gođer bilo. Stanica je sigurna, jer je Mihni-zmija[4]) na svojem mjestu, i jer je nebesnik smrvio dušmane svoje. —

Diži se, Râ-Harmakhise! Dižeš se, i dižući se i na visu lebdeći iz ustiju ti se saspe riječ na dušmane tvoje. Otvoriš sebi stanicu i strovališ strmoglavce zlotvora, kadgođ bilo, da ni trenutka oka naprijed ne pođe! U prah si smrvio srčanost opakosti; dušmanin Râ-in pada u oganj; Nehi-ho[5]) je utrnut, kadgođ bilo; djeca prevrata nemaju više snage. Râ je nadjačao dušmane svoje. Tvrdokorna srca padaju od njegovih udaraca; opakost mora rigati, što je proždrla.

Oj Râ, daj života izobila Faraonu! Daj hljeba želucu njegovu, vode grlu, miloduha kosi njegovoj! Dobročinče Râ-Harmakhise, plovi s njime, podaj mu molitvu svoju! Oni, koji su u tvome čunu, poskakuju od žive želje; smeteni, zapanjeni su zlodusi! —

On je stvorio tlo, srebro i zlato i pravi lapis, kako mu se prohtjelo. On stvara trave za stada, i bilje, hranu ljudma. Život daje ribi u rijeci, pticama u zraku i daha onima, koji su u jajetu. On oživljuje gmaz, stvara hranu pticama — gmaz i ptice jednake su pred njegovim očima. Žitka daje i mišu u duplju i hrani pticu na grani. Blagoslovljen budi za sve ovo, ti jedan jedini, a rukama mnogojaki! — Pozdrav tebi, hvala tebi, jer obitavaš među nami! Padajmo ničice pred tobom, jer si nas stvorio! Blagoslovljen si od svakoga stvora; obožavaju te na svakome mjestu, na najvišim visinama neba, na zemlji, koliko je duga i široka, u dubini morâ. Bogovi se sagiblju pred tvojom svetošću; duše uzdižu tebe, koji si ih stvorio, rastapaju se od radosti, što stupaju pred svoga roditelja, i vele ti: »Mir tebi, oče otaca svih bogova, koji si nebo izvjesio, zemlju širom rasprostr'o! stvoritelju bića, obličitelju stvari, neograničeni kralju, ž, z, s,[6]) glavo bogova! obožavano ti biće, jer si nas ti stvorio; pridonosimo ti ponuda, jer si nam ti porod dao; blagosivljemo te, jer obitavaš među nami.«

---

[4]) Simbol sunčanoga puta. — [5]) Jedno od imena vražjih. — [6]) ž, z, s jesu kratice formule: „život, zdravlje, snaga“, a nalaze se uvijek poslije kraljevskoga imena ili poslije onih naslova, koji se davaju samo kraljevskoj časti.

5.

Iz „Mrtvačke knjige".

Maspero, Poviest iztočnih naroda u starom vieku.

Preveo **Gavro Manojlović.**

Duša pred Osirisovim sudištem.

Slava vam, gospodari Istine i Pravde! Slava tebi, Bože veliki, Istine i Pravde gospodaru! Dođoh k tebi, učitelju moj; evo ti se kažem, ne bih li se savršenstva tvoga nagledao! Jer je znano, da ja poznam ime tvoje i ime onih četrdeset i dvaju božanstva, koja su s tobom u dvorani Istine i Pravde, živeći o razmrvinama grješnikâ i siteći se njihovom krvi onoga dana, kadano se mjere riječi pred istinoljupcem Osirisom. Ja — ja vas zaista poznajem, gospodari Istine i Pravde; pridonio sam vam istinu, radi vas smrvio sam laž. Ne počinih ni jedne prijevare na ljudima! Ne ucvilih udovicâ! Ne slagah na sudu! Ne poznajem laži! Ne počinih nikakve zabranjene stvari! Ne zapovjedih ni jednoga dana ni jednomu nadgledniku radnika više posla izvršiti, nego što mu dužnost donosila! . . . Nijesam bio nemarnik! Lijenčina ne bijah! Nijesam slab bio! Ne bjeh popustljiv! Ne učinih ništa, što bi bogovima zazorno bilo! Nijesam robu škodio pred gospodarom! Nijesam gladom morio! Nijesam rasplakao nikoga! Ubijao nijesam! Potajice nijesam na ubistvo putio! Počinio nijesam prijevare ni na komu! Ne odvratih hljebova od hramova! Ne oduzeh bogovima nikada žrtvenih kolača! Ne ukradoh nikada mrtvačkih zapisa ni trakova! . . . . Nikada se ne okoristih prijevarom! Ne promijenih mjere žitu! Ne prevarih ni za jedan prst svoje ruke! Nijesam nasiljem polja otimao! Nijesam varao utezima na tezulji! Nijesam iskrivio ravnovjesja njezina! Mlijeka otimao nijesam djenčetu s ustiju! Tjerao nijesam posvećenih životinja s paše njihove! Hvatao nijesam mrežom ptica božanskih! Nijesam lovio svetih riba u njihovim ribnjacima! Nijesam vodu ustavljao, kad joj je teći bilo! Nijesam presjekao vodena traka, kuda se sterao! Trnuo nijesam svete vatre, kad joj je gorjeti bilo.

Okrnuo nijesam božanskoga kruga kod njegovih izabranih ponuda! Odbijao nijesam volova od njihova božanskoga dobra! Nijesam ustavljao ni jednoga boga u njegovim svećenim ophodima! Čist sam! Čist sam! Čist sam!

6.

Zanimanje u starih Egipćana.

Maspero, Poviest iztočnih naroda u starom vieku.

Preveo **Gavro Manojlović.**

Gledao sam[1]) kovača kod njegova posla uza ždrijelo peći. Prsti su mu (namrskani) poput kakove tvorine od krokodilje kože, smrdi jače negoli smrdljive ikre. Ima li ikoji kovinarski zanatnik više počinka nego li težak? Njegovo je polje za njega drvo, njegovo je oruđe kovina. Noću, kad bi čovjek mislio, da je slobodan, on ti još sveudilj radi poslije svega, što se njegova ruka već naradila (danju) — dä, noću on ti kod svijeće bdije.

Klesač traži posla kod svake vrste tvrda kamenja. Svršivši rad svojega zanata i istrošivši mu se ruke, eno ga gdje počiva; pa kako je od sunčanoga ishoda sveđer prignut, koljena su mu i leđa sva slomljena. — Brijač brije do mraka; (samo onda), kada jesti pođe, nasloni se na lakat (da otpočine). Od jedne hrpe kuća trčka k drugoj i traži posla; razbija si lakte, da si trbuh napuni, kao što pčele jedu (plodove) svojega rada. — Korabljar slazi do Natha.[2]) da dobije vozarinu. Kada se nagrnuo posla na posao, naubijao gusaka i plamenaca, namučio se muke svakojake —, jedva dospije do svojega voćnjaka i do kuće svoje na večer, a već mu valja opet na put....

Kazat ću ti, kako zidara boljetica iskušava; jer ti je na udar vjetrovima trudno zidući pribit uz kućne zaglavke lo-

[1]) Govori neki pisac dvanaeste dinastije sinu svojemu. — [2]) Elefantina u Gornjem Egiptu.

tovske, da stigne svoju namjeru (?). Njegove se dvije ruke istroše kod posla, odijelo mu je neuredno, on grize samoga sebe; prsti njegovi kruh su njegov, umiva se samo jedamput na dan. Poništuje se, da ne omrzne; on ti je pravo skakalo, koji skače od kuće do kuće, od deset stopa na šest; to je skakalo, koji dan na dan, mjesec na mjesec proživi na (skelskim) gredama (viseći) na lotovskim (zaglavcima) kuća, svršujući ondje sve, što treba. Dobivši svoj kruh uđe u svoju kuću i izbije djecu...

Tkalac, vazda u kući, nesretniji je od žene. Koljena mu se uspinju do pred srce; on ne udiše slobodna zraka. Ne sateče li i jedan dan samo propisanu količinu platna, svežu ga kao močvarni lotos. Jedino onda, kad kakvim darom podmiti stražare na vratima, može ugledati bijeli dan. — Oružar se muči, da ne može više, putujući po tuđim zemljama; mnogo novaca stoje ga njegovi magarci, mnogo ga novaca stoje njihovi konaci, kada na put krene. Jedva dospije do svojega voćnjaka i do kuće svoje na večer, a već mu valja opet na put. — Skoroteča, kad kreće u strane zemlje, zapisuje svoja dobra djeci svojoj, bojeći se divlje zvjeradi i Azijana. A čega se naužije, kad je u Egiptu? Jedva dospije do svojega voćnjaka i kuće svoje, a već mu valja opet na put. Otputuje li, pritisne ga nevolja njegova; ne ode li, veselje ga obuzme. — Bojadžiji zaudaraju prsti po gnjilim ribama; obje su mu oči upale od napora; ruka mu nikada ne miruje, vrijeme mu prolazi derući prnje; zgražaš se, kad mu odjeću pogledaš. — Postolar je vrlo bijedan, vječni je to prosjak; zdrav je kao razmrskana riba; kožu glođe (da se prehrani).

Vidio sam zanate slikama prikazane, stoga te i navodim na ljubav knjige, majke tvoje; učinio sam, da joj ljepota stane pred tvoje oči. Više ti ona znamenuje nego svi zanati, nije ti ona prazna riječ na tome svijetu; onaj, koji se dao za tim, da se njom od malenih nogu koristi, štovan je i poštivan svuda; njega šalju na izvržbu znamenitih izrudžba. Onaj pak, koji onuda ne pođe, ostaje u bijedi navijeke. — Onaj čovjek, koji knjigu znade, već je samim tim od tebe bolji. A tako nije kod zanata, koje sam ti prikazao; ondje ti drug prezire druga. Nikad se nije kazalo (piscu): »Rabotaj za toga i toga čovjeka;

ne prekoračuj reda svoga«. Zaista, vodeći te u Khonu,[3]) zaista sam to učinio od ljubavi k tebi, (jer) ako si koristi brao ma samo i dan u školi, ubrao si za vječnost; rad, ondje izrađen, trajašan je kao planina«.

7.

Iz Pentaurova[1]) epa o ratu Ramsesa II. s Hetitima.

Maspero, Poviest iztočnih naroda u starom vieku.

Preveo **Gavro Manojlović.**

... »Ni jedan kraljević ne bijaše sa mnom, ni jedan vojvoda, ni jedan časnik strijelaca ili bojnih kola! Ostaviše me moji vojnici, pobjegoše pred njima moji konjici, i ni žive duše ne ostade, da se uza me bori.« Onda reče Njegovo Veličanstvo: »Tko si ti, oče moj Amone? Zar otac sina zaboravlja? Jesam li ti išto učinio bez tebe? Nijesam li stupao i nijesam li se zaustavljao na tvoju riječ? Nigdje ne povrijedih zapovijesti tvojih. Zaista je velik gospodar Egiptu, koji barbare obara na putu svojem! A što su prema tebi ovi Azijani? Amon istraša opake. Nijesam li ti posvetio nebrojenih žrtava? Napunio sam tvoje posvećeno obitavalište robljem svojim; sagradio sam ti hram za milijun godina, dao sam ti sva dobra svoja za hambare tvoje. Ponudio sam ti cijeli svijet, da obogatim oblasti tvoje... Zaista bijedna sudbina budi podana onomu, koji se protivi namislima tvojim! Blago onomu, koji te poznaje, jer tvoja se djela rađaju iz srca puna ljubavi. Zazivam te, Amone, oče moj! Evo me usred velika mnoštva nepoznatih mi naroda; svi su se narodi složili

---

[3]) Grad u Gornjem Egiptu, egipatska visoka škola. — [1]) Pentaur je pisac najznamenitijega djela egipatske književnosti, epa o ratu Ramsesa II. s Hetitima; u njemu prikazuje bitku kod Kadeša, gdje je kralj zapao u zasjedu, te je bio prisiljen sam glavom jurišati na čelu svoje lične straže.

protiv mene, a ja sam sâm samcat tu, nikoga drugoga nije sa mnom. Moji su me mnogobrojni vojnici ostavili; ni jedan se konjik nije ogledao za mnom; kad sam ih zvao, nitko ih nije čuo mojega glasa. Ali cijenim, da Amon meni više vrijedi od milijuna vojnika, od stotine tisuća konjika, od deset tisuća braće ili mladih sinova, ma i bili svi na okupu! Ljudsko djelo nije ništa. Amon će ih nadbiti. Svršio sam te stvari po savjetu ustiju tvojih, Amone, i nijesam prešao savjeta tvojih: evo gdje sam ti slavu odao do kraja i konca zemlje!«

Ne bi mu dugo čekati pomoći. »Glas je dojeknuo do Hermontha,[2]) Amon dolazi na moj zazov; daje mi ruku svoju. Za ciknem od radosti; on reče iza mene: »»Evo tečem k tebi, Ramses-Mejamune, ž. z. s.; s tobom sam. Ja sam ovo, otac tvoj! Ruka je moja s tobom, i ja ti valjam više nego stotine hiljada. Ja sam gospod snage, koji ljubi srčanost; nađoh hrabro jedno srce i zadovoljan sam. Moja će se volja izvršiti.«« Nalik na Montha[3]) sipljem desnicom strijele svoje; lijevicom obaram dušmane. Evo sam pred njima poput Baala, kad mu kucne čas. Onih dvije tisuće pet stotina bojnih kola, koja me krugom okružuju, rastreskano je u komade ispred mojih davor-konja. Ni jedan od njih ne nalazi ruke, da se bije sa mnom; srca im nestaje iz grudi, a strah im otimlje mišice iz ruku. Ne znadu više metati se hitaca i ne nalaze više snage, da drže svoja koplja. Sunovraćujem ih rijeci u valove, kao što pada krokodil; leže na licima svojim, jedan na drugom, a među njima ubijam ja okolo naokolo. Ne dajem, ni da bi se i jedan oglednuo ili da bi se itko okrenuo: tko padne, ustati ne će.«

Pred večer prispije vojska njegova pa ga zamijeni; on sakupi svoje vojvode i obaspe ih prikorima. »Što će reći cijeli svijet, kad začuje, da ste me ostavili sama bez druga ikoga? Pa ni jedan časnik bojnih kola ili strijelaca nije svoje ruke mojoj pridružio? Ja sam se borio, ja sam sâm samcat odbio milijune naroda. ‚P o b j e d a u T e b i' i ‚z a d o v o l j n a N u n i t'[4]) bijahu moji veliki konji; njih sam našao u svojoj ruci, kad sam bio sam u sredini uzburkanih neprijatelja. Ja ću zapovjediti,

---

[2]) Grad Hermont, Hermonthis ili južni On bijaše u Gornjem Egiptu kod Tebe. — [3]) Bog rata. — [4]) Imena njegovih konja.

da im se pred mojima rođenim očima daje hrana svaki dan, kada budem u svojem dvoru, jer se oni nađoše oko mene, kada bijah u sredini neprijatelja s glavarom Menom, mojim štitonošom, i s časnicima moje lične straže, koji su me pratili, te su svjedoci mojoj borbi: evo to su oni, koji se nađoše oko mene. Povratio sam se iza slavodobitne bitke i svojim sam mačem razbio nagomilane dušmanske čete.«

8.

Iz Hamurabijevih zakona.

(Winkler, die Gesetze Hammurabis).

1. Ako netko drugoga obijedi i objedu pred sudom izreče, ali je dokazati ne može, bit će onaj, koji ga je obijedio, ubijen.

2. Potvori li tko drugoga radi čaranja, a ne može da dokaže, pa otide li onaj, koji je radi čaranja potvoren, na rijeku i u rijeku skoči: ako ga rijeka pograbi, zapast će njegova kuća onomu, koji ga je potvorio. Ali pokaže li rijeka, da je onaj nedužan, i bude li plivao, pogubit će se onaj, koji ga je potvorio poradi čaranja, a onome, koji je u rijeku skočio, pripast će kuća opadačeva.

3. Izide li netko u parnici da svjedoči protiv tuženika, a ne dokaže, što je izrekao, ubit će se, ako parnica radi o glavi.

4. Izide li kao svjedok u parnici zaradi žita i srebra (novaca), stići će ga kazan, što je donosi parnica.

6. Ukrade li tko što bogu (iz hrama) ili u dvoru (kralju), smaknut će se, a smaknut će se i onaj, tko ukradeno primi od njega.

7. Kupi li tko ili uzme u pohranu srebra ili zlata ili roba ili robinju ili govedo ili ovcu ili magarca ili inače što od čijega sina ili roba a bez prisjednika i ugovora, taj će biti kao tat i pogubit će se.

32. Otkupi li trgovac vojnika ili laka oružanika, koga uhvatiše na »putu kraljevu«, i vrati li ga u mjesto njegovo, a

ono neka se, ako u domu svome ima, čim će se otkupiti, sam otkupi; a nema li u domu njegovu ucjene, neka ga otkupi hram u njegovu mjestu; nema li hram u njegovu mjestu ucjene, neka ga dvor otkupi. Polje, vrt i kuća njegova neka se ne daju za ucjenu.

36. Polje, vrt i kuća vojnika, laka oružanika ili najamnika (činženjaka) ne smije se prodati.

37. Kupi li tko polje, vrt i kuću vojnika, laka oružanika ili najamnika, razbit će se njegova kupoprodajna pločica (proglasit će se nevaljalom), a on će gubiti svoj novac; polje, vrt i kuća pripast će opet gospodaru svomu.

38. Vojnik, lak oružanik ili najamnik ne može svojoj ženi ni kćeri od polja, vrta i kuće svoga lena ništa zapisati niti duga podmiriti.

39. Od polja, vrta ili kuće, što je kupio i što ima (kao dobro svoje), može svojoj ženi i kćeri zapisati i za svoj dug dati.

53. Ako je netko prelijen, da drži u redu svoj nasip, i ne drži ga u redu, a ono, ako se provali njegov nasip i polje voda poplavi, nadoknadit će onaj, čiji se nasip provalio, žito, što ga je uništio.

54. Ako žita ne može nadoknaditi, prodat će se on i njegova imovina za novac, a seljaci, kojima je voda žito poplavila, porazdijelit će među se.

55. Otvori li tko svoj jarak za natapanje, ali je nemaran, pa voda poplavi polje njegova susjeda, odmjerit će svomu susjedu onoliko žita, kolik bi bio prirod.

168. Kani li netko svoga sina odvrći pa sucu izjavi: »Ja hoću svoga sina odvrći«, to će sudac njegove razloge proučiti; nije li na sinu tolika krivnja, da bi ga otac s pravom mogao odvrći, ne smije ga otac odbaciti.

169. Ako se sin teško ogriješio — to daje ocu pravo, da ga odvrgne —, a već mu je jedamput oprostio, pa ako se po drugi put teško ogriješi: može otac svoga sina odvrći.

188. Uzme li cehovski pripadnik (zanatlija) dijete, da ga odgoji, i uči li ga svome zanatu, ne može se dijete natrag tražiti.

189. Nije li ga svome zanatu učio, može se naučnik povratiti očevu domu.

195. Tuče li sin svoga oca, odsjeći će mu se ruke.

196. Izbije li tko komu oko, i njemu će se oko izbiti.

197. Prebije li tko komu kost, i njemu će se kost prebiti.

198. Izbije li tko oko slobodnjaku ili prebije kost slobodnjaku, platiti će jednu minu srebra.

229. Gradi li građevni poduzetnik nekomu kuću pa je ne izgradi čvrsto, a kuća se, koju je gradio, sruši i ubije vlasnika, pogubit će se onaj građevni poduzetnik.

230. Ubije li sina vlasnikova, pogubit će se sin onoga građevnog poduzetnika.

231. Ubije li roba vlasnikova, dat će gospodaru roba za roba.

244. Najmi li tko govedo ili magarca, a u polju ga lav ubije, štetuje posjednik.

245. Najmi li tko vola pa ga zlim postupkom ili udarcima ubije, dat će vlasniku vola za vola.

249. Najmi li tko vola, a bog (slučaj) ga ubije, i on ugine, najamnik će se bogom zakleti i bit će riješen.

9.

Sedam bijesova.

Ulmer Friedrich Dr., Hammurabi, sein Land und seine Zeit.

(Der alte Orient 7, $_4$).

Sedam ih je, sedam! U dubini oceanskoj sedam ih je! Stanuju na nebu, sedam ih je! U dubini oceanskoj, tu u domu odrastoše. Nijesu muško, nijesu žensko! Vihori su, nište. Nemaju žene, nemaju djece. Nema srca, nema smilovanja u njih, ne mare oni za molitvu ni zazivanje; konji su, u gorama odrasli. Neprijateljske su sile boga Ea[1]) nosioci su prijestola bogova. Da stazu zametu, silaze na put. Zli su oni, zli! Sedam ih je, sedam, dvaput sedam ih je!

[1]) Ea jest dobri duh zemlje.

10.

Potop svijeta.

Iz epa „Gilgameš ili Nimrod".[1])

(JENSEN P., Assyrisch-babylonische Mythen und Epen. — SCHRADER, Keilinschriftliche Bibliothek, B. VI. Teil 1.).

»Ne ću da umrem«, govori Gilgameš, »kao prijatelj moj Eabani —, poteći ću brzim koracima k silnomu Ut-napištimu,[2]) da od njega saznam, kako postaješ besmrtan«.

Došavši nakon raznih zgoda i nezgoda u zemlju blaženih do Ut-napištima reče mu: »Ti nijesi drukčijega kova, ti si taki, kao i ja. Kako si došao u skupštinu bogova, kako si tražio život?«

Ut-napištim reče njemu, Gilgamešu:

»Hoću da tebi, Gilgamešu, otkrijem nešto sakrito, hoću da ti odam tajnu bogova. Grad Šuripak, što ga znaš, a ležao je na Eufratu, jest star grad: bogove, koji ondje stoluju, nagna srce njihovo, da ga potope. U njemu je otac Anu, savjetnik njihov Bel, glasnik njihov Ninib, vođa njihov Innagi. Ninigiazig (gospodar mudrosti?) Ea govoraše s njima i ispripovijeda razgovor njihov kući od trstike:

»»Kućo od trstike, kućo od trstike! Zide, zide! Kućo od trstike, čuj! Zide razumij! Čovječe iz Šuripaka! isteši kuću, gradi lađu! Napusti bogatstvo, traži život! Zamrzi na imutak i sačuvaj život! Unesi u lađu ‚zrna života' svake vrsti! Lađi, što je graditi imaš, neka je mjera izmjerena, širina neka odgovara duljini! Stavi je onamo k moru!««

Ja sam razumio i rekao Ei, gospodaru mojemu: »Gle, go-

[1]) Ime glavnoga junaka sastavljeno je od tri znaka, koje su razno čitali: iznajprva Izdubar, Gišdubar pa Namrudu (Nimrod) a napokon Gilgameš.

Kad je Gilgameš s prijateljem svojim Eabani-jem (pola bikom — pola čovjekom) oslobodio grad Ereh na Eufratu od Elamovaca (stanovnika pokrajine Elama), zaželi božica Istar Gilgameša za muža, ali je Gilgameš odbije. Istar ljutita potače roditelje svoje, da se osvete Gilgamešu. S te osvete pade pobratim njegov Eabani od ujeda skorpionova, a na njega dođe guba. — [2]) Gilgamešov praotac.

spodaru moj, što ti evo zapovjedi, to ja pun poštovanja uzeh na pamet, te ću i izvršiti! Ali što da kažem gradu, narodu i starješinama?«

Ea otvori usta svoja, progovori pa reče meni, sluzi svojemu:

»Tako treba da govoriš, čovječe, njima: Budući da me je Bel prokleo, ne ću više da stanujem u vašem gradu i ne ću više da položim lice svoje na zemlju Belovu, već hoću da se odvezem dolje k moru i ondje kod Ee, gospodara svoga, hoću da stanujem; on će dati, da kiša obilno na vas pada.«

Sve, što sam imao, ukrcah u nju; sve srebro, što sam ga imao, stavih u nju; sve zlato, što sam ga imao, smjestih u nju; sve vrste životnoga sjemenja, što sam imao, natovarih na nju. U lađu gore spremih obitelj svoju i cijelu svojtu svoju. Životinje s polja, zvjerad s polja, sve sinove rukotvoraca spremih gore. Čas je odredio Šamaš:

»Kad gospodari tmine jedne večeri puste da pada blatna kiša, tada uđi u lađu i zatvori vrata svoja!«

Taj čas dođe. Gospodari tmine puste jedne večeri blatnu kišu. Pogledah danu u lice, strah me bješe gledati u dan. Uđoh u lađu i zatvorih vrata svoja. Zapovjedniku lađe, mornaru Puzur-kur-galu [3]) predah ,veliku kuću' [4]) i sve u njoj.

Čim zabijeli tračak jutra, digne se nebu sa dna crn oblak. Čitav je dan silno bješnjela bura, a voda se kao vihor ratni spusti na ljude. Brat ne vidi brata, niti poznaju čovjeka na nebu. Bogovi se bojahu poplave, udare u bijeg i uzmaknu, uspnu se na nebo Anuovo. Bogovi se stisnu, poput psa čuče ukočeni.

Kad sedmi dan dođe, prestane bura, potop, vihor ratni. More se umiri, a vihor, što nesreću donese, utiša se, poplava stane. Kad sam u dan gledao, sve se ljudstvo glibom prometnulo. Kad se danje svijetlo rodilo, pomolih se, otvorih otvor za zrak i pade danja zraka na ,bedem nosa moga'; klekoh i sjedoh, trgoh plakati, niza ,bedem nosa moga' teku mi suse. Zahvatih okom prostor uokrug po moru. Poslije dvanaest dvo-

---

[3]) T. j. štićenik Belov. — [4]) T. j. lađu.

strukih sati[4]) ukaže se otok. Lađa je došla do Nizira.[5]) Brdo Nizir ustavi lađu.

Kad sedmi dan dođe, pustim goluba. Golub odleti i povrati se; jer nije našao, gdje će stati, vrati se. Tada pustim lastavicu, i ona se vrati; jer ne bješe mjesta, da stane, vrati se. Tada pustim — a pustim gavrana. Gavran odleti i vidi, gdje voda pada; stane jesti, graktati, ali se ne vrati.

Nato pustim na sve četiri strane i žrtvujem janje i prinesem na najvišem vrhu brda žrtvu ljevanicu. »Sedam i sedam« adagur-posuda stavim onamo, naspem među njih trstike, cedrovine i mirte. Bogovi oćute miris, bogovi oćute ugodan miris, bogovi se sakupe poput muha nad žrtvom.

Čim Bel dođe, opazi lađu i rasrdi se; gnjevom plane na bogove, na Igige[6]):

»Je li tko, je li duša koja pobjegla? Ni jedan čovjek neka živ ne umakne sudu!«

Ea otvori usta, progovori i reče silnomu Belu: ».....Ja ne odah tajne bogova. Vrlo pametnomu dadoh, da u snu vidi, i tako je saznao tajnu bogova«.

I uzmu vijeće vijećati, a Bel pođe gore u lađu, uhvati mi ruke, odvede gore mene, odvede gore ženu moju i dade, da klekne kraj mene; dotakne se leđa naših i blagoslovi nas:

»Prije bijaše Ut-napištim čovjek. Sada neka budu Ut-napištim i žena njegova onaki, kao što i mi bogovi, neka stanuju daleko na ušću rijeka!«

11.

Ugovor u trgovačkom poslu u 10. godini Nebukadnezara.

(PEISER und KOHLER, Aus dem babylonischen Rechtsleben. Leipzig 1890.)

Dvije mine novca, što pripadaju Nabû-achi-usallimu, sinu Rihitua, sina Sinnasirovu, dvije mine novca, što pripadaju Ku-

[4]) T. j. dvadeset i četiri sata. — [5]) Po Delitzschu između 35° i 36° sj. širine. — [6]) Svijetli duhovi neba.

dâru, sinu Ikisa-aplu, sina Igibijevu, uložili su među sobom kao zadružnu glavnicu. Sve, što u gradu i uvani obavljaju, njihova je zajednica. Najamninu za kuću dat će on na njihovu zadružnu glavnicu.*)

12.

Zadužnica iz god. 657. pr. Is.

(PEISER und KOHLER, Babylonische Verträge des Berliner Museums. Berlin 1890.)

Pô mine novca, što pripada Šumi, ima primiti od Tu-ku-li-nua, kao hubutti[1]); od četvrtoga dana marhešvana[2]) do mjeseca tašrita[3]) neka ne raste, prema ispravi njegovoj nema nikakvih kamata (plaćati); ako se do konca tašrita Šumi novac ne vrati, neka za mjesec dana na njegovu štetu novac naraste za $^1/_2$ šekela[4]). Svjedoci: Zir-Babili, sin rab-dišijev, Marduk-itir, sin mačonošin, Apla, sin .... činovnikov, Iddi-na-aplu, sin mjernikov, Bil-bi, sin ...... činovnikov, Bil-usallin, sin činovnikov, Bil-ušizib, sin mjernikov. Pisar: Balatu, sin Ahi'anov. Babilon 4. marhešvana, 9. godine Šamaš-sum-ukina, kralja babilonskoga (t. j. god. 657.).

13.

Tužaljka nad Tirom.

Daničić, Sveto Pismo staroga zavjeta. „Knjiga proroka Ezehijela", glava 27.

Opet mi dođe riječ Gospodinova govoreći:
I ti, sine čovječji, nariči za Tirom.

*) T. j. jedan od drugova ne daje samo dvije mine u novcu nego i stan, kao dosada.

[1]) Kao predujam, što ga je Šuma isplatio, a može značiti i »bez kamata«. [2]) Odgovara koncu mjeseca listopada i početku studenoga. [3]) Odogovara koncu mjeseca rujna i početku listopada. — [4]) To čini 20%, a plaćalo se i 25%.

I reci Tiru, koji stoji na ulasku morskom, koji trguje sa narodima na mnogim ostrvima: ovako veli Gospodin Gospodin: Tire, ti govoraše: ja sam sasvijem lijep.

Međe su ti u srcu morskom; koji te zidaše, načiniše te sasvijem lijep.

Od jela Sanirskih[1]) gradiše ti daske, cedre s Libanona uzimaše da ti grade stupove.

Od hrastova Bazanskih[2]) gradiše ti vesla, sjedišta ti gradiše od slonove kosti i od šimšira s ostrva Kitejskih.[3])

Tanko platno egipatsko izmetano razapinjao si, da su ti jedra; porfirom i skrletom s ostrva Eliskih[4]) pokrivao si se.

Stanovnici Sidonski i Aradski bijahu ti veslari; mudraci tvoji, Tire, što bijahu u tebi, bijahu krmari.

Starješine i mudraci Gibalski opravljahu u tebi, što bi ti se pokvarilo; sve lađe morske i lađari bijahu u tebi trgujući s tobom.

Perzijanci i Lidijci i Puteji[5]) bijahu u vojsci tvojoj tvoji vojnici; štitove i šljemove vješahu u tebi; oni te ukrašivahu.

Sinovi Aradski s tvojom vojskom bijahu na zidovima tvojim unaokolo, i Gamadeji[6]) bijahu u kulama tvojim, štitove svoje vješahu na zidovima tvojim u naokolo, oni ti dovršivahu ljepotu.

Tarsis[7]) trgovaše s tobom mnogim svakojakim blagom; sa srebrom, s gvožđem, s kositerom i s olovom dolažahu na sajme tvoje.

Javan,[8]) Tubal[9]) i Mozoh[10]) bijahu tvoji trgovci; s dušama ljudskim i sudima mjedenijem dolažahu na sajme tvoje.

A koji su od doma Togormina,[11]) s konjma i konjicima i mazgama dolažahu na sajme tvoje.

Sinovi Dedanovi[12]) bijahu trgovci tvoji, mnogih ostrva trgovina bijaše u tvojim rukama; kosti slonove i drvo ebenovo donašahu ti u promjenu.

---

1) Sanir, Hermon. — 2) Istočno od jezera Meromskoga i Genezaretskoga a jugoistočno od Hermona. — 3) Hebreji zovu sve otoke i obale Sredozemskoga mora Kittion. Kition je grad na Kipru. — 4) Eolski. — 5) Libijci (?). — 6) Neka se imena ne dadu uopće točno odrediti. — 7) Južna Španjolska. 8) Jonjani. — 9) Oko izvora Kizil-Irmaka u Maloj Aziji. — 10) Na sjeveru od izvora Eufratova. — 11) Armenci (?). — 12) Arapsko pleme na Perzijskom zalivu.

Sirija trgovaše s tobom mnoštvom djela tvojih, dolažaše na sajme tvoje sa smaragdom i porfirom i uzvodom i tankim platnom i koralom i ahatom.

Juda i zemlja Izraelova bijahu tvoji trgovci, dolažahu na sajme tvoje sa pšenicom Menitskom[13]) i Feničkom i medom i uljem i balsamom.

Damasak trgovaše s tobom mnoštvom djela tvojih, mnoštvom svakoga blaga, vinom Helbonskim[14]) i bijelom vunom.

I Dan[15]) i Javan i Mozel[16]) dolažahu na sajme tvoje; urađeno gvožđe i kasiju i cimet mijenjahu s tobom.

Dedan trgovaše s tobom skupocjenijem prostirkama za kola.

Arapi i svi knezovi Cedarski[17]) trgovahu s tobom; s jaganjcima i ovnovima i jarcima dolažahu na sajme tvoje.

Trgovci Sapski[18]) i Remski[19]) trgovahu s tobom; dolažahu na sajme tvoje sa svakojakim mirisima i svakojakim dragim kamenjem i zlatom.

Haran[20]) i Hena[21]) i Eden,[22]) trgovci Sapski, Asur i Helmad[23]) trgovahu s tobom.

Ti trgovahu s tobom svakojakim stvarima, porfirom i uzvodom i kovčezima bogatijeh nakita, koji se svezivahu užima i bijahu od cedra.

Lađe Tarsiske bijahu prve u tvojoj trgovini, i ti bijaše veoma pun i veoma slavan u srcu morskom.

Veslari tvoji odvedoše te na pučinu; vjetar istočni razbi te usred mora.

Blago tvoje i sajmi tvoji, trgovina tvoja, lađari tvoji i krmari tvoji i koji opravljahu kvarne lađe tvoje, i trgovci tvoji i svi vojnici tvoji i sav narod, što bješe u tebi pašće u srce moru, kad ti propadneš.

Od vike tvojih krmara uskolebaće se vali morski.

---

[13]) Amonitska zemlja na istoku od Jordana i Mrtvoga mora. — [14]) Sjeverozapadno od Damaska. — [15]) U povirju Jordana. — [16]) (?). — [17]) U arapskoj pustinji južno od Tadmora (Palmire). — [18]) Valjada na Perzijskom zalivu [19]) Na Perzijskom zalivu. — [20]) Kare (Carrhe) u Mesopotamiji. — [21]) Na Eufratu sjeverozapadno od Babilona. — [22]) Kraj na srednjem Eufratu —[23]) (?).

I izaći će iz lađa svojih svi veslari, lađari, svi krmari morski, i staće na zemlju.

I povikaće za tobom iza glasa i zaridati gorko, i posuće prahom glave svoje i po pepelu će se valjati.

I za tobom će se načiniti ćelavi i pripasaće kostrijet i plakaće za tobom gorko iz srca i gorko će ridati.

I za tobom će zapijevati u žalosti svojoj i naricaće za tobom: ko je bio kao Tir, oboreni usred mora? ....

Kad izlažahu trgovi tvoji iz mora, sitio si mnoge narode, mnoštvom svojega i trgovine svoje obogaćivao si careve zemaljske.

Kad te razbi more na dubokoj vodi, trgovina tvoja i sav narod tvoj u tebi pade.

Svi ostrvljani prepadoše se od tebe, i carevi njihovi uzdrhtaše se i preblijedješe u licu.

Trgovci po narodima zazviždaše nad tobom: postao si strahota i ne će te biti do vijeka.

14.

Jajata.

Iz „Maharabhate".

Preveo **Sima Popović.**

Beogradska „Vila" od god. 1866.

I u šumi kralj Jajata
Živeo je od sad dugo;
Strasti s' čuv'o, i ništ nije
Do korenja jeo drugo.
Pa i žrtve na ognju je
Bogovima dav'o smerno,
Zakon šumskih pokajnika
Svršavajuć' uvek verno.
I sve jače mučeći se

Tisuć' leta živeo je,
Samo klasje, i od jela
Što ostane tek jeo je.
Trideset leta živeć' strogo
O vodi je samoj prov'o.
O vazduhu za tim opet
Proveo je leto novo.
A iduće godine je
U mukama strašnim bio;

Usred ognja beše, što ga
Sa pet strana zapalio.
Jeduć' vetar na jednoj je
Nozi staj'o šest meseci:
I tada se smilovaše
I daše mu nebo sveci.
I on ode bogovima, —
I sam nije čovjek više.
I bogovi manji, veći,
Svi ga lepo pozdraviše.
I dugo je kralj živeo
U njihovoj svetoj kući,
Sve uz Indru i uz Bramu,
Svakog lepo poštujući.
Al' jedamput u divanu
Sveti Sukra poče 'vako:
»Kad si Puru krunisao,
Šta mu reče tad, i kako?«
Jajata mu odgovara:
»Krunišući moga sina,
Ovo sam mu, bože, rek'o:
Cele zemlje baš sredina
Između Gange i Jamune
Neka bude, sine, tvoje:
Braći tvojoj dajem drugo,
Oko toga opet što je!
O pa sine ne govori
Nikad sramno, zlobno, preko,
I ne čini ljud'ma krivo,
I ne pazi što j' ko rek'o.
Čovek, što se uvek sprda
I zajeda nemilice, —
Nesnosan je, bezobrazan
To mu kaže samo lice.
Reč oštrija, zgodi l' koga,
Taj se vazda grize, mori;
Stoga pazi, pa reč taku
Nikad, sine, ne govori,
Nego motri, meri svaku,
Jer na svetu ništa nije,
K'o srdačnost, k'o izdašnost,
»Što sva srca zadobije«.

»Ti si, kralju«, Indra poče,
»Mnoge žrtve prin'o nama
»Živeo si svakojako,
»U nevolji, u mukama,

»I u šumi, i na domu,
»Sve rad duše samo tvoje;
»O pa reci pobožnošću
»Ravan tebi ovde ko je?«

»Od bogova, i od ljudi
»I svetaca ne znam, bože,
»Da se i ko pobožnošću
»Uporedit' sa mnom može!«

»Ravne sebi, i još bolje
»Iz grdosti prezr'o što si:
»Odmah leti s neba dole —
»Milost božju proigr'o si!«

»O pa, bože, daj učini,
»Kad već mora to da bude,
»Da s ponosa milost gubim —
»Da međ dobre padnem ljude!«

»Dobro! Pašćeš!« Indra zbori,
»Nek po tvojoj bude volji:
»Al' ne prezri one, što su
»Tebi ravni, i još bolji!«

I iz neba prognan tako,
Spuštaše se kralj sve niže;
Al' baš tad sa žrtvenika,
Mirisan se dim podiže.
I k'o sokak, il' k'o reka
Do neba se baš dizaše;

I na zemlju, na žrtvenik
Baš se njome kralj spustaše.
Tu stajahu četir kralja,
Što su žrtvu žrtvovali;
Pa kad kralja opaziše,
Svak na čudu boga hvali.
Pa mu zbore: »Ko si, što se
»Na žrtvu nam spuštaš svetu,
»I što činiš čuda, niko
»Što ne vide još na svetu?«

Jajata im odgovara:
»Ja sam otac kralja Pura,
»A sa neba letim dole,
»Jer me božji sud izgura:
»Što prezirah ponosito
»Sebi ravne i sve bolje;
»A što međ vas dobre padoh,
»Beše milost božje volje.«

Njemu zbore četir kralja:
»Bog što reče, svršeno je;
»A plod žrtve i vrlina,
»Neka bude, kralju, tvoje!«

»Nisam bramin, koji primam,
»Pa primanje da me diči;
»Ja sam vojnik, koji delim,
»Primati mi ne priliči!«

»Ali od nas ne ćeš, kralju,
»Tuđe primit' nego svoje,
»Jer unuci mi smo tvoji,
»Pa što j' naše, to j' i tvoje.
»Izgubiš li zbog nas nebo,
»I mi ćemo tad u pak'o!«
Tako zbore četir kralja,
A jedan će opet 'vako:
Sin Harjasva Ajacijskog:

»Vasumat je moje ime;
»Pa u nebo, reci, deda,
»E da li bi primili me?«
»Ti si nebo« — kralj mu zbori,
»Tvojim silnim poklonima
»Zaslužio; i u nj mesta
»Neizmerna za te ima.«

»Pa ne toni onda dole,
— Vasumat mu na to zbori,
»Jer ja tebi sve ustupam.«
Za tim drugi progovori,
Divodasić, knez Kasijski:
Pratardan je meni ime;
»Pa u nebo, reci, deda,
»E da li bi primili me?«

»Ti si nebo« — kralj mu zbori
»I hrabrošću i delima
»Zaslužio; i u nj mesta
»Neizmerna za te ima!«

»Pa ne toni onda dole,
— Pratardan mu na to zbori,
»Jer ja tebi sve ustupam!«
Za tim treći progovori,
Sin Usnara, kralja Boče:
»Siva mi je, kralju, ime
»Pa u nebo, reci, deda,
»E da li bi primili me?«

»Ti si nebo tvrdom verom
»I rečima iskrenima
»Zaslužio; i u nj mesta
»Neizmerna za te ima!«

»Pa ne toni onda dole,
— Siva njemu na to zbori,
»Jer ja tebi sve ustupam.«
I četvrti progovori,

Sin vladara Kanjabučkog:
»Aštak mi je, kralju, ime,
»Pa u nebo, reci, deda,
»E da li bi primili me?«

»Ti si nebo« — kralj mu zbori
»Žrtvujući stoku mnogų
»Zadobio sila neba,
»Ugodio silnom bogu.«

»Pa ne leti onda dole!
»Kako drugi i ja tako
»Tebi dajem mesto moje!«
I kralj ode nebu lako.
Pre neg zemlju što dodirnu,
Ode nebu visokome,
Kad unuci tako lepo
Govoriše dedu svome.
I on viknu ozgo: »I vi
»Zaslužiste nebo sveto,
»Pa sva četir hajte za mnom,
»Ognjenih vam kola eto!«
I u kola svi sad skoče
Na te reči Jajatine.
I odoše za njim k nebu
Bogovima u visine.

A lepo ih dočekaše,
Kad stupiše gore ovi,
Igrajući, pevajući,
Božje sluge i bogovi.
I opet se kralj Jajata
Šet'o nebom k'o i prije
I po doljnom i po višem
I gde j' bio, i gde nije.
Jednom spazi Bramu, gde se
Po najvišem nebu šeta:
Pa mu poče: »Uzvišeni!
»I praoče celog sveta!
»Dopusti mi da te pitam,
»Kako može to još biti?
»I zar s' može za reč jednu
»Nebo opet izgubiti?
»A tol'ko sam tisuć' leta
»Po pravici uvek vlad'o:
»Tol'ko s' mučno samac kaj'o,
»Tol'ko tisuć' žrtav' dadoh.
»I plod tol'kih mojih muka
»I zasluga i vrlina,
»Ništ' ne vredi; jer reč jedna
»Otište me sa visina!«
»I vladanje tako dugo
— Odgovara sveti Brama —
»I sve žrtve i kajanje
»Poništi ti grdost sama.
»Jer u nebo ne mož' doći
»Grdi, besni i naduti,
»Ma kajanje, blagost, žrtva
»Što su neba sjajni puti.
»Ko iz samog slavoljublja
»Za svoje se grehe stara,
»Žrtve pali, dobro čini,
»Tom se nebo ne otvara.
»Ko grd bude svojom žrtvom
»I s prezrenjem druge gleda:
»Neka čini, što god hoće —
»Raja nikad ne ugleda!«

15.

Sakuntala.

Indijska drama.

Spjevao **Kalidas.**

Sa sanskrita preveo **Pero Budmani.**

Slovinac god. 1879.

Djelo šesto.

Zapremica.

(Ulaze kraljev svak[1]), načelnik redarstva i dva redara vodeći među sobom čovjeka vezana).

Dva redara (bijući čovjeka). Lupežu! otkle ti je onaj kraljev prsten, na kojemu je njegovo ime urezano?

Čovjek (sa strahom). Smilujte se, gospodo moja! nijesam ja čovjek za takova djela.

Prvi redar. Zar ti je to kralj na dar poklonio, kao da si kakav pobožni brahman?

Čovjek. Čujte me sad. Ja sam ribar i stanujem u Sakravataru...

Drugi redar. Kalašu, ko te pita ko si što si?

Kraljev svak. Sučače,[2]) neka kaže sve po redu. Ne prekidaj mu riječ.

Dva redara. Kako časni zapovijeda. Govori!

Čovjek. Ja hranim svoju porodicu, loveći ribu mrežama, udicama i na drugi način[3]).

Svak (smijući se). Doduše čisto življenje!

Čovjek. Gospodaru, ne govori tako!

Od djedova primljen poso,
Ako i ješt na zlu glasu,
Ti ne ostavi!

---

[1]) Kraljev svak u indijskijem dramama osobiti je karakter. Sveđ je kraljev ugodnik i načelnik redarstva. — [2]) Sučak je ime jednoga redara a Džanuk drugoga. — [3]) Za brahmana su najnečistiji zanati, kod kojih se ubijaju živine, kao kod ribara, mesara, lovaca, kožara i t. d.

I sam brahman žrtvu noseć
Premda živo kolje, ipak
Srca je meka.

S v a k. Naprijed, naprijed!

Č o v j e k. Jedan dan rastvarajući krapa, nađoh mu u trbuhu ovaj prsten svijetao s dragog kamenja. Iznesoh ga na prodaju, pa me gospoda uhvatiste. A sad me ubili ili pustili, eto vam, kako sam ga dobio.

S v a k. Džanuče, ovaj ugurzus, što sirovim mesom smrdi, jamačno je ribar. Treba sad istražiti, kako je našao prsten. Idimo u kraljev dvor!

R e d a r i. Tako! idi naprijed ti, kradikeso!

(Idu svi).

S v a k. Sučače! pomnjivo ga čuvajte na gradskim vratima! Utoliko ću ja Svijetloj kruni kazati, kako se je našao prsten i, kad primim njegove zapovijedi, vratiti se.

R e d a r i. Neka gospodar uljeze i primi kraljevu milost!

(Kraljev svak izlazi).

P r v i. Džanuče! dugo ostaje gospodar!

D r u g i. Kraljevima se pristupa samo, kad je prigoda.

P r v i. Džanuče, ruke me svrbe, da mi je ovjenčati ovu žrtvu (kaže na čovjeka).

Č o v j e k. Nemoj, gospodaru, postati ubojicom bez razloga.

D r u g i (pogledavši). Eno gospodara ide put nas s listom u ruci, te nosi zapovijed od kralja. Sad ćeš vidjeti lice svojih svojata, riba, ili ćeš biti plijenom čagalja i jastrebova.

S v a k (ulazi). Sučače, pustite toga ribara: na sreću se je pokazao onaj prsten.

S u č a k. Kako gospodar zapovijeda!

D r u g i. Onaj je bio u Jamovu[1]) dvoru i opet se je vratio (odrešuje čovjeka).

Č o v j e k (poklonivši se svaku). Gospodaru, kakvo je moje življenje?

---

[1]) Jama je indijski: Had ili Pluton.

S v a k. Kralj ti je izručio ovaj dar, koji jednako vrijedi, koliko prsten (daje čovjeku novaca).

Č o v j e k (poklonivši se prima). Počastio me je gospodar.

S v a k. Ala je baš srećan: s koca je skinut, a ispet na slona.

D ž a n u k. Gospodaru, dar pokazuje, da je onaj prsten mnogo vrijedan za kralja.

S v a k. Mislim, da kralj ne procjenjuje prsten po dragom kamenu; nego kad ga je ugledao, spomenuo se je milog čeljadeta. Premda je stanovite ćudi, za čas se je smutio.

S u č a k. Tad si mu, gospodaru, veliku uslugu učinio.

D ž a n u k. Ne kaži tako, nego ovaj gospodar od riba.

(Gleda ljutito na čovjeka).

Č o v j e k. Gospodo, neka vam polovica od ovoga bude nagrada za dobru volju.

D ž a n u k. Ribaru, sad si mi postao veći prijatelj, te treba ovo novo prijateljstvo politi. Hajdemo dakle u krčmu!

S v i. Hajdemo!

(Izlaze svi).

Svrha zapremice.

(Ulazi Apsarasa[5]) Sanumatija po imenu na kolima u zraku).

S a n u m a t i j a. Svršila sam po redu stražu kod jezera Apsarasa. Sad, dok se ona dobra kupa, hoću da sama očima vidim, kako se ovaj kralj mudrac podnosi; jer po mojemu prijateljstvu s Menakom[6]) Sakuntala je postala dio mojega tijela; te mi je ona ovo naložila radi kćerke. (Razgledava svuda). Kako, premda je uljegla proljetna svetkovina, nije vidjeti na ovom kraljevskom dvoru nikakve priprave za svečanost? Ja imam moć spoznati sve samim zadubljenjem pameti, no treba da izvršim dužnost prema prijateljici. Dobro! postat ću nevidljiva, te ću stajati uz ove dvije vrtarice i štogod obaznati. (Slazi i stoji).

---

5) Apsarase su nebeske djevojke ili nimfe ili vile, što prebivaju na nebu i dvore Indra, kralja od neba; sve su prekonaravne ljepote. Ima ih 35 milijuna. — 6) Sakuntalinom majkom. I Menaka je Apsarasa.

(Ulazi sluškinja razgledavajući mangov pupoljak, a za njom druga).

Prva. Crvenkasti plav-zeleni pupče,
U tebi je premaljetni život,
Vidjevši te, ja te sad pozdravljam,
Dobrosretni proljeća vjesniče.

Druga. Parabrtika, što sama sa sobom govoriš?

Prva. Madukarika, kad Parabrtika ugleda mangov pupoljak, izvan sebe biva.

Druga (veselo hiti). Kako? zar je stupio proljetni mjesec?

Prva. Madukarika, evo ti je sad vrijeme veselja, ljubavi, pjevanja.

Druga. Prijateljice, podrži me, dok se navrh prsta ispenjem i uberem mangov pupak, da ga prinesem Kamadevu[7]) na čast.

Prva. Ako će me dopasti polovina koristi od časti.

Druga. I da nijesi rekla, to bi se razumjelo; jer je kod nas dvije jedan život a dva tijela (naslonjena na prijateljicu, bere mangov pupoljak). Evo premda nije procvao ovaj pupoljak, miriše kroz obojak (sklopivši ruke).

Mangov pupče, prinósim te sada
Bogu Kamu[8]) što se luka maše,
Ti najbolja od pet strijela budi[9])
Te pogađaj djevojke na putu.
(baca na daleko pupoljak).

Posteljnik[10]) (ulazi brzo ljutit). Nemoj bespametnice! Kralj je zabranio proljetnu svečanost, te što počinješ brati mangove pupoljke?

Obje. Budi nam, časni, milostiv! Mi nijesmo za to znale.

Posteljnik: Kako ne biste za to znale, kad proljetni stabri i perasta plemena, što na njima borave, slušaju kraljeve zapovijedi?

---

[7]) i [8]) Ime indijskoga Erosa ili Kupida. — [9]) I kod Indijanaca bog je od ljubavi oružan lukom kao kod Grka. — [10]) Nadzornik i čuvar od kraljeva harema.

Mangov pupak premda se pružio
Još u sebe peluda ne prima;
Pupoljcima trator se napuni,
Ali cvasti jošte ne počinje;
Zimne rose premda su već prošle,
Glas ne pušta kokilovo[11]) grlo;
I iz tulca izvadivši strijelu
Smar[12]) poplašen mislim da j' ustavlja.

O b j e. Nema sumnje: velika je moć kraljevskog mudraca.

P r v a. Časni, nazad malo dana nas dvije posla Mitravas, kraljev šura, pred kraljeve pete i tako nam bi predano nadgledanje raskošnog gaja; zato, tek došavši, nijesmo obaznale za te događaje.

P o s t e l j n i k. Dobro! nemojte tako unaprijed raditi.

O b j e: Časni, željne smo znati. Ako je nama dopušteno čuti, pripovijedaj nam, zašto je kralj zabranio proljetnu svetkovinu.

S a n u m a t i j a: Ljudi su doista pohlepni za svetkovinama; treba dakle da je bio težak uzrok.

P o s t e l j n i k: Što je svakomu poznato, zašto se ne bi kazalo? Nije gospođama do ušiju dopr'o glas o Sakuntalinu raspustu?

O b j e. Čule smo iz šurinijeh usta sve do ugledanja prstena.

P o s t e l j n i k. Tad malo ostaje, da vam pripovjedim. Netom se je Kralj vidjevši prsten opomenuo, da se jest negda uistinu tajno vjenčao s časnom Sakuntalom i da je nju u uzbuđenju od sebe otisnuo, odmah se je počeo kajati. I zato

Sve ugodno sada mu je mrsko;
Ne dopušta svaki dan pristupa;
Valjajuć se na kraju postelje
C'jele noći oči ne zaklapa;
S uljudnosti ak' običnu riječ
Sa ženama u dvoru izreče,

---

[11]) Kokila, vrsta od kukavice, što živi u Indiji i pjeva onako slatko kao kod nas slavuj. — [12]) Ime indijskoga Erosa ili Kupida.

U imenu pomete se, zatim
Za drugo se zasrami i zbuni.

Sanumatija. To mi je milo!

Posteljnik. S te kraljeve zabune zabranjena je svetkovina.

Obje. I pristoji se.

Iznutra. Nek ide, nek ide gospodin!

Posteljnik (osluškuje). Ha! evo kralj ide amo. Bavite se vi svojim poslom.

Obje. Hoćemo (izlaze).

16.

Iz Darejeva natpisa u Behistanu.

(Fr. Spiegel, Die altpersischen Keilinschriften).

Ja, Darej, veliki kralj, kralj kraljeva, kralj u Perziji, kralj pokrajina, sin Vištâspin, unuk Aršâme, Ahemenović.

Govori kralj Darej: Moj otac Vištâspa, otac Vištâspin (bijaše) Aršâma, otac Aršâmin Ariyârâmna, otac Ariyaramnin Caišpiš, otac Caišpišov bijaše Hakhamaniš.

Zato se zovemo Ahemenovići, od starine smo prokušani, od starine su iz naše obitelji kraljevi.

Govori kralj Darej: Osmorica od moje obitelji bijahu prije kraljevi, ja sam deveti. Svaki je za se kralj.

Govori kralj Darej: Milošću Ahuramazdinom se zakraljih, Ahuramazda mi predadne državu.

Govori kralj Darej: To, što sam učinio, to se dogodilo.

Govori kralj Darej: To, što sam učinio, dogodilo se svakako milošću Ahuramazdinom. Pošto su se kraljevi odmetnuli, to sam se pobio u 19 bitaka; Ahuramazdinom milošću sam ih razbio, devet sam kraljeva zarobio. Jedan bijaše Gaumâta po imenu, Međanin; taj je lagao, ovako reče: Ja sam Bardiya, sin Kirov. Taj je odmetnuo Perziju. Jedan bijaše Atrina po

imenu u Suzijani; taj je lagao, ovako reče: Ja sam kralj Suzijane. Taj mi je odmetnuo Suzijanu. Jedan je bio Naditabira po imenu, Babilonac. Taj je lagao, ovako reče: Ja sam Nebukudrakara, sin Nabunitov. Taj je odmetnuo Babiloniju. Jedan je bio Martiya po imenu, Perzijanac; taj je lagao, ovako reče: Ja sam Imaniš, kralj u Suzijani. Taj je Suzijanu odmetnuo. Jedan je bio Fravartiš po imenu, Međanin; taj je lagao, ovako reče: Ja sam Khšathrita iz porodice Uvakhšatara. Taj je Mediju odmetnuo. Jedan je bio Citratakhma po imenu, Sagarćanin; taj je lagao, ovako reče: Ja sam kralj u Sagartiji, iz obitelji Uvakhšatara; taj je odmetnuo Sagartiju. Jedan, Frâda po imenu, iz Margijane; taj je lagao, ovako reče: Ja sam kralj u Margijani. On je Margijanu odmetnuo. Jedan, Vahyazdâta po imenu, Perzijanac; taj je lagao, ovako reče: Ja sam Bardiya, sin Kirov. Taj je Perziju odmetnuo. Jedan, Aakha po imenu, Armenac; taj je lagao, ovako reče: Ja sam Nebukudrakara, sin Nabunitov. Taj je Babilon odmetnuo.

Govori kralj Darej: Tih devet kraljeva sam uhvatio u onim bitkama.

Govori kralj Darej: Te provincije, što su se odmetnule, laž je odmetnula tako, te su oni ljudima slagali. Tada ih je Ahuramazda dao u moju ruku; kako je bila moja volja, tako se njima desilo.

Govori kralj Darej: Ti, koji ćeš poslije biti kraljem, čuvaj se veoma laži; čovjeka, koji će lagati, kazni strogo, ako ovako misliš: moja država neka bude čitava.

Govori kralj Darej: To, što sam učinio, učinio sam svakako milošću Ahuramazdinom. Tebi, koji ćeš poslije taj natpis čitati, neka on objavi to; što sam načinio, ne drži za laž!

Govori kralj Darej: Ahuramazda neka ti posvjedoči, da ovo izvješće nije nikako lažno prikazano.

Govori kralj Darej: Milošću sam Ahuramazdinom još mnogo drugo učinio, što u tom natpisu ne stoji; napisano nije zato, da ne bi onaj, koji taj natpis kasnije čita . . ., za laž držao.

17.

Iz „Ilijade".

Preveo **dr. T. Maretić.**

(Izdanje Matice hrvatske).

Iz osamnaestoga pjevanja.

Hefest gradi štit.

Hefest . . . . k mjehovima stupi,
Pa ih okrene k vatri i radit zapovjedi njima.
Dvadeset mješina duhat u pećima započne tada,
Iz njih udarat stane svakovrsna plamena para,
Sada da pomažu hitru Hefèstu, sada da stanu,
Kako je njegova volja i kako se svršuje posô.
U vatru tvrdu je mjed i kositer bacao Hefest,
Baco skupocjeno zlato i srebro; nakovanj velik
Zatim navali na panj i rukom golemi čekić
Pograbi jednom, a drugom kliješta pograbi rukom.
Najprije težak štit i veliki načini kiteć
Svuda, okolo njega povuče presjajan obod
Blistav i trostruk, a zatim od srebra remen dodade.
Ploča bilo je pet na štitu, na kojemu Hefest
Činiti poče umom, vještinom umještva mnoga.
Najprije načini zemlju, nebesa načini, more
I sunce neumorno i mjesec načini puni,
Zatim zvijezde sve po nebesima prosute cijelim,
Snažnoga Orijona, Plejade i k tome Hijáde,
Medvjeda, kog još zovu i Kola, koji se vrti
Na mjestu istome sveđ, Orijóna neprestano motri,
Ori u Okèanu od svih zvijezda se ne kupa nikad.
Zatijem načini dva na štitu lijepa grada
Smrtnijeh ljudi, te gozbe i svadbe bjehu u jednom;
Svati vođahu mlade iz njihovih soba po gradu
Uz svjetlost zùbljî, i pjesme svatòvskê se oriše mnoge:
U kolu igrajući okretali su se momci,
Svirala, forminga tu razlijegala se je jeka,
Žene se čuđahu svaka kod predvraća svoga stojéći.
Mnoštvo naroda bješe u skupštini; tu se je svađa

Rodila: čovjeka dva se krvarine svađahu radi
Za ubijenog nekog; govorio jedan je ljudma,
Sve da je dao, a drugi nijeko, da primio nije;
Oba željahu oni pred obranim prekinut kmetom
Raspru, a narod je jednom i drugome viko pomažuć.
Narod su mirili ondje glasnici, starješine pak su
Sjedile svetom u krugu, na glatkome svaki kamenu
Skeptre glasnogrlih držeć glasníkâ u rukama svojim,
S njima se dižuć jedan iza drugog zborahu pravdu.
Zlatna talenta dva u srijedi med njima bjehu,
Da budu onom, što pravdu među njima najbolje rekne.

Okolo drugoga grada u oružju sjajući vojske
Ležahu dvije, a miso u duši im dvostruka bješe:
Ili razoriti grad il' na dvoje sve podijelit,
Štogod mileni grad imáća u sebi imade.
Ali ih ne slušahu unutra, već zasjedu tajno
Spremahu. Mile žene i djeca luda na zidu
Stajahu braneći njega i slabi stajahu starci:
Iz grada iziđu oni, a Arej i Palada bjehu
Pred njima, oboje zlatni, i haljine na njima zlatne,
Krasni, veliki bjehu u oružju, kakono bozi,
I očevìdnî, a ljudi izà njîh bijahu manji.
Kada već do mjesta dođu, gdje zasjedu htješe učinit,
K potoku, gdje je bio vodòpôj čitavoj stoci,
Onda se posade tu odjeveni oružjem sjajnim.
Uhode podaleko od ljudi ležahu dvije
Čekajuć, kad li će ovce, krivoroga goveda vidjet.
Stada se pokažu brzo, a pratiše dva ih pastira
Veselo svirajuć frulu, prijevare ne spaze oni.
Kad njih opaze oni, tad udare, goveđa stada
Odmah otimat stanu, ovaca bjelorunih stada
Također otimat počnu i čobane stanu ubijat;
Al' kad veliku buku kod goveda začuju oni
Drugi, pred zbornijem mjestom što sjeđahu, odmah na konje
Skoče poskokljive, pođu u potjeru ì stignû brzo.
Stanuvši uz obalu rijeci borit se počnu,
Mjedena koplja od jednih polete k drugima odmah;

Svađa i vreva bojna i pogubna nađe se Hera
Istom ranjena jednog držeći, jednoga jošte
Neranjena, a jednog već mrtva za noge vukuć
Po bitki; crven joj plašt na ramènima od krvi ljudske
Bješe. A borci bjehu ko živi bijući bojak.
Jedni su otimali od drugijeh svoje mrtvace.

Načini plodnu njivu i ornicu buhavnu zatim
Široku, trojačenu; orača bilo je mnoštvo
Tu i okretalo jarme te gonilo amo i tamo.
Kad bi okrenuli već i na kraj kada bi došli,
Onda bi k njima čovjek pristupio i medenog slatkog
Vina im davao vrč, te okrétali oni duž brazda
Opet bi hoteći na kraj da dođu prostrane njive;
Ona se crnjaše ostrag i oranoj bijaše nalik,
Ako i bijaše zlatna, — divota doista bješe.

Onda načini polje i visoki usjev na njemu,
Tu su žnjetvari želi držeći srpove oštre.
Na zemlju rukovedi po brazdama padahu guste
Jedne, a druge slamom vezači vezahu; — tri su
Na polju bila vezača, ostraga su bili dječaci
I rukovedali noseć u rùkû i brzo dodajuć
Rukovedi, a šuteć med žnjetvari kralj je na brazdi
Stajao skeptar držeći i radostan u srcu bio.
A podaleko pod hrastom glasnici spremahu jela
Velikog zaklavši vola i uza nj se bavljahu, — žene
Sipahu bijelo brašno i ljudma činjahu ručak.

Onda vinograd krasan i zlatan grozdova prepun
Načini Hefest, sve se po njemu crniše grozdi,
A na srebrnom kolju uzvijale loze se u vis.
Na obje strane jamu od čelika načini Hefest,
Okolo plot od kalaja, a staza jedna je bila,
Jedina, kojom su išli berači trgajuć grožđe.
Djevojke nosiše mlade i nestašni momci porèd njîh
Slatko medeno grožđe u košarama pletènîm.
A u sredìni je dječak među njima udaro svima
Ljupko u formingu zvonku i Linovu pjevao milu
Pjesmu nježnijem glasom, a oni po njegovoj pjesmi

Igrajuć, ijučuć, kličuć i skakućuć pratiše njega.
Onda izradi stado ravnorogih goveda Hefest.
Od zlata načinjena i kalaja goveda bjehu;
Uzduž žubor-rijeke iz obora išla su mučuć
Na pašu goveda tâ pored ríta, štono se njiše.
Četiri s govedima pastira zlatna su išla,
A s pastirima devet brzonogih iđaše pasa.
Na prva goveda dva strahovita lava navaliv
Zgrabe rikača bika i vući stanu ga, a bik
Rikaše glasno, te psi i momci k biku polete.
Lavovi raspore kožu na velikom biku te krvcu
Crnu i utrobu stanu ispijati; zalud pastiri
Vrkaju brze pse na lavove, i psi ih ugrist
Hoće, al' svaki put odskakuju, laju doduše
Vrlo blizu stojeći, al' opet se čuvaju dobro.
Pašnjak izdjela tad rukotvorac slavni u dolu
Krasnome, — pašnjak je pun bjelorunih bio ovaca;
Načini kolibe ondje pokrìvenê, obore, staje.
Onda preslavni još rukotvorac izdjela kolo
Slično onome, kakvo u Knosu, širokom gradu,
Nekada Arijàdni ljepokosoj načini Dedal.
Rukama tu se držeći za članke igrahu momci,
Igrahu djevojke tu, što kući goveda stječu.
Haljine imahu tanke od platna one, a momci
Košulje satkane krasno, na kojima od ulja žice
Malo se sjahu, djeve na glavi trakove krasne
Imahu, a zlatne mače o srebrnom remenju momci.
Sada su skakali momci i djevojke nogama vještim
Vrlo lagano, ko što kad lončar ògleda sjedeć
Točak — u rukama ga držeći, ne će li letjet;
A sad su jedni k drugim po redu trčali opet.
Okolo ljupkog se kola nanizalo naroda mnogo
Veseloga, i njima božànskî ciličuć pjevač
Pjevaše pjesme, a dva među njima bjehu igrača. —
Pjevač zàčinjaše, a oni se vrćahu sred njih.
Onda veliku silnu okèanskû načini vodu
S kraja uz obod štita, što čvrsto bijaše složen.

Veliki teški kad načini štit Ahileju Hefest,
Onda mu načini oklop, što blistaše jače od ognja,
Načini teški mu šljem, što stoji čvrsto na čelu,
Krasni umjetni šljem, i kitu namjesti zlatnu
Na nj, i nazuvke još od kalaja načini mekog.
Pošto oružje sve rukotvorac preslavni svrši,
Uzme pa pred noge majci Ahilejevoj ga metne:
Ona kakono jastrijeb s Olimpa snježnog poleti
Noseći sinu svom od Hefesta oružje sjajno.

18.

Iz elegija Solonovih.

I.

Odlomak iz elegije „Salamina“.

Preveo **Stj. Senc.**

Sâm sam ko glasnik sa Salamine željene došo,
Mjesto govora svog pjesmu da zapjevam sad;
Bio bih radije tad s Folegandra ili Sikina,[1])
Postojbina mi to bila, ne atenski grad;
Jer će se brzo med ljudma ovako širiti riječ:
»Atičanin je taj, što Salaminu ti da!«
Hajdemo u Salaminu, da junački branimo otok
Željeni i k tomu od sebe da turnemo rug!

II.

Opomene Atenjanima.

Preveo **H. Badalić.**

Nikada ne će pasti naš grad po Zeusovoj sudbi,
Blaženi bogovi svi istog su mišljenja tog:
Njemu je kći premogućeg oca, Palas Atena,
Velikòdušnî štit, šireći ruke nad njim;

[1]) Neznatni otoci cikladski.

Ali će plemstvo veliki grad da uništi sámo,
Bezumljem svladano sve, željeć si bogatstvo steć;
Vođam je pučkim nepravedan um, a oni će skoro
Poradi drzosti zle trpjeti veliki jad.
Jer ne umiju ponos uspregnuti niti uživat
Sadašnje radosti slast općene gozbe uz mir.
Ponos rodi drzost, kad pridođe velika sreća;
Oni ne štede tad božju ni narodnu stvar,
Nego lupeški kradu sa sviju natežući strana
Niti će čuvati znat Pravde božanstvene red,
Koja šuteći zna za sadašnjost, znade i prošlost
Pa će i u svoj čas doći da odmazdi sve.
Eto već nam grad neizbježna zarazi rana,
Brzo ga ima stić teškog robovanja dan,[2])
Štono potiče bunu i rat oda sna što budi,
Koji mnogima zna milu pogubiti dob;
Jer od neprijatéljâ se odmah u sukobu ratnom,
Što je rovarima drag, mili pritješnjuje grad.
Takva se kod kuće zbivaju zla; siromasi[3]) pak mnogi
Među narod tuđ u stran prodadu se kraj,
Te ih okuju tu u gadne okove ropske,
Podnose svakoje zlo, ropstvo ih čemerno tre.
Tako općeno zlo u svačiju zalazi kuću,
Dvorišna vrata mu hod ustavit ne mogu već.
Visoki preskoči zid i svakoga posvuda nađe,
Makar se sakrio tko kući u posljednji kut.
To mi duša veli, da učim Atenjane svoje,
Kako bezakonja drač najvećma uništi grad;
A gdje vlada red, tu sve se pokazuje složno,
Tu će brzo zle stignuti okova moć.
Red ublažuje divlje, uništuje ponos pa drzost
Krši, zamete trag u klici ludosti svoj,
Ispravlja krivični sud i obijest suzbija ljudsku,
Brani neslozi uć pod mirni građanski krov,
Ružnoj svađi zaustavlja gnjev, a sve je pod njime
Čovjeku srećnomu raj, najljepša sloga i sklad.

---

[2]) Tlačenje naroda izazivlje u gradu bunu, a buna domami neprijatelja te plane rat, koji donosi ropstvo i uništi mnogi mladi život. — [3]) Dužnika su prodali u roblje.

19.

Kserksova vojska.

Herodotova povijest.

Preveo Dr. A. Music.

Dorisk je primorje u Trakiji i velika ravnina, kojom teče velika rijeka Hebar.[1]) Ovdje je bio sagrađen kraljevski grad, koji se upravo Dorisk zove, i perzijsku je posadu u njemu postavio Darej tada, kad je na Skite ratovao. Ovo se mjesto Kserksu učinilo prikladno, da na njemu postavi i izbroji svoju vojsku; i on učini ovako. Brodove su sve, kad su došli u Dorisk, njihovi zapovjednici na zapovijed Kserksovu izvukli na brijeg kod Doriska, gdje stoji Sala, samotrački grad, i Zona, sve do znamenitoga rta Sereja. Ovaj je kraj od davnina pripadao Kikoncima. Kad su k ovomu brijegu došli s brodovima, izvukli su ih i pustili, da se osuše. A Kserkso je za to vrijeme u Dorisku vojsku brojio. Koliko je mnoštvo koji narod dao za brojenje, ne mogu pravo kazati, jer nitko ne pripovijeda. A sva kolika je vojska kopnena iznosila 1,700.000. Izbrojili su se pak ovako. Na jedno su mjesto postavili 10.000 ljudi i sabivši ih, što su većma mogli, nacrtali izvana krug. Onda su onih 10.000 pustili pa sagradili ogradu po krugu tako visoku, te je čovjeku dopirala do pasa. Zatim bi druge pustili u ovu ogradu, dok nijesu tako svih izbrojili. A kad su ih izbrojili, razvrstali su ih po narodima.

U vojsci su bili evo ovi narodi: Perzijanci, koji su bili evo ovako opremljeni. Na glavi su imali mekane pustene šešire, koji se tijare zovu, na tijelu šarene halje s rukavima, a pod njima oklope od gvozdenih ljusaka poput ribljih ljusaka, na nogama hlače, a mjesto štitova pletere, pod kojima su tulci visjeli; koplja su imali kratka, lukove velike, strijele od trske, k tomu su im mačevi uz desno bedro o pojasu visjeli.

Međani su bili isto tako opremljeni; jer ta je oprema medska, a ne perzijska.

Kišani su bili inače opremljeni onako, kao i Perzijanci, samo su mjesto šešira imali povezače.

[1]) Marica.

Hirkanci su bili opremljeni onako, kao i Perzijanci.

Asirci su imali na glavi kacige mjedene ili pletene nekakvim barbarskim načinom, koji se ne da opisati, a štitove i koplja i mačeve slične egipatskima, k tomu drvene kijače s gvozdenim čavlima i prtene oklope.

Baktrani su bili na glavi pokriti gotovo onako, kao i Međani, a lukove su imali svoje domaće od trske i kratka koplja. Sačani su skitski imali na glavi kape šiljaste, tvrde i uspravne, i bili su obučeni u hlače, a lukove su imali svoje domaće i mačeve, k tomu još sagare, nekakve sjekire.

Indi su bili obučeni u pamučno odijelo, a lukove su imali od trske i strijele od trske, ali na kraju je bilo željezo.

Arijci su bili oružani medskim lukovima, a inače onako, kao i Baktrani.

Kaspljani su bili obučeni u kožuhe, i lukove su imali svoje domaće od trske i sablje.

Arapi su bili po kabanicama opasani, a na desnoj su strani imali duge uzvojne lukove. Etiopljani su bili u pardalske i lavske kože odjeveni, a lukove su imali od palmovih cjepaka načinjene, duge, ne manje od četiri lakta, a na njima malene strijele od trske, a mjesto željeza bio je na njima šiljast kamen, kojim i pečate režu. K tomu su imali koplja, na kojima je bio rog od divokoze zašiljen poput kopljanoga šiljka. A imali su i kijače s čavlima. Idući u boj mazali su jednu polovinu tijela sadrom a drugu crljenkom.

Libijanci su bili odjeveni u kožno odijelo. A koplja su imali naprvo ožežena.

Paflagonci su imali na glavi pletene kacige, štitove malene, koplja nevelika, a k tomu sulice i mačeve; a na nogama svoje domaće crevlje, koje su do sredine golijeni dopirale.

Liđani su imali oružje veoma slično helenskomu. Mišani su na glavi imali svoje domaće kacige, štitove malene, a sulice naprvo ožežene.

Tračani su na glavi imali lisičine a na tijelu halje, potom su bili ogrnuti šarenim kabanicama, na nogama i golijenima imali crevlje od jelenje kože a k tomu sulice i lake štitove i kratke mačeve.

To su bili narodi, koji su po kopnu išli na vojsku i bili određeni za pješadiju. Još je bilo 10.000 izabranih Perzijanaca; ovi su se Perzijanci zvali besmrtni, i to evo zašto. Ako bi se za kojega od njih umanjio broj bilo poradi smrti ili bolesti, izabrao bi se drugi, i tako ih nigda nije bilo ni više ni manje od 10.000. Opremu su Perzijanci imali najljepšu od sviju i sami su bili najbolji.

Ti su narodi konjanici, ali nijesu svi davali konjaništva nego samo ovi: Perzijanci opremljeno tako isto, kao i pješadiju, samo što su neki od njih na glavi imali nešto, što je bilo načinjeno od kovane mjedi i željeza. Ima neki nomadski narod, koji se zove Sargaćani; oni su perzijskoga plemena i po jeziku, a odijevaju se napola perzijski a napola paktijski. Davali su 8.000 konjanika, a oružja nemaju nikakva ni mjedena ni željezna osim mačeva, nego nose konope pletene od remenja. U njih se uzdaju, kad polaze u rat. A bore se ovi ljudi ovako. Kad se sukobe s neprijateljima, stanu bacati konope, koji imadu na kraju zamke. Pa što zahvate, bio konj ili čovjek, stanu k sebi vući, a ono zapletavši se u zamku pogine. Tako se bore. A pridijeljeni su bili k Perzijancima. Međani su bili tako opremljeni, kao i u pješadiji, tako isto i Kišani. Inđi su bili tako opremljeni, kao i u pješadiji; jahali su na brzim konjma i vozili se na bojnim kolima, u koja su bili upregnuti konji i divlji magarci. Baktrani su bili tako opremljeni, kao i u pješadiji, i Kaspljani tako isto. I Libijanci su bili tako opremljeni, kao i u pješadiji, i svi su se vozili na bojnim kolima. Tako su i Kaspljani i Parikanjani bili opremljeni onako, kao i u pješadiji. Arapi su imali istu opremu, kao i u pješadiji, i svi su jahali na kamilama, koje u brzini nijesu zaostajale za konjma.

Samo ovi su narodi konjanici. A broj konjanika iznosio je 80.000 osim kamila i bojnih kola.

Broj trijera iznosio je 1207, a davali su ih ovi narodi. Feničani sa Sircima, koji su u Palestini, 300. Oni su bili ovako opremljeni. Na glavi su imali kacige gotovo onakove, kakove su helenske, oko tijela prtene oklope, štitove bez krajeva i sulice.

Egipćani su davali 200 brodova. Oni su imali na glavi ple-

tene kacige, šuplje štitove s velikim krajevima, koplja za boj na brodovima i velike sjekire. A najviše ih je imalo oklope i velike mačeve.

Dorani su azijski dali 30 brodova. Imali su helensko oružje.

Jonjani su davali 100 brodova, a opremljeni su bili onako, kao i Heleni.

Otočani su davali 17 brodova, a oružani su bili onako, kao i Heleni.

Eoljani su davali 60 brodova, opremljeni su bili onako, kao i Heleni.

Od Helesponćana je kralj Abiđanima naložio, da u svojoj zemlji ostaju i mostove čuvaju, a ostali svi, koji su s Ponta išli na vojsku, davali su sto brodova, a opremljeni su bili onako, kao i Heleni.

A trijekontera i pentekontera i baraka i drugih konjskih prijehoda nabrojilo se svega 3000.

20.

Karakteristika Periklova.

Tukidid, Povijest peloponeskoga rata.

Preveo **J. Sarkotić.**

Takim je riječima kušao u Atenjana tišati gnjev, kojim su planuli na nj, i odvraćati im misao od tadašnjih nevolja. A oni su se istina u javnom životu dali skloniti riječima njegovim, te nijesu više slali k Lakedemonjanima, i jače se za rat spremali, ali su opet svakoga za se tištali svoji jadi: narod, jer je živio o manjem dohotku, a i toga nesta; imućne, jer su povani izgubili krasnu imovinu — zgrade i skupocjeno uređenje, a mjesto mira — to je najgore — imali rat. Pa se svi skupa i ne prođoše prije gnjeva na nj, dok ga ne odsudiše na globu. A malo poslije — tako voli puk raditi — izabraše ga opet za vojvodu i povjeriše mu sve prilike. Već su nešta bili otupili za

ono, što je svakoga žuljalo u domaćem životu, a ovamo držali njega najsposobnijim za ono, što je tražila cijela država...

I doista, dok je Periklo u miru upravljao državom, upravljao je njom vazda umjereno i sačuvao je sigurnom rukom od svakog zla tako, da se ona pod njegovom upravom dovila do najveće moći. A kad je nastao rat, pokazalo se, da je i tada snagu države unaprijed valjano prosudio. Od tog rata doživio je on dvije godine i šest mjeseci, a po njegovoj smrti vidjelo se još bolje, kako je imao dalek pogled u ratnim stvarima. On se naime bješe izjasnio, da će Atenjani pobijediti, ako se vladaju mirno brinući se samo za svoju mornaricu, u ratu ništa dalje ne osvajaju i grad sam nikakoj opasnosti ne izlažu. No oni su radili sasvim protivno i upustili se poradi častoljublja i lične koristi u javne pothvate, koji se nijesu podudarali s ovim ratom, te su njima samima i njihovim saveznicima naudili, — pothvate, koji kad su bili uspješni, donosili su doduše slavu i dobit pojedincima, kad nasuprot nijesu pošli za rukom, bili su na štetu samoj državi i upravi ratnoj. To bijaše uzrok, da je on (Periklo) moćan svojim ličnim ugledom i razboritošću, a nepodmitljiv, kao ni jedan drugi slobodno narod zauzdavao: nije dao, da on njega vodi, nego ga je sam vodio. Kako svoju vlast nije istom morao stjecati nedopuštenim sredstvima, nije besjedio narodu, da bi mu ugodio, već mu se, zadobivši vlast ličnim svojim ugledom, mogao žestoko oprijeti. Kad bi god dakle opazio, da se njegovi sugrađani u nezgodno vrijeme iz obijesti suviše u se pouzdavaju, znao ih je svojom besjedom natjerati u strah, a kad bi se opet bez razloga uplašili, znao ih je ohrabriti. I tako je po imenu bila demokracija, u stvari pak vlada prvoga čovjeka. No njegovi nasljednici, koji su po svojim sposobnostima bili jednaki, otimajući se među sobom o prvenstvo, okrenu se narodu umiljavati te mu pače upravu države povjeravati. Odatle su iskrsle, kao što je prirodno u moćnoj i prostranoj državi, mnoge i kojekakve pogrješke, navlastito onaj vojni pohod na Siciliju, kod kojega nije bila tolika pogrješka, da su protivnike krivo prosuđivali, koliko, što su oni, koji bjehu odaslali vojsku, propustili potpomagati one, što su pošli na vojsku, te su gložeći se među sobom za prvenstvo kod

naroda, time snagu vojske slabili i tako se poradi vlasti u državi najprije sami među sobom pocijepali. Ali premda su Atenjani bili izgubili na Siciliji sva sredstva za rat, navlastito veći dio svoje mornarice, te se već i kod kuće među sobom bočili, odupirali su se oni ipak još pune tri godine i pređašnjim svojim neprijateljima i s njima udruženim Siciljanima i svojim saveznicima, koji se većim dijelom od njih bjehu odmetnuli, pa poslije još i Kiru, sinu perzijskoga kralja, koji je Peloponešanima davao novaca za mornaricu. I nijesu se predali sve dotle, dok ih njihove untrašnje međusobne razmirice sasvim ne poklopiše. Tako obilna sredstva, držao je Periklo, imali su Atenjani u svojoj ruci, kojima su, kao što je on unaprijed računao, mogli sasvim lako u ratu svladati Peloponešane.

21.

Riblji trg atenski u komičkih pjesnika.

(Atenej, Dipnosofisti[1])

Preveo K. Rac.

Komički pjesnik Antifan u »Mladima« veli:

Sve dosad mišljah ja, da pusta priča su
Gorgone, al' na trgu kada osvanem,
E onda u njih vjerujem; jer gledajuć
Ribare ondje, smjesta skamenim se ja.
Od nevolje okrenut leđa moram im,
Dok s njima zborim; jer kad vidim, ribicu
Kolišnu kako l' skupo cijene, protrnem.

Ksenarh u »Grimizu« kaže:

A od ribara nema roda mudrijeg
Ni jednoga ni bogu većma mrskoga.
Jer kako njima nije više slobodno

---

[1]) Učeno društvo za stolom. Atenej, gramatik, živi oko god. 230. poslije Isusa.

Poprskat ribu — ta to zakon brani im —.
A ono čovjek jedan bozim' nemili,
Čim vidje, da se ribe njemu suše već,
Baš nemilice kavgu lijepo zametne.
I pobiju se. Misleć on, da zgodan je
Čas uhvatio, sruši se, te ležaše,
Baš ko da izdiše. A netko zavikne
Sad: »Vode, vode!« Odmah ibrik podigne
Drug jedan po zanatu, na njeg izlije
Tek samo malo, a sve drugo na ribe.
Ma rekao bi: uhvaćene baš su sad!

Antifan u »Prijatelju tebanskom« kaže:

Zar nije strašno, ako netko prodaje
Baš svježu ribu, a on skupi obrve
I s nama mrka lica ljutit govori,
A ako sasvim pokvarenu, šali se
I smije? Sasvim protivno bi trebalo:
Da s' onaj smije, glasno ovaj jauče.

22.

Drugi nadgrobni govor Periklov.

Tukidid, Povijest peloponeskoga rata.

Preveo **J. Sarkotić.**

Većina govornika, koji su već s ovoga mjesta besjedili, slave onoga, što je zaveo lijepi običaj,[1]) da se poginulim bojnicima uz navadne svečanosti drži jošte spomen-govor. Ja bih doduše cijenio, da je dosta, ako se poštenjacima, koji su svoje junaštvo djelima dokazali, isto tako činom iskazuje poštovanje, kao što to vidite i ovdje pri ovoj pogrebnoj svečanosti, što ju je naša država priredila, i da ne bi trebalo suditi o vrlinama tolikih ljudi po govoru pojedinoga govornika, koji je možda

[1]) Tko je prvi taj običaj zaveo, nijesu ni stari znali. Noviji pomišljaju na Temistokla, Aristida i Kimona.

manje ili više svojoj zadaći dorastao. Jer nije lako govorniku pogoditi pravi put, kad mu je teško slušaoce o istini uvjeriti. Jer vješt i blagohotan slušalac pomislit će možda, da ono, što se besjedi, zaostaje za onim, što bi on želio i znao kazati, nevješt će pak mnogo toga, što čuje, od zavisti držati za pretjerano, ako to prestiže njegovu snagu. Hvalu drugoga podnosi čovjek samo toliko, koliko misli da je sam podoban učiniti ono, što je čuo; što je preko toga, pobuđuje zavist i potom odmah nepouzdanje. No kad su naši stari pronašli, da je to pravo i lijepo, valja da se i ja povodim za ovim običajem i da kušam što više mogu pogoditi osjećaje i misli svakoga vas.

Ja ću prije svega da započnem s našim p r e đ i m a; jer je pravedno i pristojno, da se kod ovake zgode iskazuje poštovanje njihovoj uspomeni. Jer oni nigda nijesu htjeli ovu zemlju zamijeniti drugom, te su je svojom hrabrošću kroz neprekidan niz pokoljenja današnjemu naraštaju izručili sasvim slobodnu. A ako su oni hvale vrijedni, jošte su više naši o c i. Jer oni su uz ono, što su preuzeli, s velikim naprezanjem stekli svu vlast, što je sada imamo, i nama sadašnjemu naraštaju ostavili. A mi, koji smo baš u ovaj mah još u naponu muževne snage[2]), mi smo je još uvećali i državi svojoj sve nabavili tako, da joj ni za rat ni za mir ne treba tuđe pomoći[3]). Ali ratna djela, kojima smo mi što osvojili, ili bojeve, u kojima smo mi ili naši oci navale Perzijanaca ili Helena suzbili, ne ću da napominjem, da ne govorim dugo o stvarima, koje su vam poznate. Naprotiv rad sam, prije nego počnem da slavim ove pokojnike, da vam prikažem, kakvim su radom naši stari došli do te veličine, po kakvim je državnim i moralnim načelima toliki uspjeh postignut; jer je, kao što ja mislim, kod sadašnje prilike osobito zgodno o tom prozboriti i za sav kolik zbor, kako za domaće građane tako isto za tuđince, od koristi, da to čuju.

Mi imamo ustav, koji nije ni po kojem drugom građen[4]),

---

[2]) Periklu je tada bilo neko šezdeset godina. — [3]) Visoki polet i plemeniti žar prelijeva govornik ovdje u dušu slušalaca. Nije sjaj Atene slavljeno doba perzijskih ratova, u kojima su se proslavili »stari«, već skora prošlost (o c i) i sadašnjost (m i). — [4]) Smjera na ustav lakedemonski, za koji se kazivalo da je građen po ustavu Krećana.

i prije smo sami drugima ugled, nego što bi nam se trebalo u tome ugledati u druge. Zove se narodna vlada (demokracija), jer se uprava države ne osniva na nekim građanima, već na više njih, i svatko ima po zakonu u svojim privatnim poslovima jednaka prava s drugima, dok u javnom životu po svom ličnom ugledu, što ga zna steći, postigne časti prema tomu, kako se u kojem poslu odlikuje, ne zato, što je član nekoga razreda, već poradi svojih zasluga; i ni jednomu siromahu, ako je podoban da državi koristi, ne smeta u tome njegov neugledni položaj[5]). I kao što o javnim poslovima raspravljamo slobodno, tako je isto i u svakidašnjem privatnom druženju daleko od nas svako sumnjičenje, i ne ljutimo se na svoga susjeda, ako on što radi po svojoj miloj volji, niti mu pokazujemo ikakvih znakova ljutine, koja, ako i ne škodi, opet vrijeđa oko. Ali ako u svakidašnjem privatnom druženju i nijesmo tjesnogrudi i strogi, opet ne dopuštamo u javnom životu, da se krše zakoni, poglavito poradi ćudorednoga straha, te se pokoravamo oblastima i zakonima, osobito onima, koji nas brane od nepravde i koji, ako i nijesu napisani, ipak svakoga, ko ih gazi, pred svim svijetom žigošu.

A i za duh, da bi se od napora oporavio, priredismo također veoma mnogo užitke godišnjim igrama i svečanostima,[6]) tako isto u domaćem životu lijepim uredbama, koje veseljem, što se svaki dan ponavlja, tjeraju tugu. K tomu, budući da je naš grad velik, dolazi nam svašta iz čitavoga svijeta, i stoga smo tako sretni, te smijemo dobra drugih naroda, kao i proizvode svoje vlastite zemlje, držati našim vlasništvom i uživati ih.

Mi se dalje razlikujemo od naših suparnika i u našim r a t n i m p r i p r a v a m a. Naš je grad svakomu otvoren, mi nikad ne gonimo strance niti smetamo, da tko nauči ili vidi nešto, što bi moglo našemu neprijatelju koristiti, ako mu se otkrije. Mi se ne pouzdajemo toliko u kojekakva umjetna sredstva i lukavstva, koliko u svoja vlastita djela i hrabrost.

---

[5]) Drukčije je dakako u Sparti. Ondje moraš pripadati izvjesnomu redu građana (t. zv. homoioi = jednaki), da uzmogneš postići sve državne časti. — [6]) Ovdje valja pomišljati na sjajne svečanosti, što ih je priređivala država, a takih je bilo u Ateni dva puta više negoli u kojoj drugoj državi.

U odgoji mladeži nastoje oni[7]) da odmah još u mladosti napornim vježbanjem postanu muževni; mi naprotiv, ako i živimo bez stroge stege, srćemo zato ipak odvažno u pogibli, koje zahtijevaju svu našu snagu. Tome je dokaz, što Lakedemonjani na našu zemlju nikad ne vojuju pojedince, već udruženi sa svima svojim saveznicima, dok mi sami za se navaljujemo na tuđu zemlju, te neprijatelja, koji se za svoje ognjište bori, na tuđem zemljištu obično posve lako svladamo. S našom cjelokupnom silom nije se još nigda ni jedan neprijatelj sukobio, jer mi se i za mornaricu brinemo i u isti mah na kopnu narodnu vojsku na mnogo strana odašiljemo. Pobije li se neprijatelj gdje mu drago s kojim dijelom naše bojne sile, pa pobijedi li šaku ljudi, ono se diči, da je potukao svu našu vojsku; bude li pak pobijeđen, tvrdi, da ga je nadvladala naša sva kolika sila. I ako smo mi spremni da nadvlađujemo pogibli više olako i po prirođenoj nam hrabrosti negoli po hrabrosti, koja se naporima i zakonima obrazuje, ipak imamo pri tome tu korist, da nam se s neprilikama, što nas čekaju, ne treba već unaprijed mučiti, a kad treba, ne zaostajemo srčanošću za onima, koji se neprestano muče.[8])

Ali nesamo u tome, već i u drugim stvarima zaslužuje naš grad, da mu se divimo.

Mi l j u b i m o l i j e p o, a da ne rasipavamo[9]), i o b r a z u j e m o d u h, a da ga ne raznježujemo. Bogatstvo nam je više sredstvo za rad, nego da bismo se s njim hvastali i ponosili. Priznavati se siromašnim nije ni za koga sramota, veća je sramota ne otimati se siromaštvu radom. Jedni isti ljudi brinu se i o svojim domaćim i o javnim poslovima, pa i drugi, koji se moraju baviti poljodjelstvom i trgovinom, nijesu zato nevješti državnim poslovima; jer samo u nas drže onoga, koji se ne će da miješa u državne poslove, ne za mirno već za beskorisno čeljade. Mi također sami odlučujemo o našim prilikama ili bar razmišljamo o njima, kako valja, jer držimo, da riječi nijesu na

[7]) T. j. Spartanci. — [8]) Kod Spartanaca je hrabrost naporan plod strogih zakona i uredaba, a kod Atenjana je prirodno svojstvo prirođenoga karaktera. — [9]) Atenjani su trošili za javne građevine i raznovrsne umjetnine velike novce, ali su vazda išli za tim, da ne rasipavajući stvaraju djela, koliko je moguće, lijepa i savršena. Jednostavnost i skromnost njihova u privatnom životu poznata je.

uštrb djelima, pače da je štetno, ako se ne daš uputiti riječju, prije nego li pristupiš potrebitomu poslu. Jer i to je naša osobita vrlina, kojom se od drugih odlikujemo, što se kod nas u svemu, čega hoćemo da se pothvaćamo, s junačkim pregnućem udružuje oprezno razmišljanje. Kod drugih naprotiv nepoznavanje pogibli podudjuje smjelost, a razmišljavanje bojažljivost. A za najveće junake drže se s pravom oni, koji i strahote i ugodnosti veoma dobro poznaju, ali se usto ne plaše od pogibli.

I plemenitošću srca odvajamo mi također od mnogih i mnogih; jer ne primanjem dobročinstava, nego iskazivanjem tečemo mi sebi prijatelje. Pouzdaniji je pak prijatelj onaj, koji drugomu dobro učini, budući da on postojanom blagohotnošću nastoji u onoga, koji je primio dobročinstvo, podržavati dužnu blagodarnost; naprotiv je onaj, koga veže dobročinstvo, manje odan, kad zna, da ne će steći blagodarnost vraćajući dobročinstvo, nego da će se samo odužiti. I tako mi jedini drugima iskazujemo dobročinstva bez ikakva straha ne imajući pred očima svoju korist, već pouzdajući se u to, što smo slobodni ljudi.

Da sve u jedno saberem, tvrdim, da je naš grad obrazovalište cijele Grčke[10]), i svaki pojedini, kao što se meni čini, po onom, što mu se kod nas pruža, vrstan je, da sve raznolike poslove radi s najvećom ljubavi i okretnošću. A da to nijesu samo kićene riječi, nego zgoljna istina, dokazuje upravo moć našega grada, koju smo evo tim svojim svojstvima dostigli. Jer on jedini između sadašnjih gradova idući da kuša svoju snagu pokazuje, da nadmašuje ono, što se o njemu po čuvenju zna; on jedini ne daje neprijatelju, kad na nj navali, povoda, da se ljuti, ako ga ovakav protivnik nadvlada, ni pokorenu da se žali, kao da nedostojan njime vlada. Živih imamo dokaza i sigurnih svjedočanstava, da smo svoju moć razvili, te će nam se i sadašnji naraštaj i potomstvo diviti — i ne treba nam Homera, da nas veliča, ni drugoga koga pjesnika, koji svojim pjesmama istina za čas može razveseliti, ali mu maštanje pred

---

10) Za Perikla postao je grad Atenjana škola za cijelu Grčku, pače za čitav obrazovani svijet. To dokazuju i drugi pridjevi, koji krste Atenu ognjištem mudrosti, ognjištem Helade.

zbiljom brzo mora da potamni — pače svojom odvažnošću probili smo sebi put do svih mora i zemalja postavljajući svuda vječne spomenike pobjeda i poraza.

Za takav su eto grad ovi ovdje u junačkom boju poginuli ne dajući, da im ga tko otme, a i od onih, koji su ostali živi, svatko je, kao što treba, gotov, da podnosi za nj napore i pogibli.

Zato sam baš i oduljio govor o našem gradu, da vas u jednu ruku uvjerim, da se mi za sasvim nešto drugo borimo nego oni, koji nemaju, što mi imamo, a u drugu ruku, da slavu junakâ, kojima na grobu sada besjedim, rasvijetlim nepobitnim dokazima. I doista ono, što je u tome najznatnije, već je pomenuto; jer ono, što sam ja u našega grada uzveličao, ures je, što su mu ga pribavile vrline ovih i njima sličnih poštenjaka, i zacijelo ima malo Helena, kod kojih bi se kao kod ovih, pokazalo, da riječ izrečena u pohvalu ne prestiže djela. Smrt je njihova, kao što ja mislim, svjedočanstvo muževne hrabrosti, bilo da su je htjeli prvi put dokazati ili potvrditi.[11]) Ta i onima, koji inače ne vrijede mnogo, uzima se, kao što je pravedno, za dobro hrabrost dokazana u ratu za otadžbinu; jer junaštvom svojim zatrli su spomen svojim manama i općenomu su dobru više koristili negoli pojedincima naškodili. Među ovima ovdje, što su poginuli, nema ni jednoga, koji bi više cijeneći uživanje bio raznježen bogatstvom, ili u nadi, da će se oteti siromaštini i još obogatiti se, uklonio se pogibli; osveta neprijatelju bila im je milija, i budući da su pogibao smrtnu držali najljepšim pothvatom, htjedoše se baš s tom pogibli osvetiti neprijatelju i za onim dobrima težiti. Neizvjestan su uspjeh prepustili nadi, no u borbi samoj, koja je očevidno stajala do njih mišljahu, da se moraju sami u se pouzdati; i budući da su voljeli boriti se i podnijeti pogibli negoli uzmaći i spasti se, minuo ih je svaki prijekor; uložiše u boju život i u kratkom odlučnom času promijeniše svijetom ne kao kukavice, već na vrhuncu slave svoje.

I tako su se eto ovi ovdje ponijeli kao junaci dostojni svoje

---

[11]) Oni, koji prije u životu nijesu možda bili valjani, dokazali su prvi put svoju vrlinu i hrabrost junačkom smrću za otadžbinu, a oni, koji su sav svoj vijek časno proživjeli, potvrdili su časni svoj vijek također junačkom smrću.

otadžbine. A oni, koji su ostali u životu, mogu istina željeti, da budu sigurniji od neprijatelja, ali neka također drže za svoju dužnost, da se protiv njih tako isto junački ponesu. No vrijednost hrabrosti u boju protiv neprijateljâ, o čemu bi se, kao što vi također znate, dalo mnogo toga reći, nemojte cijeniti tek po besjedama govornikâ, već valja da moć otadžbine svaki dan sudite po tom, kako vam se ona uistinu ukazuje, i da se tako za ljubav prema njoj oduševljavate. Pa ako vam se njena moć ukaže velika, onda svagda možete sami sebi reći: Sve ovo pribavili su nam valjani junaci, koji su poznavali svoju dužnost, te ih je u boju vodilo poštenje, — koji, ako im kadšto koji pothvat i nije pošao za rukom, nijesu stoga uskraćivali otadžbini svoje snage, već su joj, koliko je do njih stajalo, najljepšu žrvu prinosili. Žrtvujući pak u službi otadžbine svoj život stjecali su oni svaki za se slavu, koja ne propada, i najljepši grob, istina ne onaj, u kojem počivaju, već onaj drugi, gdje im slava kod svake prilike, gdje se zbori ili tvori, živi u vjekovitoj uspomeni. Jer glasovitim je ljudima grob cijeli svijet, a uspomenu im ne javlja tek natpis na spomeniku u njihovoj rođenoj zemlji, nego ća i u tuđoj zemlji živi im uspomena, makar ne bila ona napisana, više u mislima ljudi nego u podignutim spomenicima. Za ovima se dakle povedite; upoznajte, da je sreća u slobodi, a sloboda u srčanosti, i nemojte se plašiti od ratnih pogibli! Jer oni, koji kukavno žive i bez nade u vedriju budućnost, nemaju više razloga gubiti glave od onih, koji su, ako požive duže, u opasnosti, da im se sreća okrene u nesreću, i ako im se to dogodi, najviše mogu da izgube. Ta čovjeka, koji ima ponosa, već pomisao, da se kukavštinom osramotio pred svijetom, mora većma da peče negoli smrt bez boli podnesena za domovinu u junačkom boju i nadanju.

Zato ne ću ni vas roditelje poginulih, koji ste nazočni, žaliti, nego ću vas radije tješiti. Ta vi znate, kako je pun promjena njihov život bio, i da su samo oni srećni, koje stigne tako slavna smrt, kao ove pokojnike, ili dična žalost, kao što je vaša, i kojima bi dosuđeno, da svoj vijek i srećno prožive i srećno svrše. Znam dakako, da je teško o tom vas uvjeravati nakon ovakova gubitka, jer ćete ga se počešće sjećati videći,

gdje drugi uživaju sreću, s koje ste se se također sami negda radovali. I nije žalost, izgubiš li dobro, kojega se nijesi nigda užio, već ako izgubiš takovo dobro, na koje si se priučio. No ipak nada, da će se naroditi druga djeca, treba da tješi one, koji su u dobi, te mogu imati od srca poroda; jer novorođenčad će učiniti, da će mnogi u porodici pregorjeti one, kojih više nema, a država će imati dvojaku korist, da joj ne će ponestati građana i da će biti sigurnija. Jer nije moguće, da se tko pravo i pravično savjetuje s drugima o općem dobru, ako pri tom jednako, kao drugi, ne stavlja na kocku svoju djecu. Vi pak, koji ste prevalili one godine, držite duži dio svoga vijeka, što ste ga u sreći provodili, za dobitak; promislite, da će ostatak još samo kratak biti, i u tuzi svojoj tješite se slavom ovih pokojnika. Jer poštenje jedino nigda ne stari, i kad čeljade ostari i onemoća, ne veseli ga, kako gdjekoji kažu, stjecanje blaga nego poštovanje, koje uživa.

A vas sinove i braću poginulih junaka, koji ste ovdje, vidim da čeka teška borba. Jer koga nema među živima, toga obično svak hvali; vi pak, makar kako bili hrabri, ne ćete postići, da vas jednako cijene kao ove, nego će vas još uvijek staviti nešto niže njih. Živi nerado gledaju utakmicu i samo ono, što im nije na putu, pripoznaju blagohotno i bez ikakve zavisti.

Ako mi pak valja još koju reći o vrlini žena, što će odjako vijek provoditi kao udovice, onda ću sve da sakupim u ovu kratku utjehu: bit će vam velika slava, ako ostanete vjerne zadatku, što vam ga priroda odredi, i ako muškarci što manje govore o vama bilo hvaleći vas ili kudeći.

I tako sam ja, kako zakon iziskuje, spomenuo u svom govoru ono, što sam držao da je bilo putno iznijeti; našim je pokojnicima uistinu evo iskazana počast, a njihovu će djecu odjako pa dok odrastu, hraniti država o svom trošku.[12]) Time namjenjuje ona nesamo ovim pokojnicima, nego i onima, koji

[12]) Do 18. godine hranila je država sinove poginulih junaka o svom trošku. Potom bi oni prešli u red mladića (efeba), te bi primivši u kazalištu oružje pošli na međe otadžbine, da ondje vrše vojničku službu s ostalim drugovima dvije godine.

iza njih ostaju, koristan pobjedni vijenac kao nagradu; jer gdje hrabrost čeka najveća nagrada, ondje niču najvrsniji ljudi.

A sada, pošto vas je svak svoje mile, kako valja oplakao, hajdete kući!

23.

Kuga u Ateni.

Tukidid, Povijest peloponeskoga rata.

Preveo **St. Senc.**

Kuga se, kako se pripovijeda, najprije pojavila u Etiopiji s onu stranu Egipta, a onda je sišla i u Egipat i Libiju i u mnoge zemlje kralja perzijskoga. No u grad atenski provalila je iznenada te je najprije spopala ljude u Pireju, pa zato su i govorili, da su Peloponešani u cisterne pobacali otrova, — jer vode iz vrela ondje još nije bilo. No naskoro dođe ona i u gornji grad, te je još mnogo više svijeta umiralo. Neka o toj bolesti, otkud se ona po svoj prilici porodila, i o uzrocima, koji su bili podobni te su imali snage, da toliku promjenu preokrenu, svaki govori, kako misli, bio liječnik ili ne, — ja ću samo da pripovijedam, kako se ona pojavljivala, te ću je opisati tako, da sudeći po tomu čovjek toliko o njoj zna, da bi je, ako se kad i opet pojavi, prepoznao; jer ja sam je i sam prebolio i na svoje oči vidio, gdje drugi boluju.

Ta je naime godina, kako su svi priznali, što se ostalih bolesti tiče, baš osobito bila zdrava; pa ako je tko oda šta i bolovao, udarile su sve bolje u tu jednu. Ali one je druge bez ikakoga povoda, već iznenada onako zdrave spopadala jaka vrućina u glavi i crvenilo i vatruština u očima. Unutrašnje dijelove, grlo i jezik, odmah je podbijala krv, te je dah neobično zaudarao; onda su počeli kihati i kašljati i za malo vremena silazila je muka u prsa uz jak kašalj; a kad bi sjela na želudac, prevrnula bi ga, te bi nastalo svakojako čišćenje žući, koliko su mu god imena liječnici nadjenuli, i to s velikim bolovima. Većinu je napalo prazno riganje zadajući jake grčeve, koji su

kod nekojih naskoro a kod drugih nakon duga vremena popustili. Izvana tijelo pod rukom nije bilo jako vruće ni blijedo, već je bilo crvenkasto i plavkasto i mjehurićima i prištevima osuto. Ali iznutra je bila tolika vatruština, te nijesu mogli podnijeti, da se pokriju ni sasvijem tankim haljinama i koprenama, nit išta drugo, već samo da su nagi, a najradije bi sami poskakali u hladnu vodu; a to su mnogi, na koje nitko nije pazio, i učinili te su skočili u bunar, — tako ih je neprestano žeđa morila. I bilo je sve jedno, pije li se više ili manje, a nemir i nesan trajali su neprestano. I tijelo nije ginulo, dokle se god bolest držala, već se preko očekivanja nevolji otimalo; i tako je većina istom devetoga ili desetoga dana od unutrašnje vrućine umirala, premda su još bili dosta jaki; ili — ako su još ostajali u životu, silazila je bolest u utrobu, i onda bi se pravili veliki prištevi, pa bi navalio jak proljev, radi kojega je većina poslije od slabosti pogibala. Jer zlo je prolazilo kroz cijelo tijelo počevši ozgo u glavi, gdje se najprije uvriježilo, pa ako se tko iz najgorega izvukao, pokazivalo se to tako, da je zlo zahvatilo krajnje udove; udarilo je naime u prste na rukama i nogama, te su mnogi ostali bez njih, a gdjekoji i bez očiju. Gdjekoji su opet, kad su se pridigli, za čas bili zaboravili baš sve te nijesu poznali ni sami sebe ni svojih rođaka.

Da se ta kuga pokazala strašnija, nego što se može opisati, to se vidjelo po tomu, što je uopće pojedinoga jače spopadala, nego što je čovječja priroda podnosila; ali da je nešto savijem nečuveno bilo, to se najvećma pokazalo evo po ovome. Ptice i četveronožne životinje, koje mrtva tjelesa žderu, nijesu k mrtvima — a bilo je mnogo nepokopanih — išle ni blizu ili, ako su ih okusile, pogibale su same. Dokaz je tomu taj, što je takvih ptica očevidno nestalo, te ih nijesi mogao vidjeti ni drugdje ni oko istijeh mrtvih. A još se više to opažalo kod pasa, jer žive u društvu s ljudima.

To je dakle otprilike u glavnom pojava te bolesti, da ne spomenem i mnoge druge čudne stvari, koje su se svakome, jednomu ovako, drugomu onako događale. U isto doba nije ni jedna od običnih bolesti dosađivala; pa ako bi se što i dogodilo, izlazilo bi najposlije na tu bolest. No umirali su i oni,

na koje nitko nije imao da pazi, kao i oni, koji su imali baš dobru njegu. A nije se našao ni jedan jedini lijek, za koji bi se moglo reći da bi ga bilo trebalo uzimati, da bude od koristi; jer što je jednomu pomoglo, to je drugomu škodilo. Što se tijela samoga tiče, nije bilo nikake razlike, je li tko jak ili slab, nego je kuga sve obarala, bilo liječenje ovakvo ili onakvo. Najstrašnije kod svega zla bilo je očajanje, kad bi tko osjetio, da je bolestan — jer onda bi u duši odmah izgubio svaku nadu, sam bi mnogo više klonuo duhom te se ne bi bolesti otimao, — i to, što je jedan drugoga njegom okuživao, te su ljudi padali kao ovce. Otuda je i dolazio najveći pomor. Jer ako od straha nijesu htjeli da idu jedan k drugomu, umirali su sami ostavljeni; i tako su mnoge kuće izumrle, jer nije bilo nikoga tko bi dvorio. Ako bi pak išli k bolesnicima, pogibali bi isto tako, navlastito oni, koji su htjeli da budu plemenita srca; jer od stida sami sebe nijesu štedjeli, nego su išli k prijateljima, pošto su se i najbliži rođaci, od teške nevolje svladani, jadikovanja za mrtvima najposlije zasitili. Ali opet su mrtve i bolesne više žalili ni, koji su ozdravili, jer su zlo poznavali te su za sebe već bili sigurni. Jer dva puta bolest istoga nije spopadala tako, te bi od nje i umr'o. I tako su i drugi i oni sami bili presrećni, radujući se i sadašnjosti i unapredak se donekle lakomisleno nadajući, da valjada ni od druge bolesti više ne će umrijeti.

No pored one nevolje, što ih je stigla, pritisnulo ih i to, što su se sa sela ljudi doselili u Atenu, a tako su isto trpjeli i došljaci. Jer kako nije bilo dosta kuća, već su u ljetno doba stanovali u zagušljivim kolibama, tako je nastajao pomor bez svakoga reda; što više — tu su izdisali i ležali mrtvi nad mrtvima ili su se valjali po ulicama i oko svih studenaca polumrtvi željni vode. Hramovi, u kojima se narod bio nastanio, bili su puni mrtvih, koji su u njima izdahnuli. Jer nevoljom posvema svladavani nijesu ljudi znali, što će od njih da bude, i zato su počeli jednako zanemarivati i vjeru i zakon. Svi zakoniti običaji, kojih su se prije kod pogreba držali, sasvijem se pomutiše, te je svaki mrtve sahranjivao, kako je mogao. Ne imajući potrebitih stvari zato, što su im već mnogi pomrli, postadoše mnogi tako besramni, te su svoje mrtve na tuđe lo-

mače metali i prije potpaljivali, nego što su došli oni, koji su ih bili podigli; a drugi su na tuđu upaljenu lomaču svoje mrtve bacali i odlazili.

I u drugom je pogledu kuga za Atenu bila početak većega bezakonja. Jer što je tko prije potajno, to je sada bezobraznije po miloj volji radio videći, kako se brzo sreća mijenja, kako bogataši iznenada umiru i kako njihovo imanje odmah grabe oni, što prije ništa nijesu imali. Tako su dakle nastojali, da bi se brže užitka i veselja dokopali držeći, da su i tijelo i blago stvari jednako prolazne. A naprijed se mučiti oko onoga, o čem je tko bio uvjeren da je časno, za to nije nitko imao volje, jer je mislio, da je neizvjesno, ne će li poginuti, prije nego što će do cilja doći. A što je već samo sobom bilo ugodno i za užitak ikako podobno, to im se učinilo i lijepo i korisno. Ni strah božji ni zakon ljudski nije ljude odvraćao, jer su po tome, što su vidjeli, gdje svi bez razlike pogibaju, sudili, da je sve jedno, štovali se bogovi ili ne; a nitko se nije nadao, da će tako dugo živjeti, da bi ga za njegove zločine pred sud zvali i kaznili, već je mislio, da mnogo veća već određena kazna nad njegovom glavom visi, pa je pravo, da se malo života naužije, prije nego će ga ta kazna stići.

Tako je nevolja Atenjane pritisnula i mučila: u gradu su ljudi umirali, a izvan grada im se zemlja pustošila.

24.

Značaj Alkibijadov.

Plutarh, Izabrani životopisi znamenitih Grka i Rimljana.

(Izdanje Matice hrvatske).

Preveo **Stj. Senc.**

No ako ga je narod ovamo štovao i njemu se udivljavao, opet je i napose mnoštvo demagoškim postupanjem dobivao i opsjenjivao; jer se u svojem životu držao kao kakav Spartanac. Ko je vidio, kako je kosu pustio, kako se u mrzloj vodi

kupa, ječmeni hljebac jede i crnu čorbu kusa; taj nije vjerovao, već je sumnjao, je li taj čovjek igda u svojoj kući imao kuhača, ili igda pogledao na mirodijara ili se igda mogao dotaknuti miletske haljine! Jer baš je, kako pripovijedaju, to na njemu bila jedna od mnogih njegovih vrlina, da je umio ljude pridobijati time, što je njihovim navadama i potrebama posvema privikao. U tom se on gore mijenjao od kameleona; samo što ovaj, kako pričaju, jednu boju ne može da primi, bijelu. No Alkibijad je udarao putem dobra i zla jednako; toga nije bilo, što on ne bi prihvatio i sebi prisvojio. U Sparti se vježbao u gimnastici te je bio štedljiv i ozbiljan; u Joniji je bio rastrošan i lakomislen veseljak, u Trakiji pijanica, u Tesaliji jahač, a kod satrapa Tisaferna premašivao je sjajem i rasipnošću čak perzijsko raskošje. Ali zato nije baš tako lako prelazio iz jednoga života u drugi nit se u svojoj ćudi potpuno mijenjao. Samo onda, kad je mislio, da njegova prava ćud ljude, s kojima je dolazio u dodir, vrijeđa, tražio je vazda zaklon i utočište u svakom obliku i svakom obrazu, koji je njima bio povoljan. Bar u Lakedemonu se po njegovoj spoljašnosti moglo reći: »To nije sin Ahilejev, već je Ahilej sam« — čovjek, kako ga je odgojio Likurg.

25.

Propast atenske vojske u Siciliji.

Tukidid, Povijest peloponeskoga rata.

Preveo **K. Rac.**

Nikija, kad zabijeli dan, krene s vojskom. A Sirakušani i saveznici njihovi navaljivahu upravo, kao što prije, i odasvud bacahu strijele i koplja. I Atenjani se žurili k rijeci Asinaru u jednu ruku, jer ih je silno konjaništvo i ostalo mnoštvo navalom odasvud pritješnjavalo, a mislilu su, da će im nešta odlanuti, ako prijeđu rijeku; a u drugu poradi umora i grozne žeđe. Pa kako onamo stignu, bace se u nju bez ikakoga već reda. Svaki

je htio sam prvi prijeći, a neprijatelji su im napadajući oteščavali već prijelaz; jer kako su morali rpimice ići, padali su jedan na drugoga i gazili se; jedni su smjesta ginuli od koplja i oružja, drugi se rušili, a voda ih grabila. A Sirakušani stanu s onu stranu rijeke — bila je strma — i uzmu odozgo strijeljati na Atenjane, gdje ih je većina lakomo pila i u duboku se koritu gurala. Peloponešani pođu za njima i stanu ponajpače one u rijeci klati. I brzo se voda pokvari, ali se svejedno i blatna i krvava pila, i većina se za nju bila. Napokon, kad su već mrtvaci, sva sila ih, jedan na drugome u rijeci ležali, i vojska što oko rijeke, što opet — ako je tko utekao — od konjanika postradala, preda se Nikija Gilipu, jer je više povjerovao njemu negoli Sirakušanima. I reče njemu i Lakedemonjanima, neka s njim urade, što ih je volja, samo neka prestanu ubijati ostale vojnike. Nato Gilip zapovjedi, da ih žive pohvataju. Ostale, što ih Sirakušani nijesu za se posakrili — a sakrili su mnogo — dovedoše žive, na okup. I za trima stotinama, što su obnoć kroz stražu umakle, pošalje se potjera, i ona ih uhvati. One dakle vojske, što se kao roblje za državu sabrala, nije bilo mnogo; mnogo se kradom maklo — sva se Sicilija njima napuni —, jer se nijesu predali po ugovoru, kao ono momčad Demostenova. A jedan ih nemalen dio također izgibe: jer taj je pokolj bio veoma velik, ni od jednoga u toj sicilskoj vojni manji. I kod ostalih okršaja, kojih je putem bilo mnogo, bješe ih doborano palo. Ali ih opet mnogo uteče: jedni odmah sada, dok drugi dopadoše ropstva, a onda uskočiše. Ovi zamaknu u Katanu. Sirakušani pa saveznici njihovi sakupe se, uzmu zarobljenikâ i oteta oružja, što su više mogli, i odu u grad. Ostale Atenjane i saveznike njihove, što su ih god uhvatili, ture u kamenolome, jer su mislili, da je to najsigurniji zatvor; a Nikiju i Demostena, sve preko volje Gilipove, smaknu. Ta Gilip je mislio, da će mu to biti lijepa bojna nagrada, ako pored ostaloga dovede Lakeđemonjanima i vođe neprijateljske. A desilo se, te je jedan od njih bio njima najljući neprijatelj, naime Demosten, radi one nesreće na otoku i kod Pila, a drugi upravo zbog toga velik prijatelj. Ta Nikija je uznastojao, te je momčad lakedemonska, ona s otoka, bila puštena; on je nagovorio Atenjane, da sklope mir. Zato su ga

Lakedemonjani voljeli, i zbog toga se on najviše pouzdao te se predao Gilipu. Ali neki od Sirakušana — tako se govorilo — bili su u strahu, da će ih on, jer su s njime bili u dogovoru, kod istrage odati i ovako im sreću pomutiti, a drugi opet, pogotovo Korinćani, bojali se, da će neke ljude — ta bio je bogat — podmititi, pobjeći i opet im jade zadavati, pa zato sklone saveznike, i oni ga pogube. Tako što ili nešto sasvim slično bijaše uzrokom, te je on izdahnuo, a najmanje je od svih Helena onoga vremena zavrijedio, da ga stigne takva nesreća; jer on je, držeći se zakona ljudskoga i božjega. težio na sve plemenito.

A s onima u kamenolomima kruto su Sirakušani u prvo vrijeme postupali. Sila ih je bilo u duboku i tijesnu prostoru, mučila ih još sunčana žega i omara, jer nije bilo krova; a jesenske hladne noći, što su nastajale, rađale su promjenom bolest. Ta kako su još k tomu mrtvaci jedan na drugom nagomilani bili — a pogibali su od rana i poradi promjene i sličnih uzroka —, bijaše smrad nesnosan, i morila ih je ujedno glad i žeđa, jer su davali svakomu od njih kroz 8 mjeseci po jednu kotilu[1]) vode i dvije kotile kruha. I zadesiše ih sve druge nevolje, što ih moraju prepatiti ljudi, koji zapadnu u takovo mjesto. I tako provedoše svi skupa neko 70 dana. Onda prodadoše ostale osim Atenjana pa Siciljana i Italaca, koliko ih je zajedno krenulo na vojsku. Teško je doduše sigurno osjeći, koliko je u svemu uhvaćeno, ali opet nije manje od 7000. To je bio najznamenitiji događaj u tom ratu, a kako a mislim, i u cijeloj povijesti helenskoj pa najslavniji za pobjednike i najnesretniji za svladane. Jer svuda ih stiže potpun poraz, i ne prepatiše ni u čemu malu kakvu nesreću, već, štono riječ, bez tvora i glasa ode i pješadija i lađe, te sve propade, a samo ih se malo od mnogih domu svome vrati. To se zbilo na Siciliji.

[1]) Kotila: 0·27 l.

26.

Narod atenski sudi vojskovođama poslije bitke kod Arginuskih otoka (406.).

Ksenofont, Povijest helenska.

Preveo K. Rac.

Oni kod kuće svrgnu vojskovođe osim Konona. A od onih vojskovođa, što su bili u pomorskoj bici, ne dođe u Atenu Protomah i Aristogen. Šestorica se vrate: Periklo, Diomedont, Lisija, Aristokrat, Trasil i Erasinid. Arhedem, glava naroda, što je narodnom potporom (diobelijom)[1]) upravljao, nametne globu Erasinidu i tuži ga sudu zato, što je pronevjerio državnih novaca s Helesponta; a tužio ga je i radi vojvodske službe. I sud odredi, da se Erasinid baci u tamnicu. Poslije uzmu vojskovođe u vijeću izvješćivati o pomorskoj bici i o silnoj oluji. Timokrat predloži, da i ostale treba okovati i predati narodu; vijeće ih dade baciti u okove. Zatim je bila skupština, u kojoj su vojskovođe tužili drugi, a pogotovo Teramen veleći, da su dužni opravdati se, zašto nijesu na moru postradale izbavili. A da oni zaista nijesu nikoga drugog krivili, za dokaz je Teramen navodio izvještaj, što su ga vojskovođe poslale vijeću i narodu i u kojem se ni na što drugo ne tuže nego na oluju. Nato su se vojskovođe, svaki za se, s malo riječi — jer im po zakonu ne dadoše govoriti — branili i pripovijedali, kako se zbilo; sami su, kažu, polazili za neprijateljem, a trijerarsima,[2]) ljudima vrsnim, što su već bili vojskovođe, — Teramenu, Trasibulu i drugima takim naredili, da spasavaju postradale; pa ako već treba koga zaradi spasavanja okriviti, a ono ne mogu nikoga drugog doli one, kojima su to naložili. »I mi«, kažu, »ne ćemo zato, što nas oni tuže, lagati i na njih svaljivati krivnju, već odbit ćemo je na groznu oluju, od koje nijesu mogli spasavati«. A da je tako, za svjedoke su zvali krmilare i mnoge druge, što su s njima plovili. Takim su riječima gotovo uvjerili narod, a ustajali su i mnogi građani i htjeli se za njih ujamčiti. No odluči se, da se to

[1]) O svetkovinama je država dijelila novaca među narod. — [2]) Trijerarh: zapovjednik lađe.

odgodi na drugu skupštinu — ta bilo je onda već kasno, i ne bi se vidjele ruke[3]) —, da vijeće međutim stvori prijedlog, kako će se tim ljudima suditi, i neka ga onda iznese. Poslije toga su bile Apaturije[4]), o kojima se oci i rođaci sastaju. O toj dakle svetkovini navrkaju Teramen i njegovi prijatelji mnogo ljudi, što su bili u crnini i do kože ošišani, da dođu u skupštinu — ta rođaci su poginulima — i nagovore Kaliksena, neka u vijeću protura tužbu protiv vojskovođa. Poslije se sazove skupština, u kojoj iznese vijeće ovaj prijedlog, predložio ga je Kaliksen: Budući da su Atenjani u pređašnjoj skupštini čuli tužbu protiv vojskovođa i obranu njihovu, neka glasuju svi po filama; u svaku filu neka se metnu dvije žare i u svakoj fili neka glasnik oglasi: komu se čini, da su vojskovođe krive, što nijesu izbavili onih, koji su u pomorskoj bici izvojštili pobjedu, taj neka baci glasovnicu u prednju, a komu ne, u stražnju; pa ako su krivi, neka im je kazan smrt, i neka se izruče jedanaestorici[5]) i imutak njihov proda, a desetina neka pripadne božici Ateni. I stupi jedan pred skupštinu i stane kazivati, kako se spasao na sudu od brašna; oni, što su pogibali, molili su, kaže, njega, ako se izbavi, da javi narodu, kako vojskovođe nijesu spasle najboljih sinova domovine svoje. Ali Euriptolem, sin Pisijanaktov, i neki drugi optuže Kaliksena, da mu je prijedlog nezakonit.[6]) To neki od naroda odobravahu, ali puk navali vikati, da je strahota, ako tko ne dopusti narodu, da radi, što ga je volja. Pa kad je nato Likisko zatražio, neka se i ovima isto tako, kao što i vojskovođama, sudi, ako se ne okane tužbe, udari svjetina nanovo u buku, a oni sve pod silu odustanu od tužbâ. A kad su neki pritani rekli, da ne će dati, da se mimo zakon glasuje, opet izađe Kaliksen pa ih onako isto tuži,[7]) a narod stane galamiti, da treba zvati na sud one, koji ne daju glasovati. Pritani se prepadnu i svi osim sina Sofroniskova Sokrata pristanu,

[3]) Glasovalo se dizanjem ruku. — [4]) Porodična slava, koja traje tri dana i o kojoj uvode roditelji novorođenu djecu a mladoženje svoje žene u bratstvo. — [5]) 10 iz svake file, a 11. je pisar; nadziru tamnicu, uhićuju proste zločince i brinu se, da se ovrši smrtna osuda. — [6]) Nezakonit, jer narod još nije odlučio, prihvaća li prijedlog vijeća t. j. tužbu, niti su se optuženici branili, niti se smjelo optuženika jednim glasovanjem suditi, već svaki napose. — [7]) Na smrt.

da će dati glasovati; a on reče, da će sve samo po zakonu raditi. Zatim se uspe na govornicu Euriptolem i progovori za vojskovođe ovako:

»Ljudi Atenjani, popeh se ovamo koje da tužim rođaka i druga Perikla i prijatelja Diomedonta, koje da branim, a koje opet da svjetujem, što mi se čini da je za svu koliku državu najbolje. To ih tužim, što su drugove svoje od nauma odvratili, kad su oni htjeli vijeću i vama da šalju izvještaj, kako su Teramenu i Trasibulu naložili, da s 47 troveslaricâ izbave postradale, a oni nijesu izbavili. Ovako nose sada svi skupa krivnju, što su ovi sami za se skrivili, te ih za ono njihovo dobro srce sada ovi neki drugi potkapaju, i prijeti im pogibao, da će zaglaviti. Ali ne će, ako me budete slušali i činili, što je pravo i bogu drago i po čemu ćete najbolje doznati istinu, i ne ćete poslije, kad se pokajete, naći, da ste teško sagriješili bogovima i sebi. A savjetujem onako, kako vas ne mogu ni ja nit itko drugi prevariti, nego ćete znati krivce i kazniti ih ujedno sve i svakoga za se kažnju, kojom ushtijete —: dajte im, ako ne više, a ono bar jedan dan, da se obrane, i ne vjerujte drugima više nego što sami sebi. Ta znate, ljudi Atenjani, da je zakon Kanonov veoma oštar, a traži, skrivi li tko narodu atenskomu, neka se u okovima brani pred narodom; i osude li ga kriva, neka se pogubi i baci u jaz, imutak njegov proda, a desetina neka pripadne božici. Po tom zakonu ištem, da se sudi vojskovođama i, tako mi Zeusa, ako vam se svidi, najprije rodu mome Periklu; ta sramota mi je njega više cijeniti nego državu. A volja vas, sudite po onom zakonu za svetokradice i izdajice: ako tko ili izdaje grad ili krade svetinju, neka mu se na sudu sudi, pa osude li ga, neka se ne zakopa u Atici, a imutak neka se zaplijeni. Ljudi Atenjani, po jednom od ta dva zakona, po kojem vas god volja, neka se sude ti ljudi, svaki za se, i neka se dan razdijeli na tri dijela: u jednom ćete se skupljati i glasovati, da li vam se čini, da su krivi ili ne; u drugom će ih tužiti, a opet u drugom će se oni braniti. Zbude li se tako, krivi će se dostati najteže kazni, a nekrive ćete, Atenjani, riješiti, te ne će poginuti. A vi ćete po duši i zakletvi suditi i ne ćete zajedno s Lakedemonjanima udarati na otadžbinu i one, što su Lakedemonjanima 70 lađa oteli

i pobijedili ih, nekrive mimo zakon ubijati. A čega vas je strah, te se ovako silno žurite? Zar toga, da vi ne ćete moći smaknuti, koga vas je volja, ni riješiti ga, ako budete sudili po zakonu a ne protiv zakona, kao što je eto Kaliksen sklonio vijeće, da predloži narodu, da ih sudi jednim glasom? Ali možda ćete koga i nekriva pogubiti. Sjetite se, kako boli i ne hasni više pokajati se poslije, pogotovo kad se radilo o glavi, a pogriješili ste! A strašno ćete uraditi, jer ste ono prije Aristarhu, što je obarao narodnu vladu pa onda izdao Enoju neprijateljima Tebancima, dali jedan dan, da se brani, kako ga je god volja, i ostalo mu po zakonu dopustili, a to isto ćete zakratiti vojskovođama, koji su sve po volji vašoj uradili, pobijedili neprijatelja. Nemojte tako, Atenjani, nego držite se zakona svojih, — a najviše ste radi njih veliki — i ne kušajte ništa bez njih raditi! No vratite se na same događaje, s kojih su, čini se, vojskovođe pogriješili. Kad su u pomorskoj bici pobijedili i kraju zaplovili, Diomedont zaište, da se svi, lađa za lađom, povezu i spasavaju razbite lađe i nastradalu momčad, a Erisinid —, da svi kolici brže bolje plove na neprijatelja kod Mitilene; a Trasil reče, da će se jedno i drugo izvršiti, ako jedne ondje ostave a s drugima pođu na neprijatelja. Pa kad se taj prijedlog prihvati, predloži Trasil, da svaki od svoga odjela[8]) ostavi tri lađe — a bilo je osam vojskovođa — pa onda 10 od taksijarha i 10 sa Sama i tri od nauarhâ; svih je bilo 47, četiri na svaku od 12 propalih lađa.[9]) Iz među onih, što su ih ostavili, bijaše i Trasibul i Teramen, koji je u predašnjoj skupštini tužio vojskovođe. A s ostalim lađama plovili su na neprijateljske. Pa što li nijesu vrsno i valjano obavili? Zato je pravedno, da za ono, što protiv neprijatelja nije, kako treba, uspjelo, odgovaraju oni, što su bili za njih određeni; a koji su bili za spasavanje određeni, neka se zato, što nijesu spasli, sude, kad nijesu ovršili, što su vojskovođe zapovjedili. Toliko mogu da kažem za jedne i druge, da je oluja stala na put, te nijesu obavili ono, što su vojskovođe naredili. Tomu su svjedoci oni, što su se sami sobom izbavili, a taki je jedan od naših vojskovođa; spasao se s lađe, što je potonula.

[8]) Odio po 15 lađa. — [9]) Propalo je 25 lađa, a 13 već za same bitke potonulo.

I traže, da se njemu sudi jednako, kao što onima, koji nijesu izvršili svoje dužnosti, a sam je onda čekao spas! Nemojte, ljudi Atenjani, kod ove pobjede i sreće raditi onako, kao što ljudi pobijeđeni i nesretni; nemojte mjesto na sudbu božju pomisliti na kruto srce i držati nemoć za izdajtsvo, kad nijesu mogli od oluje ispuniti dužnosti svoje! Kud i kamo je pravednije vijencem okititi pobjednike, negoli ih, slušajući opake ljude, smrću kazniti.«

To reče i predloži, da se po Kanonovu zakonu sudi ljudima, svakomu napose. A prijedlog je vijeća bio za to, da se svi skupa jednim glasom sude. Kod glasovanja rukom najprije prihvatiše prijedlog Euriptolemov, ali Meneklo zaište odgodu. I opet digoše ruke, a prihvatiše prijedlog vijeća. Nato osude vojskovođe, što su bili u bici pomorskoj, — osmoricu. Poginu šestorica, što su bili ovdje. Malo poslije pokaju se Atenjani i stvore odluku: tko je god narod prevario, neka se tuži u skupštini i dade jamce, dok ne pukne sud, a među njima neka je i Kaliksen. Osim njega optuže još četvoricu, a jamci ih svežu. Poslije, kad se digla nekakva buna, u kojoj zaglavi Kleofont, utekoše , prije nego im se sudilo. Kaliksen se vrati u grad, kad i oni iz Pireja, a kako su svi mrzili na nj, pogine od gladi.[10])

27.

Sokrat odvraća Glaukona Aristonova od državnih poslova.

Ksenofont, Spomeni Sokratovi.

(Izdanje Matice hrvatske).

Preveo **M. Kuzmić.**

Glaukona Aristonova, kad je htio u skupštini govoriti iz želje, da postane gradski upravljač, a još mu nije bila dvade-

[10]) Nijesu mu davali ni vode ni vatre.

seta godina, pored drugih rođaka i prijatelja nitko nije mogao od toga odvrati, premda su ga s govornice vukli i smijali mu se, a jedino ga odvrati Sokrat, koji mu je bio sklon zbog Harmida Glaukonova i zbog Platona. — Namjerivši se naime na njega, najprije ga, da bi kasnije drage volje slušao, ovim riječima zaustavi: »Glaukone, gradom si nam naumio upravljati?« »Jesam, Sokrate.« »Ta da, Zeusa mi, lijepo je to, ako već išto na svijetu. Jer ako to postigneš, očito ćeš moći sam dobiti, štogod poželiš, vrstan ćeš biti prijateljima koristiti, podići ćeš kuću očinsku, unapredit ćeš domovinu, bit ćeš slavan prvo u svom gradu a onda u Heladi, a možebiti, kao Temistoklo, i kod barbara, a gdjegod budeš, svuda ćeš biti ugledan«. Čujući dakle to ponosio se Glaukon i rad je ostajao. — Izatoga reče Sokrat: »Dakle, Glaukone, to je očito, ako već hoćeš biti čašćen, da ti treba gradu koristiti?« »Svakako«. »Tako ti bogova, nemoj nam onda zatajiti, nego nam reci, čim ćeš početi gradu dobro tvoriti?« A kada je Glaukon samo šutio, kao da razmišlja, čim bi počeo, reče Sokrat: »Kao što bi nastojao bogatijim učiniti prijatelja, kad bi mu kuću htio unaprediti, hoćeš li tako i grad nastojati učiniti bogatijim?« »Svakako«. »Što ne, bogatiji bi bio, kad bi dobio više dohodaka?« »Prirodno je bar.« — »Reci dakle, otkuda su sada dohoci gradu i koliko ih je otprilike? Jer očito si o tom razmišljao, da ih uvećaš, ako koji od njih slabo teku, a namakneš druge, ako se zapuštaju.« »Ali Zeusa mi, ni zato još nijesam bio dokolan«. »Dakle, to ćemo obogaćivanje grada odložiti: ta kako će se moći za to pobrinuti onaj, koji ne zna troškova ni dohodaka?« — »Ali Sokrate«, reče Glaukon, »možeš grad obogaćivati i od neprijatelja.« »Tako mi Zeusa, i te kako«, reče Sokrat, »ako je čovjek od njih jači; ako je slabiji, izgubio bi i ono, što jest.« »Pravo kažeš«. — »Dakle onomu, koji će vijećati, na koga treba zavojštiti, valja znati ratnu silu grada i neprijatelja, da onda svjetuje rat, ako je jača ratna sila grada, a nuka na oprez, ako je slabija od neprijatelja.« »Pravo kažeš.« — »Najprije nam dakle kaži gradsku silu pješačku i pomorsku, onda neprijateljsku.« »Ali tako mi Zeusa, ne bih ti mogao onako napamet reći.« »Nu ako imaš napisano, donesi; ja bih naime rad to čuo.« »Ali tako mi Zeusa,

nemam baš napisano.« — »Dakle i svjetovanje o ratu zasada odgodimo; možebiti naime i zato, što je to velika stvar, nijesi još ispitao je, počinjući tek upravljanje. Ali ipak do straže naše zemlje znam da ti je stalo, te znaš, kolike su straže prikladne i kolike nijesu, koliko je stražara dosta, a koliko nije; i za prikladne ćeš straže svjetovati, da se povećaju, a suvišnje ukinu.« — »Tako mi Zeusa«, reče Glaukon, »za sve ću dakle biti da se ukinu zato, što se one tako straže, te se iz zemlje može krasti.« »A ako se straže ukinu, ne misliš li, da će i otimati moći, tko će htjeti? Nego da li si sam onamo otišao pa to istražio, ili odakle znaš, da se zlo straže?« »Po nagađanju.« »Dakle i o tom ćemo onda savjetovati, kad ne budemo samo nagađali, nego i znali?« »Može biti, da je bolje«, reče Glaukon. — »U rudnike pak srebra znam da nijesi ni došao, da bi mogao reći, zašto su sada manji dohoci nego prije.« »Ta da, nijesam išao.« »Pa da, tako mi Zeusa,« reče Sokrat, »kaže se, da je nezdrav kraj; zato će ti to dosta biti za izgovor, kad treba o tom savjetovati.« »Rugaš mi se«, reče Glaukon. — »Ali to bar ipak znam, da nijesi propustio nego si ogledao, koliko vremena može prehranjivati se grad žitom, što u zemlji rodi, i koliko ga još za godinu dana treba, da grad kada ne dođe u tu oskudicu, a da ti to ne bi opazio, nego da znaš i možeš gradu pomoći i spasti ga svjetujući za potrebu.« »Govoriš o stvari pregolemoj«, reče Glaukon, »ako će se trebati još i za to brinuti«. — »Ali zaista« ,reče Sokrat, »ni svoje kuće ne bi čovjek nigda lijepo kućio, ako ne će sve znati, što joj još treba, a za sve se starati i popunjati. Nego budući da je grad sastavljen od više kuća nego 10.000, a teško je zajedno se starati za toliko obitelji, kako nijesi najprije pokušao unaprediti jednu, onu ujakovu? A njoj toga treba; i ako uzmogneš nju unaprediti, uzet ćeš ih i više; ako jednoj ne možeš koristiti, kako bi mnogima? Baš kad tko ne bi mogao nositi jedan talenat, kako nije očito, da mu ne treba pokušati više ih nositi?« — »Ali koristio bih kući ujakovoj«, reče Glaukon, »kad bi me htjela slušati.« »Onda držiš«, reče Sokrat, »gdje ne možeš ujaka nagovoriti, da ćeš moći učiniti, da te svi Atenjani skupa sa ujakom slušaju? — Čuvaj se, Glaukone, da u želji za slavom ne dođeš do sasvim

drugoga. Ili ne vidiš, kako je prijevarno govoriti ili raditi to, što tko ne zna? Uzmi na um ostale, za koje znaš da su takovi, koji očito govore, što ne znadu, i rade, da li ti se čini, da zato dobivaju prije pohvalu ili ukor, da li im se dive više ili ih preziru? — A uzmi na um i one, koji znadu, što govore i što rade, i kako ja držim, naći ćeš, da kod svakoga posla oni, koji su na glasu i kojima se dive, pripadaju med ljude, koji najbolje znadu, a koji su na rđavu glasu i prezreni, da pripadaju med najveće neznalice. — Ako dakle želiš, da budeš na glasu i da ti se dive u gradu, nastoj najvećma postići to, da znaš, što hoćeš raditi; ako naime time odvojiš od ostalih pa staneš vršiti državne poslove, ne bih se čudio, kad bi jako lako postigao što želiš.

28.

Aleksandar Veliki se sastaje s Nearhom.

Arijan, Povijest indijska.

Preveo **K. Rac.**

Aleksandra obuze želja, da prebrodi morem od Indije pa sve do Perzije, ali se bojao daleke plovidbe, da se ne bi vojska namjerila na kaki pusti kraj bez pristaništa ili bez ploda i ovako mu izginula; jer kad bi ta grdna ljaga pala na velika djela njegova, potamnila bi mu svu sreću. No u njega prevlada želja za novim uvijek i neobičnim djelima. Bijaše u neprilici, koga će vrsna za taj naum svoj izabrati; a ujedno je htio, da momčad, što se na taj put otpravljala, riješi straha, kao da se na laku ruku otpremaju u očitu pogibao. Nearh pripovijeda, kako se Aleksandar s njim savjetovao, koga bi odabrao za vođu brodovlju. On mu je, kaže, pominjao ovoga pa onoga, ali on je jednoga odbio, jer tobože nije spravan za nj srtati u pogibao, drugoga, jer je dušom omlitavio, a opet drugoga, jer ga mori želja za domom; a svakomu je drugo prigovarao. Onda se, kaže, on sam ponudio i rekao: »Kralju, ja preuzimam zapovjedništvo nad brodovljem. Da bog dâ sreću! Dovest ću

ti brodovlje čitavo do u zemlju Perziju, ako je iole to more plovno i ako ikako može to djelo um ljudski izvesti.« A Aleksandar mu reče, da nikoga od prijatelja svojih ne će da turi u toliku muku i toliku pogibao. Ali Nearh nije odustajao, nego ga je još više molio. Potom Aleksandar prihvati čvrstu volju Nearhovu i postavi ga za zapovjednika cijelomu brodovlju. I sad se još više vojsci, što je bila za ovu plovidbu određena, i veslačima umiri srce, jer Aleksandar — tako su sudili — nikad ne bi Nearha slao u očevidnu pogibao, već ako su se imali spasti. Nearh prije polaska žrtvuje Zeusu Spasitelju. I on priredi natjecanje u okretnosti tjelesnoj. Zavezavši se iz pristaništa pristanu prvi dan u rijeci Indu u velikom prokopu i tu ostanu dva dana. Treći dan zavezavši se plovili su 30 stadija do drugoga prokopa, a voda je u prokopu bila već slana, jer je more prodiralo u nj, osobito za plime, a voda je s riječnom ostajala i za osjeke izmiješana. Kaumara bijaše ime tomu mjestu. Odavle preplove 20 stadija do Korejestida i usidre se još u rijeci. A krenuvši odavle nijesu dugo plovili. Spaze hrid na ušću Inda, a valovi šumjeli bijući o obalu. I ta je obala kršna. Pa gdje je hrid bila prikladna, tuda načine prokop 5 stadija dug i provezu se na lađama, kad je navalila plima s pučine. — — —

Usidre se do rijeke Anamisa. Mjesto se zvalo Harmozija. Kraj je već bio prijatan i plodan, samo nije rasla maslina. Tu se iskrcaju i s veseljem se uzmu odmarati od tolikih napora. Sjećali se nevolja, što su ih na moru preturili pa u zemlji Ihtiofaga[1]); pominjali su pustinju, divlje ljude i oskudicu svoju. I neki zamaknu dalje od mora i širom se razidu od vojske. Jedan je tražio ovo, drugi ono. Tu opaze čovjeka u grčkoj hlamidi, pa i inače na grčku odjevena, a govorio je grčki. Oni, što su ga prvi ugledali, kazivahu, da su proplakali. Nešto tako neobično učini im se poslije tolikih nevolja pogledati Grka i čuti grčku riječ. Pitali ga, odakle je došao i tko je. A on odvrati, da je odmakao od vojske, i da tabor i sam Aleksandar nijesu daleko. Toga čovjeka vičući i kličući od veselja povedu k Nearhu. I on sve kaže Nearhu pa i to, da su tabor i kralj pet dana hoda

[1]) Ihtiofazi = Ribožderi. Trpjeli su putem od oskudice vode i hrane.

od mora daleko. Nearh s njim razmisli, kako će poći kralju. — Namjesnik onoga kraja sazna, da je Aleksandar u velikoj brizi zaradi brodovlja i pomisli, da će ga Aleksandar nagraditi, ako prvi javi o spasu vojske i Nearha. Stoga pohiti prijekim putem i doglasi Aleksandru, da eno Nearh dolazi od brodovlja. Aleksandar se dašto, ako i nije vjerovao tim riječima, obraduje glasu. Dan je za danom prolazio, i kako je računao vrijeme, kad mu se dojavilo, nije mu se vijest više činila vjerojatna. Onoga čovjeka dade Aleksandar uhvatiti. Ali uto se neki od onih, što ih je Aleksandar na konjma i kolima poslao, da potraže i dovedu Nearha, putem namjere na samoga Nearha i Arhiju; a s njima bijahu petorica ili šestorica. I nijesu prepoznali ni njega ni Arhiju. Tako silno su se izmijenili. Kosa im porasla, bili prljavi, nečisti od morske vode, izmršali, blijedi od bdjenja i ostaloga napora. Na pitanje, gdje se desi Aleksandar, kažu im mjesto i pođu dalje. Nato zapitaju, kud idu; a ovi odvrate, da traže Nearha i vojsku mu. »Evo ja sam«, kaže »Nearh, a to je Arhija! Ta vodite nas! Mi ćemo Aleksandru kazivati o vojsci.«

Stignu Nearh i Arhija. Jedva ih i teško prepozna Aleksandar; pa što ih je vidio kuštrave i odrpane, to se jače vriježila u srcu njegovu žalost zaradi vojske pomorske. Uhvati desnicu Nearhovu, odvede ga nasamo i dugo vremena plakaše. Najposlije se razabere i reče: »Što si ti zdrav došao i eno Arhija, lakše ću snositi svu nesreću. Ali kako su propale lađe i vojska?« A on prihvati i reče: »Kralju, i lađe su čitave i vojska, a mi smo eto došli kao glasnici spasa njihova.« Još jače zaplače Aleksandar, jer mu je spas vojske bio nenadan.

A kad namjesnik onoga kraja, što ga je bio dao uhvatiti zaradi lažna glasa, spazi Nearha, pade preda nj na koljena i reče: »Ja sam onaj, što dojavih Aleksandru, da zdravo dolazite. Vidiš, kako mi je.« Tad zamoli Nearh Aleksandra, da pusti čovjeka; i on ga pusti. A Aleksandar prinese žrtve za spas vojske Zeusu Spasitelju, Heraklu, Apolonu Čuvaru, Posidonu i drugim bogovima pomorskim, što ih god ima. Priredi i natjecanja u vještini tjelesnoj i duševnoj i učini ophod. Među prvima u ophodu išao je Nearh, a vojska je na nj sipala vijence i cvijeće.

Kad se to svrši, reče Aleksandar Nearhu: »Nearše, ja više ne ću, da se izvrgavaš pogiblima niti da se mučiš; drugi će dalje voditi brodovlje, dok ga ne dovede u Suzu.« A Nearh prihvati i reče: »Kralju, ja zaista hoću u svemu da se pokoravam, i moram. Nego ako hoćeš, da i ti meni ljubav iskažeš, a ono ne učini ovako, već me pusti, da do kraja budem vođa brodovlju, dok ti lađe ne dovedem čitave u Suzu!« Presiječe mu Aleksandar riječ i kaže, da mu je za to još više zahvalan. Tada ga otpravi, a dade malenu pratnju, jer je putovao zemljom neprijateljskom.

29.

Smrt Aleksandra Velikoga.

Arijan, Anabaza.

Preveo **K. Rac.**

Kad je Aleksandar stigao u Babilon, dođoše k njemu poslanici iz Grčke. Bili su ovjenčani i ovjenčali su glavu Aleksandru zlatnim vijencima; došli su, da mu se kao bogu poklone. A njemu bijaše svršetak blizu. U kraljevskim dnevnicima čitamo ovo. On je u veselu društvu kod Medija pio. Zatim se digao, oprao i legao spavati. I opet je u Medija ručao i pio do kasno u noć. Sad ode s gozbe i opere se; a kad se oprao, založi nešto malo i zaspi, a već ga je vrućina popala. Onda ga na nosilima iznesu, da prinese žrtve, i on žrtvuje, kako je svaki dan običavao. Obavivši žrtve ležao je u dvorani do mraka. Uto izda vojvodama zapovijed za put kopnom i morem: oni, što će pješke, neka se spremaju za četvrti dan, a koji će zajedno s njim morem, neka su za put pripravni peti dan. Zatim ga na nosilima ponesu na rijeku, te se ukrca u lađu i prijeđe preko rijeke u krasan vrt. Ovdje se opet opere i legne na počinak. Sjutradan se opet opere i prikaže obične žrtve. I unišav u odaju, legne i zapodjene razgovor s Medijem; a zapovjedio je vojvodama, da rano ujutru dođu. Obavivši to ručao je nešto malo; onda ga opet odnesu u odaju, te je sad bez prekida svu

noć ležao u vrućici. A sjutradan se opere i, pošto se oprao, žrtvuje. Nearhu i ostalim vojvodama naredi, što treba za plovidbu, jer će krenuti za dva dana. I drugi dan se opere i prinese određene žrtve; no vrućica više ne popusti. Ali je i ovako pozvao vojvode i naložio, neka mu bude sve za polazak pripravljeno. Navečer se oprao, i bilo mu je već zlo. Sjutradan ga prenesu u kuću do kupališta, a on žrtvuje, kao što obično. A premda mu je bilo zlo, ipak je sazvao prve vojvode i ponovo im davao naloge za put. Drugi dan jedva se mogao dati iznijeti k žrtvi. I žrtvovao je i svejedno je još naređivao vojvodama o polasku. Sjutradan, ako mu je i bilo već jako zlo, a ono opet žrtvuje, kao što obično. Naredi vojvodama, da borave na dvoru; a pukovnici i satnici neka straže pred vratima. Kad mu je već bilo sasvim rđavo, prenesu ga iz vrta u palaču. Pa kad uniđoše vojvode, on ih doduše prepozna, ali ne progovori više ni riječce — ne smože glasa. I ovu je noć i dan grozno patio od vrućice pa još drugu noć i dan. Tako čitamo u dnevnicima kraljevskim. Poslije toga poželješe vojnici, da ga vide: jedni, jer su ga htjeli živa vidjeti, drugi, jer se pronio glas, da je izdahnuo, a domišljali se, da tjelesna straža taji smrt njegovu; a većina od žalosti i čeznuća za kraljem nahrupi, da vidi Aleksandra. No kad je vojska unilazila, on je već, kažu, bio zanijemio; ali i ovako je svakomu pružao desnicu, teškom mukom pridižući glavu i očima namigujući. Dnevnici kraljevski pripovijedaju, kako su u hramu Serapisovu prenoćili Piton, Atal, Demofont, Peukest i osim njih Kleomen, Menida i Seleuk pa pitali boga, bi li bolje i zgodnije bilo po Aleksandra, da ga donesu u hram njegov, e da bi ga on, gdje mu se zatekao, liječio. I čuli su nekaki glas od boga, da ga ne nose u hram, jer će po njega biti bolje, ako tamo ostane. To jave prijatelji Aleksandru, i domala se on prestavi. Aristobul, ni Ptolemej ništa dalje ne pripovijedaju. A ima ih, koji kažu i to, da su ga prijatelji zapitali, na kome ostavlja kraljevstvo, a on je odvratio: »Na najboljem«. Drugi opet vele, da je na te riječi nadovezao, da će zaradi njega biti veliko nadgrobno natjecanje. Tako umrije Aleksandar 114. olimpijade, kad je u Ateni bio arhontom Hegesija. Živio je 32 godine i 8 mjeseci od 33 godine. Kraljevao

je 12 godina i ono 8 mjeseci. Tijelom bijaše prekrasan, veoma radin i oštrouman, srčan, željan časti, smion i nabožan. Vrlo umjeren u tjelesnom užitku, jedino je gramzio za pohvalom svoga uma. Vrlo vješto bi razabirao, što treba uraditi u nejasnim još prilikama, a u jasnim sretno bi se domislio, kako će biti. Vještački bi namjestio vojsku, oružao je i njome ravnao; vojnike bi znao osokoliti i napuniti ih dobrim nadama, strah u pogiblima ugušiti preziranjem svoje pogibli. U svemu tome bio je izvrstan. I zašto nije bilo jasno, kako će biti, to bi s najvećom smjelošću uradio: znao bi vješto preteći i popasti neprijatelja, prije nego bi tko u strahu pomislio, da će to dogoditi. I tvrdo bi održao zadanu vjeru i riječ, a nikako se nije dao prijevarom od koga nadmudriti. Novca ne bi trošio na naslade svoje, a rado bi ga sipao prijateljima za veselje.

Tribunat se uvodi.

Livije, Povijest od osnutka grada.

Preveo **K. Rac.**

Nije samo prijetio rat s Volščanima, nego je i grad, sam sobom nesložan, plamtio unutrašnjom mržnjom među plemstvom i pukom, osobito poradi dužnika, što su čamili u tamnici. Oni se — mrmljaše puk — bore za slobodu i vlast, a kod kuće ih građani hvataju i tlače, te je puku sloboda u ratu sigurnija nego u miru, sigurnija među neprijateljima negoli među građanima.

Po nagovoru — tako se pripovijeda — nekoga Sicinija, a bez dopuštenja konzulâ odseliše se na Sveto brdo, tri tisuće koraka od grada s onu stranu rijeke Anijena. Ondje bez ikakova vođe utvrde nasipom i jarkom tabor i mirovahu nekoliko dana; nit ih je tko izazivao, niti su oni koga izazivali, a nijesu uzimali ništa doli ono, što im je trebalo za hranu. Silna strava zavlada gradom, i sve se kolebalo — jedni se bojali drugih.

Ono puka, što su ga njegovi ostavili, bojalo se nasilja plemićkoga, a plemići se bojali puka, što je u gradu ostao, jer nijesu znali, vole li ostajati ili otići. A kako li će dugo mirovati svjetina, što se odseli? Što će biti onda, ako međutim bukne kakav izvanjski rat? Nema zaista druge nade — tako su mislili — doli u slozi građanskoj; nju treba državi vratiti bilo pod lakom ili teškom pogodbom. I tako odluče poslati zastupnika puku — Menenija Agripu, čovjeka rječita i puku mila, jer je iz njega nikao. Puste ga u tabor, i on na onu starinsku i oporu ne ispriča im, kako se kaže, ništa drugo no ovo: »U vrijeme, kad u čovjeka nije bilo, kao što sada, sve složno, nego je svaki ud imao svoju pamet, svoj govor, naljute se ostali dijelovi, što svojom brigom, svojom mukom i službom svojom sve dobavljaju želucu, a želudac u sredini miruje i samo uživa slasti, što mu se podaju. Nato se urote: ruke ne će donositi ustima hrane, usta je ne će primati ni zubi kosati. U tom gnjevu, dok glađu hoće udi želudac da skrše, omršave ujedno dokraja sami i cijelo tijelo. Zatim se pokaza, da ni služba želučeva nije beskorisna, i da ih on baš tako hrani, kao što oni njega hrane; jer on skuha hranu pa tu gotovu krv, od koje živimo i razvijamo se, jednako podijeli na žile i vraća svim dijelovima tijela.« Ispoređujući, kako je buna u tijelu slična srdžbi puka na plemstvo, skloni, kaže se, srce u ljudi.

Zatim se poče o izmirenju raspravljati, i prihvatiše pogodbu, da će puk imati svoje nepovrijeđene poglavare, koji će ga štititi od konzula, i da plemić ne smije te službe preuzimati. Tako izabraše dva pučka tribuna: Gaja Licinija i Lucija Albina.

31.

Moć tribunska.

Ciceron, O zakonima.

Preveo K. Rac.

Meni se čini, da je moć tribunska pogubna, jer se rodila u buni i za bunu; ako nas je volja sjetiti se njezina početka, vi-

dimo, da je izišla iz rata građanskoga, kad su mjesta grada našega bila zaposjednuta i podsjednuta. Zatim, kad su je domala uništili kao kakva nakazna dječaka po zakoniku dvanaest ploča, za kratko vrijeme nekako oživi, a rodi se još ružnija i gadnija. Što ne uradi! Ona prije svega — to je prokletnici pristajalo — patricijima ote svu čast, sve najniže učini ravno najvišemu, sve pobrka, ispremiješa; kad obori ugled patricijima, ipak se nikad ne smiri. Ta, da ne pomenem Gaja Flaminija ni ono, što je već staro, — koje pravo ostavi boljarima tribun Tiberije Grakho? Pet godina prije toga okuje čovjek najniži i najprostiji na svijetu — pučki tribun Gaj Kurijacije okovima konzula Decima Bruta i Publija Scipiona, a kakvi su to i kako veliki ljudi bili! To se nije doonda dogodilo! Što da kažem o Saturninu, Sulpiciju i drugima? Njih nije mogla država bez mača skinuti sebi s vrata. Zato u tome silno hvalim Sulu, što je pučkim tribunima zakonom svojim oduzeo vlast činiti nepravdu, a ostavio vlast nositi pomoć.

32.

Zakonik XII ploča.

(Bruns, Fontes iuris Romani antiqui[1]).

Preveo K. Rac.

Prva ploča.

1. Zoveš li koga na sud, neka ide. Ako ne ide, uzmi svjedoka i pograbi ga.

2. Ako se izmiče i protivi, upotrijebi silu.

3. Ako tko od bolesti i starosti ne može, daj tegleće živinče.

4. Posjedniku neka je jamac posjednik; bokcu građaninu neka je jamac, tko hoće.

[1]) Vrela staroga prava rimskoga.

Treća ploča.

1. Za dug priznat i za stvari s pravom dosuđene neka je rok od 30 dana.

2. Poslije toga popadni ga silom i vodi na sud.

3. Ako se on sudu ne pokori, vodi ga sa sobom, sapni ga ili remenom ili negvama 15 funti teškim; ne sapinji lakšima ni, ako ushtjedneš, težima.

4. Ako hoće,[2]) neka živi o svome; ne živi li o svome, neka mu onaj, što ga drži vezana, daje funtu brašna na dan. Ako ga je volja, neka dade više.

5. Trećega nedjeljnoga sajma neka se stranke nagode. Pogode li se za više ili manje, neka je pravo.

Osma ploča.

2. Ako ti slomi tko ud a ne nagodi se s tobom, jednako mu odmazdi.

12. Krade li tko noću pa ga ubiješ, s pravom si ga ubio.

Deseta ploča.

1. Mrtvaca u gradu ne zakapaj niti spaljuj!

4. Žene neka ne grebu lica niti nariču kod pogreba.

5. Kad čovjek umre, ne skupi kostiju, da mu poslije sprovod učiniš.

8. Ne daj mu zlata; ali ako su mu zubi zlatom vezani[3]) pa ga ukopaš s njima ili spališ, neka je pravo.

33.

Gali u Rimu.

Diodor, Historička biblioteka.

Preveo **K. Rac.**

Kad je onima, što su u Rimu ostali, stigao glas o tolikoj nesreći, svi se skupa nađu u sto neprilika. Ta opirati se — to

[2]) T. j. dužnik.

[3]) Krivi zubi, koji su među sobom zlatnom žicom vezani.

su držali za nemoguće, jer je sva mladež izginula, a bježati sa djecom i ženama bijaše veoma opasno, jer su neprijatelji bili na domaku. Mnogi su od običnih ljudi sa svima svojima bježali u susjedne gradove, dok su poglavari gradski sokolili svijet i nalagali, neka se brže bolje na Kapitolij otpremi hrana i ostalo, što je potrebno. To se zbude. Tvrđava i Kapitolij bijahu puni nesamo onoga, što je trebalo za hranu nego i srebra, zlata i najskupocjenijih haljina, jer se iz cijeloga grada na jednom mjestu skupilo blago. Oni su imutak, što su ga god mogli, prenosili i pomenuto mjesto utvrđivali, a imali vremena tri dana, jer Kelti (Gali) su prvi dan bez prekida sjekli, po običaju otaca svojih, glave palima, a dva dana boravili u taboru blizu grada. A kako su vidjeli zidove puste, a čuli viku, što su je dizali oni, koji su najpotrebnije otpremali u tvrđavu, pomisliše, da su im Rimljani stali u zasjedu. Četvrti dan, kad su istinu doznali, razbiju vrata i razore grad osim ono malo kuća na Palatinu. Zatim udarahu dan na dan na utvrđena mjesta, ali nijesu baš osobite štete nanosili neprijateljima, već su mnogo svojih gubili; no ipak ne popuštahu u gorljivosti svojoj, jer se nadahu, ako na juriš ne obladaju, da će ih bar s vremenom satrti, kad im se hrane sasvim premakne.

Kad su Rimljani bili u tolikoj smetnji, susjedi Etruščani s jakom silom krenu pustošeći rimsku zemlju i uhvate mnogo ljudi, ali malo bješe koristi.

Oni Rimljani, što su u Veje pobjegli, navale iznenada na Ertruščane, natjeraju ih, plijen otmu i zauzmu tabor. Zaplijenivši silu oružja razdijele nenaoružanima i uzmu iz svoje zemlje prikupljati momčad i oružati je. Ushtiju osloboditi podsjedanja one, što su na Kapitolij umakli. Pa kad nijesu znali, kako bi to opkoljenima doglasili, jer su se Kelti s mnogo četa unaokolo bili utaborili, obreče neki Kominije Poncije, da će on ohrabriti one na Kapitoliju. Sam dakle krene, prepliva obnoć rijeku, krišom priđe nekoj prestrmoj stijeni kapitolijskoj, dovuče se teškom mukom ovud gore i javi onima na Kapitoliju, da su se skupili u Vejima i da će pričekati zgodan čas pa onda udariti na Kelte. On sađe onuda, kud se uspeo, prepliva Tiber i vrati se u Veje. A Kelti opaze stope čovjeka, što se netom uspeo, i na-

misle istom se stijenom noću uspeti. Stoga o ponoći, kad su stražari poradi tvrda mjesta lakoumno stražu odnemarili, uzađu stijenom nekoliki Kelti. Straža ih ne opazi, ali guske, što su se hranile, a bile Heri posvećene, ugledaju ih, gdje se uspinju, i udare gakati. Stražari se strče na ono mjesto; ali kako su se prepali, ne usude se približiti. No neki Marko Manlie, ugledan čovjek, poteče onamo, te mačem odsiječe ruku onomu,, što se penjao, a štitom ga udari u prsi i svali niza stijenu. A kad je slično i drugi, što se uspinjao, zaglavio, brzo nagoše u bijeg svi ostali: a budući da je stijena bila presrtna, svi se strmoglaviše i pogiboše. Zato, kad su Rimljani stali voditi pregovore o miru, dadoše se skloniti, da grad za 1000 funti zlata ostave i iz zemlje rimske otiđu. A Rimljani, jer su im kuće bile raskopane, a većina je građana izginula, dadoše svakome slobodu, da gradi kuću, gdje ga je volja, i namicahu mu opeke na državni trošak; a one se sve do danas zovu gradskim opekama. Pa budući da su svi po svojoj volji gradili, nastale su potom ulice po gradu tijesne i krivudaste. Zato poslije, kad su se pridigli, nijesu mogli ulice učiniti ravne. A neki pripovijedaju, da su gospođe, jer su zlatan nakit svoj žrtvovale za opće dobro, dobile od naroda tu čast, da su se gradom smjele na kolima voziti.

34.

Rat s ilirskom kraljicom Teutom.

Polibije, Povijest.

Preveo **K. Rac.**

Iliri su i u pređašnje vrijeme bez prekida napadali ljude, što su iz Italije plovili; a u doba, kad su se kod Fenike[1]) desili, odijeli se više njih od vojske, te navaljivahu na mnoge trgovce italske: neke oplijene, druge ubiju, a dosta ih također žive uhvate i odvedu. A Rimljani, kako su prije toga mimo-

[1]) U sjeverozapadnom Epiru.

gred slušali tužbe ljudi na Ilire, a tada ih je i više došlo u skupštinu, odabraše Gaja i Lucija Korunkanija za poslanike, da idu u Iliriju radi rečenoga nasilja. Teuta, kad su joj se lađice iz Epira vratile, snebi se od mnoštva i ljepote blaga, što se dovozilo; ta Fenika se bogatstvom odlikovala među gradovima epirskim. Zato s udvojenom smionošću udari nasiljem na Helene. Ali ončas se suspregnu radi domaćih buna; no čim je ubrzo odmetnike Ilire pokorila, stade Vis podsjedati, jer joj se on jedini još nije podvrgao. U to vrijeme doplove poslanici rimski. I kad im se nadala prilika, da stupe pred Teutu, uzmu govoriti o nepravdama, što su im se nanijele. Teuta ih je uopće za cijeloga razlaganja slušala ponosno i silno oholo. A kad su umukli, reče, da će javno gledati, da Iliri nikakva nasilja ne počinjaju Rimljanima; no u privatnom životu nije običaj u kraljevâ braniti Ilirima, da se na moru koriste. Mlađi se poslanik naljuti na te riječi, progovori slobodno, kako dolikuje, ali nipošto u zgodan čas. A rekao je: »Teuta, Rimljani imadu prekrasan običaj, da privatne nepravde progone javno i da idu na ruku ljudima, što trpe nepravdu; s voljom božjom uznastojat ćemo svojski i brzo da te prinudimo, da popraviš svoje kraljevske navike prema Ilirima!« A ona kao žena sa strašću a bez razbora primi slobodan njegov govor i toliko se razgnjevi na te riječi, te je ono pravo, što je među ljudima uređeno, pogazila i za njima na more otpravila ljude, da ubiju onoga drznika poslanika. A kad je o tom stigao glas u Rim, planu na bezakonje žensko, odmah se uzmu spremati, vojsku novačiti i kupiti brodovlje.

Teuta, kad je nastalo doba, opremi lađicâ više no ikad prije i pošlje ih opet u krajeve grčke. Jedne zaplove na Kerkiru, a neke pristanu u luci epidamnjanskoj, tobože radi vode i hrane, a uistinu zato, da vrebaju na grad i oplijene ga. Epidamnjani ih prostodušno i lakoumno prime. Uđu samo s pojasom, kao da će na vodu, a imali su mač u zemljanim vrčevima. Tako ubiju stražu na vratima i brzo zavladaju ulazom. Pa kad je na znak izdašna pomoć s lađa stigla, s ovom lako zauzmu većinu zida. Ali kako su iz grada bez priprave — ta nijesu se tome nadali, — svom žestinom dolazili u pomoć i bili

se, istjeraju najposlije iz grada Ilire, koji su im se dugo vremena odupirali.

Vojvode ilirske se brzo odvezu, sjedine se s onima, što su naprijed plovili, i dođu na Kerkiru. Iznenada se iskrcaju i stanu podsjedati grad. Sad Kerkirani u neprilici i posvemašnjem očaju pošalju poslanike k Ahejcima i Etoljanima, a s njima ujedno Apolonjani i Epidamnjani; i molili su, neka im žurno dođu u pomoć i ne puste, da ih Iliri iz doma odagnaju. A oni saslušavši poslanike, prihvate poruke i zajednički opreme 10 ahejskih natkritih lađa; a spremivši se za malo dana zaplove put Kerkire u nadi, da će je osloboditi podsjedanja. Iliri dobiju po savezu 7 natkritih lađa akarnanskih, krenu ususret lađama ahejskim i sraze se kod t. zv. Paksa.[2]) Ladje akarnanske i one ahejske, što su protiv njih stale, bijahu među se ravne u boju i ostadoše u sukobu čitave, samo što je momčad dopala rana. A Iliri zametahu boj s neprijateljima sastavivši po 4 lađice. I nijesu marili za svoje, već udarajući s boka podupirali su nasrtaje onih s protivne strane. A kad bi se protivničke lađe, probušene i udarcem spojene, desile187 ončas u neprilici — ta sastavljene su lađice kljunom zarinutim o njih zapele, — tada bi skočili na palubu lađâ ahejskih i nadjačali mnoštvom svojih vojnika. I na taj su način dobili 4 četveroveslarke, a jednu peteroveslarku skupa s momčadi potopili; na njoj je plovio Karinjanin Margo, koji je sve do one nesreće svu pravdu krojio u saveznoj upravi ahejskoj. Oni, što su se borili s Akarnanjanima, čim vide, kako su Iliri u boju pretegli, uzdajući se u brzinu svojih lađa sretno i zdravo umaknu u svoju domovinu. A vojska ilirska s pobjede oduševljena lako je sad i srčano dalje podsjedala. Kerkirani, zdvojivši poslije toga o svemu, još kratko vrijeme podnesu podsjedanje, a onda se nagode s Ilirima i prime posadu a s posadom Demetrija Hvaranina. Zatim odmah odjedre vojvode ilirske. Stignu Epidamnu te opet navale podsjedati taj grad.

U to vrijeme zaveze se s dvjesta lađa iz Rima konzul Gnej Fulvije, a konzul Aulo Postumije krenu s kopnenom vojskom. Najprije namisli Gnej ploviti put Kerkire, jer je držao,

---

[2]) Pakso i Propakso, otočići južno od Kerkire.

da će podsjedanje naći još nedovršeno. No ako je i zakasnio, opet krene na otok, jer je u jednu ruku htio stalno znati, kako se s gradom zbilo, a u drugu uvjeriti se o onom, što mu je poručivao Demetrije. Demetrije je naime ocrnjen u Teute i u strahu od nje poslao poruku Rimljanima, da će im grad predati i izručiti ostalo, što je u njegovoj vlasti. Kerkirani, kad na radost vide, da su Rimljani stigli, s voljom Demetrijevom dadu im u ruke posadu ilirsku i sami se na poziv jednodušno predadu Rimljanima na vjeru, jer su držali, da im je to unapredak jedina sigurnost od bezakonja ilirskoga. Rimljani, primivši Kerkirane za prijatelje, odjedre put Apolonije, a vodič im je odsad bio Demetrije.

U isto je doba i Postumije iz Brundizija vozio prijeko kopnenu vojsku, do 20.000 pješaka a konjanika oko 2000. A kad su obje vojske zajedno pristale kod Apolonije, i Apolonjani ih isto tako primili i dali im se pod okrilje, smjesta opet otplove, jer su čuli, da se podsjeda Epidamno. Iliri doznavši za dolazak Rimljana, bez ikakoga reda prekinu podsjedanje i pobjegnu. Rimljani prime i Epidamnjane na vjeru i krenu u srce Ilirije; a ujedno su sebi podvrgavali Ardijejce. Stigne im još više poslanikâ. Partinski[1]) dođu, da im sebe i svoje predadu; prime ih za prijatelje, a tako i one, što su od Atintanjana[2]) prispjeli; zatim krenu na Vis, jer su i taj grad podsjedali Iliri. Dođu, učine kraj podsjedanju pa uhvate vjeru i s Višanima. A zauzmu i neke gradove ilirske na juriš, tek što su s puta pristali; kod Nutrije izgubiše oni nesamo mnogo vojnika nego i nekoliko hilijarha i svoga blagajnika. Uhvatiše im i 20 lađica, što su vozile plijen iz zemlje. Od onih, što su podsjedali Vis, jedni ostadoše na Hvaru bez kazni sve zbog Demetrija, a drugi se raspršaše i pobjegoše u Rab. Teuta se s vrlo malo njih spase u Rizon, gradić dobro utvrđen, podalje od mora a na samoj rijeci Rizonu. To Rimljani učine i većinu Ilira podvrgnu pod Demetrija pa, podavši mu veliku vlast, otidu s brodovljem i kopnenom vojskom u Epidamno.

Gnej Fulvije odjedri u Rim s većim dijelom brodovlja i kopnene vojske. Postumije ostade; skupi 40 lađa i vojske iz

[1]) Oko Epidamna. — [2]) U sjeverozapadnom Epiru.

bližnjih gradova, te zimovaše tu pazeći ujedno na narod **ardijejski** i na ostale, što su se na vjeru predali. Na proljeće pošalje Teuta poslanike k Rimljanima i utanači ugovor, po kojem se privoli, da će nametnuti danak plaćati i svu Iliriju osim nekoliko mjesta odstupiti, a što je glavno — to se najvećma protezalo na Grke, — da ne će ploviti s više nego s dvije lađice dalje od Visa, i to bez oružja.

35.

Hanibal prelazi Alpe.

Livije, Povijest od osnutka grada.

Preveo **K. Rac.**

Hanibal stigne od Druencije do Alpa putem sasvim kroz ravnicu a lijepo na miru od Gala, što su onuda nastavali. Pa makar su već prije čuli o tom glase, koji rado pretjeruju u onom, što nije znano, a ono opet, kad izbliza ugledaše visoka brda i snijeg, što prodire gotovo u nebo, pa na klisurama kolibe — nagrde, sitno i krupno blago prozeblo, ljude nešišane i zapuštene, živo i neživo — sve od studeni ukočeno i drugo na pogled grdnije, nego što se dâ kazati, iznova se razbudi strah.

Kad se s vojskom stanu na prve bregove uspinjati, pomole se brđani, što su odozgo glavice okupili. Da su okupili dolove zaklonitije pa iznebušice banuli u boj, silan bi bijeg i polom učinili. Hanibal naredi vojsci, da stane, i pošalje Gale naprijed, neka razvide kraj, pa kad sazna, da onud nema prolaza, utabori se među samim stijenjem i ponorima a u dolu, što prostranijem uzmogne. Onda mu isti Gali — upustili se u razgovor s brđanima, jer se jezikom i običajima baš mnogo ne razlikuju — jave, da je planina samo obdan posjednuta, a obnoć se raziđu svaki svojoj kući. Zorom priđe glavicama, kao da će očevidno i danju silom provaliti klancem. Zatim provede dan gradeći se, kao da smjera, što nije smjerao; onda podiže na istom mjestu, gdje su bili stali, tabor, pa čim spazi, da su

brđani s glavica otišli i da stražâ nestaje, zapali samo naoko više ognjica, nego bi trebalo prema broju momčadi, što osta; ostavi prtljagu s konjicom i s većinom pješadije, a sam s ljudima bez bremena, sve najsrčanijim momcima, žurno prijeđe klanac i smjesti se upravo na onim glavicama, što su ih neprijatelji bili držali.

Zatim se u zoru diže i krene ostala vojska. Već su brđani na znak dolazili od kaštela na obično mjesto, kad al' iznenada opaze, gdje im jedni neprijatelji zauzeli vis i nad glavom stoje, a drugi prolaze putem. Jedno i drugo okupi im u isti mah oči i pamet, te se časak skamene; zatim, čim vide žurbu u klancu i kako se vojska sama sobom smela — najvećma su se konji plašili, — pomisle, kolikogod uvećaju stravu, bit će dosta za propast njihovu, pa slete — vikli su jednako putem i bez puta — kojekuda sa stijena. Sad Punjane u isti mah pritijesni neprijatelj i nezgodno mjesto, te su se više sami među sobom bili negoli s neprijateljem, jer je svaki tegnuo, da sam najprije utekne pogibli. Konji su najviše jada zadavali vojsci: oni se usplahire od vike i krike, što je jekom od šikarâ i dolova rasla, i rastrkaju se; pa kako ih slučajno tko ošinu ili rani, poplaše se tako, te su silu ujedno momčadi i tovara svake vrste uništili; mnoge, jer tijesnac na obje strane naglo i strmo padao u bezdan, strovali tišma u neizmjernu dubinu, a neke i oružane; živina se s bremenom kotrljala, kao da se kakva kuća ruši. Ma da je to bilo na pogled grozno, a ono se opet Hanibal časak ne mače i ustavi svoje, da ne bude smutnja i vreva još veća. Poslije, kad vidi, da se povorka kida i da je pogibao, da će vojska izgubiti prtljagu a on će je onda uzalud zdravu prevesti, poteče svisoka i samom već navalom razbije neprijatelja, ali svoje još većma smete. No ta se smetnja, pošto se bijegom brđana pročistio put, za čas smiri, te svi domala prođu nesamo s mirom nego gotovo mûkom. Onda zauzme kaštel, glavno mjesto onoga kraja, i seoca naokolo; hranom i stokom, što je ote, prehrani vojsku kroz tri dana, pa jer ih nijesu mnogo smetali ni brđani, u prvi mah prestravljeni, a ni kraj, prevali u ona tri dana priličan put.

Odavde dospiju u drugu župu, koja je, koliko može biti

u brđana, brojila mnogo duša. Tu samo što ne nastrada, ali ne u pravom boju, nego sa svoje vještine — s prijevare i zasjede. Starci, glavari kaštela, dođu k Punjanima kao poslanici pa kažu, da ih je tuđa nevolja, najbolja škola, naučila voljeti prijateljstvo negoli iskušati silu punsku: zato će pokorno vršiti zapovijedi, dat će mu hrane i vodičâ za put i talaca za potvrdu obećanja svoga. Hanibal pomisli, da mu ne valja ni slijepo vjerovati ni odbiti, da se ne bi odbijeni prometnuli očitim dušmanima; zato im dobrostivo odvrati, taoce, što su ih tobože nuđali, prihvati, uzme hranu, što su je sami na put snesli, i krene za njihovim vodičima s vojskom onako uvrstanom, kako se ne ide mirnom zemljom. Prednja četa bijahu slonovi i konjanici, za njima stupaše sam s jezgrom pješadije obazirući se na sve strane i oprezno. Kad stigne na uži put, što se jednom stranom stisnuo pod kosu, koja se nad njim propela, banu odasvuda, sprijed i straga, iz zasjede barbari, uzmu izbliza i izdaleka napadati, golemo kamenje na vojsku obarati. Najveća se sila ostrag natisla. Bojni red pješaka, što se na njih okrenu, bez sumnje pokaza, da nije bila posljednja četa osigurana, morao bi ih silan poraz zadesiti u onoj planini. Pa i ovako dođe do krajnje pogibli i gotovo do propasti. Dok je naime Hanibal otezao da sa svojim odjelom zađe u klanac, navale brđani sa strane, jer on nije pješacima onako, kao što je sam bio zakrilje konjanicima, ostavio iza leđa nikakve pomoći; raskinu vojsku po srijedi i ovako zapreme put. Jednu noć provede Hanibal bez konjanika i prtljage.

Sjutradan, kad su se već slabije barbari zalijetali, sastave se čete i prijeđu klancem s dobranim gubitkom, ali je opet više živine negoli ljudi izginulo. Dalje su brđani već u manjem broju i više na hajdučku nego na vojničku nasrtali sad na prednju, sad na posljednju četu, kadgod im je ili mjesto podavalo zgodu ili momčad, što odmače ili zaosta, pružila kakvu priliku. Slonovi, kako su uskim i strmim putovima veoma sporo odmicali, tako su vojsku, kudgod su išli, od neprijatelja sigurali, jer narod nenaučan bojao se bliže prići. Devetoga dana stignu na vrh Alpa, većinom neprohodnim mjestima i stramputicama, kamo ih zavede prijevara vodičâ ili to, što bi, kadgod

ne bi vodičima vjerovali, slijepo zalazili u doline misleći, da ima onuda put.

Na vrhu osta dva dana u taboru i vojnicima, što su od napora i boja bili iznemogli, dade odmora. Nešto tovarne živine, što je među stijenama popadala, dođe u tabor idući tragom vojske. Nasitivši se tolikih jada još im silan strah zada snijeg, što je — ta već su Vlašići[1]) bili na zalazu — pao. Pa kad se vojska zorom digla i sve samim snijegom sporo odmicala, a na svakom se licu ogledala zlovolja i očaj, pođe Hanibal naprijed pa na nekoj glavici, odakle je nadaleko i naširoko pukao vidik, zapovjedi vojnicima, da stanu, i pokaže im Italiju i poljane oko Pada pod gorama Alpama. Oni se, kaže sada ne penju samo preko bedema Italije nego i grada Rima, ostalo će biti ravno, nizbrdito; u jednom ili najviše u dva okršaja imat će u ruci i vlasti svojoj tvrđu i glavu Italije. Zatim se vojska makne. Ni neprijatelji se nijesu više ništa usuđivali doli zgodom kaki malen napadaj iz potaje. Uostalom put je bio kud i kamo teži negoli kod uzlaza, jer koliko su se Alpe ovamo od Italije jače zbile, toliko su strmije. Ta sav je gotovo put bio presrtan, uzak, klizak, te se nijesu mogli čuvati, da se ne okliznu; pa ako bi tko malo posrnuo, srušio bi se i ne bi ostao na svom mjestu; padali bi jedan preko drugoga a marva na ljude.

Onda dođoše još do kud i kamo uže litice s tako ravnim stijenama, te se vojnik bez bremena tapkajući i rukom se hvatajući šiblja i grmlja, što je naokolo izvirivalo, teškom mukom mogao spustiti. Mjesto je od prirode već otprije bilo presrtno, a nedavno se zemlja odroni i odvalja dobrano 100 stopa strmo u dubinu. Kad su ondje konjanici kao na kraju hoda stali, začudi se Hanibal, što je, te ne da vojsci naprijed; jave mu, da se ne može prijeko. Sam pođe zatim da ogleda mjesto. Nije bilo sumnje, da će morati makar daleko unaokolo voditi vojsku preko okolnih neprohodnih mjesta, kud još nije gazila noga. A tim se putem nikako nije dalo prijeći; jer kako je na stari neotkravljeni snijeg zapao nov, ne baš dubok, lako je noga čovjeku, što je stupao, u mekom, ne predubokom snijegu

[1]) Vlašići su one godine (218.) zašli 7. studenoga. To je starima bio početak zime.

stala, ali kad se hodom tolikih ljudi i tovarne živine raskašio, uzmu koračati po golom ozdo ledu i po osoci snijega, što se topio. Grdna bijaše tu naprezanja; kliski put nije dao nozi da stane, a na nizbrdici joj se još prije iznevjeri; pa makar su se ljudi ustajući pomagali rukama ili koljenom, rušili se nanovo, jer im se potpor omakao, a nije bilo naokolo ni grmlja ni korijenja, o koje bi se tko mogao nogom ili rukom uprijeti. Tako su se na samu glatku ledu i bljuzgavici valjali. Tovarna je živina stupajući kadšto zagazila u donji snijeg, pala pa ga lupajući jače kopitima, dok se izdizala, skroz probila, te je većina kao putom sputana zapela u tvrdu i duboko zamrzlu snijegu.

Najposlije, kad se uzalud namučilo blago i ljudi, utabore se na vrhu, teškom mukom za to očistivši mjesto; toliko im je snijega bilo pokidati i odbacati. Zatim budu vojnici odvedeni, da prokrče onu liticu, kud je bio jedini put; pa jer je valjalo razbiti stijenu, obore u okolini golemo drveće, okrešu ga, nabacaju silnu gomilu drvâ, pa ih zapale, kad je navalio i jak vjetar, zgodan za vatru; užaren kamen poliju octom, te se raspuca. Ovako od vatre raspucanu liticu uzmu gvožđem kidati, srednjim zavojima strminu umanjivati,[2]) da uzmogne prelaziti nesamo tovarna živina nego i slonovi. Četiri dana potrate oko one litice, te uto malo ne izginu od gladi tovarna živina, jer su vrhunci gotovo goli, pa ako ima što krme, potrpa snijeg. Donja strana ima amo tamo prisojnih brežuljaka do potoka blizu šuma i mjesta, što su već vrijedna, da ih čovjek obrađuje. Onamo pusti živinu na pašu a momčadi, što se gradnjom puta izmučila, poda odmora. Za tri dana siđe na ravno, a već bili pitomiji i krajevi i ćud naroda.

Tako otprilike stignu u Italiju petoga mjeseca od Nove Kartage — tako neki pišu — a petnaesti dan preko Alpa.

[2]) Načiniše zavojit put, koji se pomalo spušta.

36.

Bitka kod Zame.

Polibije, Povijest.

Preveo **K. Rac**.

Kad su Kartažani vidjeli, gdje im se gradovi raskapaju, pošalju k Hanibalu i zamole ga, neka ne oteže, već neka se primakne neprijatelju i zametne odlučan boj. On sasluša poslanike, što su stigli, i odvrati, neka na drugo paze, a te brige neka se okane; o času bitke sam će odlučiti. Za nekoliko dana sam se diže iz okolice grada Adrumeta, krene i utabori se kod Zame. To je grad pet dana hoda daleko na zapad od Kartage. — Čim grane sunce, izvedu Hanibal i Publije Kornelije Scipion čete svoje i postave se za boj: Kartažani za spas svoj i za vlast nad Libijom, a Rimljani za vlast i gospodstvo nad cijelim svijetom. Koga se ne bi to, kad zna, u pripovijedanju kosnulo? Ta niti je bilo — vidjet ćeš — vojskâ za boj bolje izvježbanih niti vođa sretnijih ni ratu vještijih, a niti je sudbina boriocima namijenila bolju nagradu, nešto ih je onda čekala; jer tko u toj bici pobijedi, taj ne će samo Libijom gospodovati nego i ostalim krajevima naseljena svijeta, koliko su dosada poznati. A to se i domala dogodi. Publije uvrsta čete svoje u bojni red ovako: najprije hastate — i to manipule njihove u razmacima — a za njima principe; ali nije manipula njihovih namještao iza razmaka prvih manipula, kako je bio običaj u Rimljana, već jedne odaleko iza drugih, i to radi mnoštva slonova u neprijatelja; posljednje postavi trijarije. Na krilu namjesti lijevo Gaja Lelija s konjanicima italskim a desno Masinisu sa svim Numiđanima, što ih je on pod sobom imao. A razmake prvih manipula ispuni odjelima lakih pješaka i naredi im, da započnu boj; budu li morali od navale slonova udariti natrag, neka uzmiču: jedni neka ravno kroz razmake zađu iza leđa cijeloj vojsci, drugi opet neka zamaknu na stranu u one razmake, u kojima stoji manipul iza manipula.

Hanibal postavi slonove pred cijelom vojskom — bilo ih je preko 80 — a iza njih najamnike, kojih je bilo do 12.000 na broj. To bijahu Ligurani, Kelti, Balearci i Mauri. Poslije ovih smjesti

zemljake svoje Libijce i Kartažane, a najzad one, što su s njim iz Italije došli, preko jedne stadije daleko iza onih, što su pred njima stajali. Krila osigura konjicom, nalijevo postavi saveznike Numiđane, nadesno konjanike kartaške.

Kad su jedni i drugi bili za boj spremni, zapovjedi Hanibal — konjanici Numiđani već su davno jedni na druge nalijetali — momčadi na slonovima, neka nasrnu na neprijatelja. Ali čim na obje strane zaječe trublje i rogovi, smete se nekolicina slonova, pa udare natrag na one Numiđane, što su Kartažanima došli u pomoć; sada odgali Masinisa sa svojima brzo lijevo krilo kartaško. Ostali se slonovi obore na lake pješake rimske po srijedi između oba bojna reda. Slonovi prepate mnogo jada, a i mnogo zadavahu neprijatelju, dok se nijesu uplašili, te jedni udarili kroz razmake — Rimljani ih, jer se za to vojskovođa pobrinuo, bez ikakva straha dočekaju —, a drugi nagnu na desno krilo, gdje je na njih strijeljala konjica; napokon prodru i dospiju izvan bojnih redova. Čim se slonovi uskomešaše, navali Lelije i natjera na vrat na nos konjanike kartaške u bijeg. Za njima na bijegu natisnu se on svom vatrom. Isto tako učini i Masinisa. U taj čas korakom a odvažno polazila oba bojna reda jedan na drugi osim one momčadi, što je s Hanibalom iz Italije došla; ona je ostala mirno na svom dosadašnjem mjestu. Kad su bili jedni drugima blizu Rimljani po svom starom običaju bojnim klikom kliknu i udare mačem o štit pa srnu na neprijatelje. Najamnici kartaški dignu kojekakvu kriku i viku, jer svi — nabrojio sam ih maločas — nijesu, da rečem, kao ono pjesnik, bili

istoga jezika, govora jednog.
Jezik im bješe miješovit, iz različnih bjehu krajeva.

Sav se boj bio izbliza, uhvatio se momak s momkom. Okretnošću i smionošću svojom natkriljivali su isprva najamnici Rimljane i mnoge ranili, ali Rimljani uzdajući se u stalnost bojnoga reda svoga i u oružje svoje prodirahu sve više naprijed. Za Rimljanima su se pomicali redovi ostrag i sokolili ih, a najamnicima se Kartažani nijesu primicali ni donosili im pomoći, već su duhom bili klonuli; zato napokon uzmaknu barbari, pa jer im se učini, da ih očevidno njihovi ostavljaju na cje-

dilu, uzmu one, što su iza njih stajali, ubijati, kad su na njih na uzmaku naletjeli. To i prinudi mnoge Kartažane, te su junački poginuli; jer kako su ih najamnici ubijali, bili su se preko volje ujedno sa svojima i s Rimljanima. Prostor po srijedi između vojska, što su još ostajale, napuni se krvlju, pokoljem, mrtvacima; ta zapreka — a bila je posljedica poraza — zadavaše silne neprilike rimskomu vojskovođi. Sve je bilo klisko od mrtvaca, što su u svojoj krvi ogrezli i gomilice popadali, i sva je sila hrpimice pobacana oružja ležala zajedno s mrtvim truplima, a to je moralo otešćati prolaz vojsci, što je u bojnom redu stupala. Ali Scipion dade ranjenike odnijeti za bojni red; a one, hastate, što su se dali u potjeru, odazove trubljom; postavi ih onamo s onu stranu razbojišta pred sredinu neprijatelja, a principe i trijarije uvrsta gusto na obadva krila i zapovjedi im, da krenu preko mrtvih. Pa kad su prešli i stali pored hastata, srazi se bojni red jedan s drugim sa svom silom i žestinom. Oboji su bili ravni i mnoštvom i srčanošću i junaštvom i oružjem, te je bitka dugo bila neodlučna; močad je u žestini svojoj na svom mjestu ginula, dok se nijesu Masinisa i Lelije s potjere za konjanicima vratili i, kao da je bog htio, u dobri čas boj zametnuli. Oni zahvate vojsku Hanibalovu iza leđa, te većinu sasijeku u bojnom redu, a od onih, što su udarili u bijeg, umače sasvim malo, jer su konjanicima bili na udaru, a kraj je bio ravan. Od Rimljana pade preko 1.500 a od Kartažana preko 20.000, a gotovo toliko bi uhvaćeno.

Taki dakle bijaše svršetak posljednje bitke, koja je za Rimljane sve odlučila, a zapovijedali su pomenuti vojskovođe. Poslije bitke naže Publije za Kartažanima, oplijeni im tabor, pa se onda vrati u svoj tabor. Hanibal uzmicaše sa šakom konjanika bez odmora, te sretno dospije u Adrumet. On je u boju po mogućnosti učinio sve, što treba da čini vrstan vojskovođa, koji je u mnogo već prilika stekao iskustva.

37.

Pod Kartage.

Apijan, Povijest rimska (Povijest punska).

Preveo **K. Rac.**

Svanu proljeće, a Scipion udari na Birsu i na onaj dio luke, što se zvala Koton. Hazdrubal zapali obnoć jednu stranu Kotona — četverokut. On se nadao, da će ovamo navaliti Scipion, i Kartažani su amo svratili pozornost svoju, ali se Lelije na drugoj strani krišom pope na okrugli dio Kotona. A kad se digne vika kao s pobjede, prepadnu se Kartažani, a Rimljani se, ne mareći za njih, na juriš uspnu, polažući grede, sprave i daske preko jazova; ta straža je tijelom od gladi bila iznemogla, a duhom klonula. Osvoje zid oko Kotona, a Scipion zapremi trg u blizini. Dalje ništa ne uzmogne poduzeti — jer se spustio mrak —, već provede noć sa svima na oružju. A kad se danilo, pozove 4.000 drugih čilih vojnika.

Scipion sve svom vatrom prihvati Birse; bila je najtvrđe mjesto u gradu, a većina se ovamo zaklonila. Tri su puta s trga vodila k njoj gore, a na obje su se strane nizale kuće šestorokatnice, jedna do druge. A kako je svijet s kuća gađao Rimljane, zauzmu oni prve kuće pa onda protjeraju ljude sa susjednih kuća. Kad bi ih svladali, pometali bi grede i daske preko tjesnaca — uličica i prelazili kao po mostu. To je bio boj gore na krovovima; a onamo po tijesnim ulicama uhvatili se s onima, što su im zakrčili put. Svuda stane stenjanje, jauk, vika i svakojaka nevolja; ginuli pod rukom, još žive rušili s krova na tle, neki su padali na podignuto koplje ili drugu kakvu strijelu ili na mač. Poradi onih, što su bili na krovovima, ne zapališe još ni jedne kuće, dok nije Scipion došao do Birse. Istom sada dade on u jedan mah sve tri tijesne ulice upaliti i naloži momčadi, da ukloni, čim koji dio dogori, ruševine, eda bi lako prolazila vojska, kad će se izmjenjivati.

Svanu drugi prizor — druge nevolje. Vatra se širila i sve palila. Vojnici nijesu kuća malo pomalo rušili, već cijele gromade svom silom obarali. Ovako nastade kud i kamo veća lomljava, a s kamenjem padahu napolje rpimice mrtvaci; a drugi su

još bili živi, osobito starci, djeca i žene, što su se krili po kućnim zakucima. Bili su što izranjeni, što napola izgorjeli, a jadna ih stade krika. A druge bi opet, kako su se s tolike visine s kamenjem, drvljem i vatrom rušili i padali, u kojekaka grozna obličja deralo, kidalo pa zatrpavalo. Ali ni to im nije bio kraj nevolji. Radnici, što su sjekirama, bradvama i vilama ruševine uklanjali i gradili put vojsci, što će prolaziti, bacali su mrtve i žive, koje sjekirom i bradvom, koje vilama u jame, a vukli ih i prevraćali gvozdenim oruđem kao grede i kamenje. Tako su jame ljudima zasipavali. Jedni bi se, kako bi ih bacili, srušili strmoglavce, noge im virile napolje pa dugo i dugo njima trzali; drugi bi pali na noge, i glava im stršila iz zemlje. Preko njih bi navalili konji, zgazili im lice ili mozak. Konjanici su dašto to radili preko volje, u hitnji, pa tako i radnici.

Na taj se posao potroši šest dana i noći. Vojska se izmjenjivala, da ne sustane od nesna, napora, klanja i nemila pogleda. Samo je Scipion bez odmora, bez sna stajao ili trčao amo tamo, a usred posla je jeo, dok nije izmoren i iznemogao sio na visoko mjesto i gledao, što se zgađa. Sedmi dan, kad se još mnogo toga razaralo i činilo, da nevoljama nema ni kraja ni konca, dobjegnu k Scipionu neki Kartažani, ovjenčani vijencima, iz hrama Asklepijeva. To bijaše najslavniji i najbogatiji hram u tvrđavi. S maslinovim grančicama u ruci stanu moliti Scipiona, neka im pokloni samo život pa tako i onima, koji hoće pod tom pogodbom da iz Birse izađu. On pristane, ali izuzme uskoke. Doskora izađe 50.000 duša, ljudi i žena zajedno, kroz uzak prodor u zidu. Stave ih pod stražu. Uskoci rimski — neko 900 — uzmaknu u očaju s Hazdrubalom, s Hazdrubalovom ženom i s dvoje muške djece njihove u hram Asklepijev. Odavde su se lako branili, ako ih je i bila samo šaka, jer je hram bio visok i na strmu mjestu; ovamo se i u mirno doba na 60 stuba uzlazilo. Ali kad ih srva glad, nesan, strah, napor, a propast bila na domaku, ostave predvorje, poteku u hram i na krov.

U taj čas kradom uteče k Scipionu Hazdrubal s grančicom u ruci. Scipion ga posadi do nogu svojih i pokaže ga uskocima. A čim ga oni opaziše, zamolište, neka sve mukom umukne. Kad nasta tišina, udare mnogim i kojekakim grdnjama grditi Hazdru-

bala pa hram zapale, te izgore. Dok se razgorijevalo, nakiti se, kako kažu, Hazdrubalova žena nakitom, kako je u onim teškim prilikama mogla, pa stade sa svoje dvoje djece nasuprot Scipionu i poviče, da je Scipion čuo: »Rimljanine, tebe ne stigla osveta božja! Ta ti si udario na zemlju neprijateljsku! Ali Hazdrubala eno, izdajicu domovine, svetinjâ, mene i djece moje, kaznili bogovi kartaški, pa i ti s njima!« Zatim se okrene Hazdrubalu i reče: »Grdniče, nevjero, najveća kukavice, meni i djeci mojoj spremit će evo vatra grob! A kakva li će te kazan stići od onoga, do čijih nogu sjediš?« Toliko ga izgrdi pa onda smače djecu, baci ih u vatru i sama se u nju strovali. Tako je, kažu, izdahnula žena Hazdrubalova, a to bi dolikovalo samomu Hazdrubalu.

A kad je Scipion gledao grad, što je 700 godina od osnutka svoga cvao, tolikom zemljom, otocima i morem vladao, oružjem, brodovljem, slonovima i novcima obilovao i bio ravan najvećim vlastima, a smionošću i marom ih kud i kamo natkriljivao — ta premda je izgubio sve lađe i oružje, ipak je tri godine odolijevao tolikomu ratu i gladi —; kad je Scipion gledao, gdje se do temelja ruši i pada u krajnje rasulo, proli, kaže se, suze i očevidno žalio je udes neprijateljâ. Zadugo se zamisli i razabra, da se sreća i svim gradovima i narodima i vlastima mijenja, kao što i čovjeku; to zadesi Ilij, grad nekad sretan, zadesi vlast asirsku, medsku i perzijsku, koja je poslije ovih silno narasla, pa i makedonsku, što je do nedavna cvala. Sad izusti — bilo s voljom, ili mu se izmače — ove riječi:

Doći će danak, kada će sveti propasti Ilij,
Prijam pa i kopljanika Prijama narod.

Senat pošalje između sebe desetoricu najuglednijih, da sa Scipionom urede Libiju, kako će biti dobro po Rimljane. Oni narediše Scipionu, da i ono Kartage, što je još bilo, raskopa, i zabrane, da tamo nitko ne prebiva. Prokleše onoga, tko bi je nanovo podigao, pogotovo Birsu i tako zvanu Megaru. — Scipion, kad je sve izvršio, otplovi u Rim. Tu je slavio slavlje najsjajnije od svih; sve je bilo krcato zlata, — bilo je kipova, zavjetnih darova, što su ih Kartažani godinama i godinama pa cjielim nizom pobjeda iz svih krajeva svijeta u Libiju zgrnuli.

To je bilo onda, kad se po treći put slavilo slavlje nad Makedoncima, poslije kako je bio svladan Andrisko, Lažni Filip, i kad je Mumije slavio prvi put slavlje nad Grčkom.

38.

Sula.

Apijan, Povijest rimska (Građanski rat).

Preveo K. Rac.

Druge godine Sula, premda je bio diktator, ipak pregori, te osvane opet kao konzul s Metelom Pijem, da pokaže, kako naoko bar traje republika. I u to je doba možebit nastao običaj, te još i sad rimski Cezari, što postavljaju otadžbini konzule, kadikad i sami sebe biraju, jer drže za diku, da pored najviše vlasti imadu i čast konzulsku. Slijedeće godine narod i opet odabere Sulu za konzula, umiljavajući mu se, ali on to ne prihvati, već im imenuje za konzule Servilija Izaurika i Klaudija Pulhra, a sam se bez ikakoga pritiska drage volje odreče velike vlasti. Pa začudo mi je i ovo, što je Sula, premda ga nitko nije silio, dosada prvi i jedini od ljudi toliku vlast sam od sebe položio, ne na korist sinovima, kao što Ptolemej u Egiptu, Ariobarzan u Kapadokiji i Seleuk u Siriji, već baš onima, kojima je kao tiranin vladao. A ne da se gotovo razumjeti ni to, zašto je on silom kroz pogibli tegnuo za vlašću, a kad je se dokopao, svojom voljom pustio. A čudnovato je, kao ništa drugo, što se nije od toga žacnuo, gdje je u onom ratu izginulo više od 100.000 momaka, a on sam od svojih neprijatelja 90 senatora, do 15 konzula i konzularaca, 2.600 vitezova što smaknuo, što prognao; pa premda im je dobra prodao i mnogima tijelo bez ukopa bacio, opet se ne prepade ni rođaka njihovih ni izgnanika ni gradova, kojima je tvrđave, zidove, zemlju, novce i prava oteo, već se stvorio čovjekom privatnim.

Toliko je bilo u ovoga čovjeka smjelosti i sreće. Za njega kažu da je u skupštini odričući se vlasti rekao, da će, optuži li

ga tko, odgovarati za ono, što se zbilo; pa je onda odvrgao šibe i sjekirice (liktore), stražu tjelesnu otpravio i sam se s prijateljima svojim dugo trgom šetao, a svjetina ga gledala, te ga se još i onda bojala. Istom, kad je kući odlazio, uze ga tužiti jedan mladić, pa kad mu to nitko nije branio, osokoli se i pođe za Sulom sve do kuće, ružeći ga. A on, koji je znao na najznamenitije ljude i gradove kao živa vatra planuti, mirno podnese mladića. Ali dok je u kuću ulazio, odvrati mu, bilo promišljeno ili po slučaju, proričući budućnost ovoliko: »Taj će mladac zapriječiti, te se drugi čovjek, bude li imao ovaku vlast, ne će nje odreći«. Pa tako se i domala Rimljanima dogodi, jer se Gaj Cezar ne odreče više vlasti. Za Sulu mi se čini da je po svemu bio ujedno žestoke ćudi i snažna duha; zaželio se od obična čovjeka postati tiranin a od tiranina običan čovjek pa onda u tišini na selu provesti život. On ode na imanje svoje blizu Kume u Italiji pa je tu u samoći hvatao ribu morsku i lov lovio; ali to nije činio, jer se tobože bojao kao običan čovjek živjeti u gradu Rimu, a ni zato, što bi bio slab za ono, čega bi se prihvatio. Ta godinama je još snažan bio, a tijelo mu krepko; po Italiji je imao 120.000 ljudi, što su pod njim nedavno vojevali, a dobili od njega velikih darova i silu zemlje; a spremno je bilo onih 10.000 Kornelijevaca u gradu i ostalo mnoštvo, njegova stranka, njemu odana, a strašna još drugima; pa su držali, dok je Sule, da se ne trebaju bojati zaradi onoga, što su sa Sulom zajedno bili poradili. Čini mi se, da se on rata, vlasti i grada zasitio pa se najposlije života na selu zaželio.

Suli se na imanju usni, da ga već bog zove; i on, čim se razdani, ispripovijeda san prijateljima, žurno stane pisati oporuku i istoga dana svrši. Kad ju je zapečatio, podvečer ga popadne vrućica i obnoć izdahne; živio je 60 godina i bio do posljednjega časa najsretniji čovjek, ako tko za sreću drži, kad postigneš, što želiš.

39.

Katilinina smrt.

Salustije, Katilina.

Preveo **A. Veber.**

Katilina zapovjedi, da se dade znak trubljom, te povede uređenu vojsku na ravnicu; zatim, pošto su bili uklonjeni svi konji, da se izjednačenjem pogibli obodre na hrabrost vojnici, uredi sam pješice vojsku, prema mjestu i broju vojnika. Jer je ona ravnica bila zatvorena slijeva gorama a zdesna strmim stijenama, zato postavi osam kohorata na čelo, ostale čete namjesti gušće kao pričuvu. Od ovih povede centurione, sve po izbor momke i stare vojnike, k tomu od prostih vojnika najhrabrije i valjano oružane u prvu vrstu. G. Manliju povjeri zapovjedništvo na desnom, nekomu Fezulancu na lijevom krilu; sam se pak glavom namjesti sa slobodnjacima i naseljenicima do orla, što ga je, kažu, Marije za cimbarskoga rata imao u vojsci. S druge strane prepusti G. Antonije, koji radi bolesnih nogu nije mogao biti u bici, vojsku legatu M. Petreju. Ovaj postavi kohorte veterana, koje je bio radi nemira sakupio, na čelo a za njima ostalu vojsku u pričuvu. Sam jašući okolo, zove svakoga po imenu, bodri, moli, neka se sjete, da se protiv neoružanih razbojnika bore za dom, za djecu, za žrtvenike i ognjišta svoja. Budući da je taj izvježbani vojnik, što kao prefekt, što kao legat, što kao pretor više od trideset godina s velikom slavom služio u vojsci, poznavaše većinu njih lično a i hrabra im djela; to spominjući rasplamćivaše srce vojnicima.

Pošto je Petrej o svemu skupio vijesti, dade znak trubljom i zapovjedi kohortama, da se polagano pomiču; isto učini i neprijateljska vojska. Kad su došli onamo, odakle su strijelci mogli zametnuti bitku, obore se s urnebesnom vikom, okrenuvši bojni znak protiv znaka, jedni na druge; koplja izbace, mačem navale. Veterani, sjećajući se stare hrabrosti, navaljuju žestoko izbliza, oni se hrabro opiru: bore se s golemom silom. Međutim Katilina s lako oružanim vojnicima u prvoj vrsti radi: pomaže pritisnute, dovodi neranjene na mjesto ranjenih, svakamo dopire, jednom riječju ispunjuje dužnosti hrabra vojnika i valjana voj-

vode. Petrej, videći, da Katilina preko njegove nade s velikom silom navaljuje, povede pretorsku kohortu sred neprijatelja pa poremetivši ih posiječe sve, što mu se amo tamo opiralo; zatim navali na ostale s obje strane. Manlije i Fezulanac padnu boreći se u prvoj vrsti. Pošto je Katilina opazio, da mu je vojska rastepena, a sam da je tek s nekolicinom preostao, sjećajući se roda i stare časti svoje, srne sred najgušćih neprijatelja, gdje ga u borbi probodu.

Istom po dovršenoj bici mogao si sasvim vidjeti, koliko je bilo smjelosti, koliko li duševne snage u Katilininoj vojsci. Jer je gotovo svaki, izgubivši život, svojim truplom pokrivao ono mjesto, na kojem je živ, boreći se stajao. Samo je malo njih, koje je pretorska kohorta bila sredinom rastepla, palo nešto više rastreseno, ali ipak svi od rana na prsiju. Katilinu pak nađoše daleko od njegovih, posred neprijateljskih leševa, nešto još duhata, ali je imao na licu biljeg prkosa, što ga je živ gajio. Napokon od cijele množine niti u bici niti na bijegu ne zarobe ni jednoga od slobodnih građana: tako su jednako svi štedjeli i svoj i neprijateljski život. Ali niti vojska naroda rimskoga ne steče vesele ni nekrvave pobjede, jer su upravo najhrabriji ili u bici poginuli ili smrtno ranjeni iz nje otišli. Mnogi pak, koji su od radoznalosti ili želje za plijenom nadošli iz tabora, nalažahu okrećući neprijateljska trupla, neki koga prijatelja, drugi koga milogosta ili rođaka; bijaše i takovih, koji su raspoznavali svoje neprijatelje. Tako vladaše cijelom vojskom naizmjence radost, žalost, plač i veselje.

40.

Galski običaji.

Cezar, Galski rat.

Preveo **K. Rac.**

U Galiji nesamo u svim državama pa u svim općinama i mjestima nego gotovo i u pojedinim kućama ima stranaka, a tim su strankama glava oni, koji, kako se po njihovu sudu drži,

imadu najveći ugled; do volje i suda njihova stoji sva posljednja odluka u zboru i tvoru. A tako je, čini se, odvajkada uređeno zato, da ne bude tkogod od naroda bez pomoći protiv mogućnijega, jer nitko ne da, da se njegovi tlače i varaju; pa ako bi drukčije radio, ne bi imao ugleda među svojima. To je isto u velikom uređenje cijele Galije, jer su sve države podijeljene na dvije stranke.

U svoj su Galiji dvije vrste ljudi, što su u nekoj cijeni i časti. Ta puk se drži gotovo za roblje, on sam po sebi ne smije ništa, ne zovu ga ni u kakvo vijeće. Većina se, kako ih tište ili dugovi ili silni porezi ili nepravda mogućnijih, daje u ropstvo plemićima, koji imadu nad njima sva ona prava, što ih gospodari imadu nad robovima. Nego od te dvije vrste jedno su druide, drugo vitezovi. Druide se bave oko službe božje, obavljaju žrtve državne i privatne, razlažu vjeru; k njima grne sva sila mladića zaradi nauke, te su u Gala u velikoj časti. Ta oni odlučuju gotovo u svim državnim i privatnim razmiricama; pa ako se počini kaki zločin, ako se dogodi ubistvo, ako se desi raspra o baštini, o granicama, — oni rješavaju, oni određuju platu i kazan. Ne održi li tko, bio pojedinac ili narod, njihove odredbe, ne dadu mu k žrtvama. To je u njih kazan najteža. One, što su tako izopćeni, drže za bogu mrske i opake ljude; njima se svi ugibaju, klone se sastanka i razgovora njihova, da ih se ne bi doticajem primilo kakvo zlo; niti im se daje pravo, kad ga traže, niti dijele s drugima ikoju čast. A svim je druidama jedan na čelu, koji među njima ima najveći ugled. Kad on umre, naslijedi ga ili onaj, što se od ostalih odlikuje dostojanstvom, ili ako ima više premaca, odlučuju druide glasovanjem; a kadikad se za prvenstvo biju i oružjem. Oni u određeno doba godine posjedaju na svetom mjestu u zemlji karnutskoj, a taj se kraj drži za središte cijele Galije. Ovdje se iskupe odasvud svi, što se pru; i pokore se rješenju i sudu druidskom. Nauka je, misli se, nikla u Britaniji i odanle je prenesena u Galiju, te sad oni, koji to hoće bolje da prouče, ponajviše polaze onamo na nauk.

Druide obično ne idu u rat niti plaćaju zajedno s ostalima poreza; prosti su od vojništva a slobodni od svake dužnosti. Tolikim odlikovanjima ponukani polaze mnogi svoje volje na

nauke; a mnoge šalju roditelji i rođaci. Ondje, kaže se, uče velik broj stihova napamet. Zato ostaju neki po dvadeset godina na naukama. I misle, da se ne smije staviti na pismo, premda u drugim stvarima, u državnim i privatnim popisima, obično upotrebljavaju grčko pismo. To su, čini mi se, s dva uzroka ustanovili, jer niti bi radi, da se nauka iznosi u narod, ni da se oni, koji uče, oslanjaju na pismo i potom slabije mare upamtiti; a rado se većini događa, te oslanjajući se na pismo popuštaju u marljivosti izučanja i u pamćenju. Osobito o tom hoće da uvjere, da duša ne gine, nego da poslije smrti od jednoga u drugoga prelazi; i misle, da se tim ljudi potiču najviše na hrabrost, jer preziru strah od smrti. Mnogo pored toga raspravljaju i mladeži predavaju o zvjezdama i o gibanju njihovu, o veličini svijeta i zemalja, o prirodi, o sili i moći besmrtnih bogova.

Druga su vrsta vitezovi. Oni, kad je potreba ili kaki rat nahrupi — a događalo se prije došašća Cezarova gotovo svake godine, te su ili sami napadali ili branili se —, svi su u ratu; i što je tko od njih rodom i imutkom odličniji, to više ima sluga i štićenika oko sebe. Za taj jedini znak ugleda i moći znadu.

Sav je narod galski vrlo predan praznovjerju, te stoga oni, koje srvaju teže bolesti i koji se dese u bitkama i pogiblima, ili žrtvuju ljude kao žrtve ili se zavjetuju, da će ih žrtvovati; a kod takih su im žrtava u pomoć druide. Jer oni misle, da se božanstvo besmrtnih bogova ne da umilostiviti, ako se čovječji život ne prinese za život čovječji; i javno imadu ovakove žrtve uređene. Drugi imadu grozno velike kipove i napune njihove od vrbova pruća spletene ude živim ljudima; potpale ih, a ljudi izdišu plamenom obaviti. Drže, da su kazne onih, što se u krađi ili razbojstvu ili u kakom grijehu zateku, baš mile besmrtnim bogovima; ali kad nema takvih, daju se i na kazne nedužnih.

Kao boga štuju najvećma Merkurija. Njegovih kipova ima najviše; on je, kažu, iznašalac svih vještina; on je, kako misle, provodič na putovima i putovanjima; od njega je najveća pomoć ustjecanju novca i u trgovini. Za njim štuju Apolona, Marta, Jupitera i Minervu. O njima misle gotovo isto, što drugi narodi. Apolon odgoni bolesti. Minerva uči početke u zanatima

i umjetnostima; Jupiter ima vlast nad nebesnicima, a Mart vodi ratove. Kad namisle pobiti se u boju, ponajviše zavjetuju Martu ono, što će u ratu oteti; kad pobijede, žrtvuju otete životinje, a ostale stvari snesu na jedno mjesto. U mnogim se državama mogu na posvećenim mjestima vidjeti humci od takih stvari. A ne događa se često, te bi tko pogazio vjeru i usudio se ili plijen u sebe sakriti ili položeni zavjetni dar ukrasti; za to je određena najteža kazan s mukama.

Gali se hvale, da su svi potekli od Dita; i vele, da to uče druide. Stoga izračunavaju vrijeme svakoga doba ne po broju dana nego noći; rođendane pa početke mjeseci i godina broje tako, da se s noću počinje dan. Uostalom se uređenjima svoga života razlikuju većinom od drugih tim, što djece ne puštaju javno preda se, već istom, kad poodrastu, te su vojničkoj službi dorasla: i drže za sramotu, da sin u dječačkoj dobi javno stane ocu na oči.

Koliko novca primi muž od žene kao osobinu, toliko po procjeni priklopi on osobini od svoga dobra. O svemu se novcu tome vodi zajednički račun i dohoci štede; tko koga preživi, njega dopadnu oba dijela s dobitkom doonda. Muž ima prema ženi, kao što prema djeci, vlast nad životom i smrću; a kad glava obitelji od uglednijega roda umre, sastanu se rođaci i, posumnja li se o smrti, vode istragu protiv žene onako baš, kao protiv roba; pa izide li djelo na vidjelo, muče ih vatrom i svakom mukom i onda pogube. Ukopi su prema životu galskomu sjajni i skupi; sve, što misle, da je živima bilo srcu drago, bacaju u vatru pa i životinje. A malo prije naših vremena spaljivali su obavivši, kako treba, sprovod zajedno robove i štićenike, za koje se znalo da su pokojniku bili mili.

Države, za koje se misli da nešto bolje ravnaju svojom upravom, imadu zakonom određeno, ako tko što o državi dozna od susjeda po naklapanju ili kazivanju, da javi poglavarstvu i da drugomu nikomu ne saopći; jer je poznato, da se često nepromišljeni i nevješti ljudi s lažna glasa prepadnu i na zlo djelo dadu, te o najzamašnijim predmetima odlučuju. Poglavari taje ono, što su odredili, i odaju puku samo ono, što misle da je od koristi. O državnoj se upravi ne smije govoriti, već ako u skupštini.

41.

Početak drugoga građanskoga rata.

Cezar, Građanski rat.

Preveo **K. Rac.**

Cezarovo pismo bude predano konzulima. Pučki tribuni ishode u njih jedva s najvećom mukom, da se ono pročita u senatu; ali da bi se o njemu iznio pred senat prijedlog, to ne uzmognu isposlovati. Konzuli izvijeste o državnim prilikama općenito. Konzul Lucije Lentul obeća, da ne će senata ni države zapustiti, ako budu oni voljni smjelo i odvažno kazati mnijenje svoje; a budu li gledali na Cezara i išli, kao što su radili u pređašnje vrijeme, za milošću njegovom, on će sebi stvoriti odluku i ne će se volji senatovoj pokoriti. I on se, kaže, može opet milosti i prijateljstva Cezarova dokopati. U istom smislu progovori Scipion: Pompej, kaže, ima na umu ne ostaviti države, ako uza nj pristane senat; bude li se senat kratio i otezao, a ono će ga, ako poslije ushtjedne, uzalud zazivati u pomoć. Činilo se, da te riječi Scipion — jer je sjednica bila u gradu, a Pompej izbivao[1]) — govori na usta samoga Pompeja. Gdjekoji je izrekao i blažu misao. Tako prije svega Marko Marcel. On uze govoriti, da ne treba o tom predlagati senatu, dok se god novačenje po čitavoj Italiji ne obavi i vojska okupi, kako bi pod tom zaštitom senat sigurno i slobodno smio odlučiti ono, što želi. Tako je Marko Kalidije predlagao, neka ide Pompej u svoje pokrajine, da ne bude kakoga uzroka ratu; Cezar se — kaže —, jer su mu oduzeli dvije legije, boji, da ih Pompej čuva i drži pred gradom njemu na zator. Tako je i Marko Ruf s malo nekud promjene pristajao uz mnijenje Kalidijevo. Na njih se obori grdnjom konzul Lucije Lentul i uze ih napadati. I reče, da uopće ne će dati na glasanje prijedloga Kalidijeva. Marcel se s grdnje prepadne i odustane od svoga prijedloga. Tako riječi konzulove, strah od nazočne vojske i prijetnje prijatelja Pompejevih natjeraju većinu, te su preko

[1]) Pompej nije smio u grad, jer je imao zapovjedničku vlast; on je boravio pred gradom.

volje pod silu prihvatili prijedlog Scipionov: neka Cezar do određenoga dana pusti vojsku; ne učini li to, držat će ga za neprijatelja države. Prosvjeduju pučki tribuni Marko Antonije i Kvinto Kasije. Smjesta se povede riječ o prosvjedu tribunskom. Krute se izreku misli. Što je tko žešće i ljuće govorio, to su ga većma hvalili neprijatelji Cezarovi. — Cezarovim rođacima ne dadu vremena, da ga o tom obavijeste, niti puste pučkim tribunima, da odvrate od sebe pogibao ni da održe prosvjedom najsvetije pravo svoje, što im ga je i Lucije Sula ostavio, nego budu primorani već sedmi dan misliti na svoj spas, dok su obično u pređašnje vrijeme pučki tribuni, oni silni nemirnjaci, za to marili i bojali se istom onda, kad im je čitavo vrijeme službovanja isteklo. Zateku se onoj krajnjoj i najvišoj odluci senatskoj, kud nikad prvo nije zabrazdila smjelost senatorska, već ako je gotovo zinula propast pod samim gradom i zdvojilo se o spasu sviju: neka gledaju konzuli, pretori, pučki tribuni i oni, koji su kao prokonzuli pred gradom, da državu ne zadesi kakva šteta. Ta se senatska odluka stavi na pismo 7. siječnja. Za prvih — ne računajući dva zborna dana — pet dana, otkako je Lentul nastupio konzulsku službu, a mogla biti sjednica, kruto se i ljuto krojilo vlasti Cezarovoj i odličnim ljudima — pučkim tribunima. Pučki tribuni pobjegnu odmah iz grada i zapute k Cezaru. On je u to vrijeme bio u Raveni i čekao odgovor na jako blage zahtjeve svoje, ne bi li se kako pravdom ljudskom to dalo u miru izravnati. Onih dana zatim bijaše sjednica izvan grada. Pompej rekne ono isto, što je preko Scipiona kazao; pohvali vrlinu i postojanost senatovu, prikaže bojnu snagu svoju: Deset ima, kaže, legija u pripravi, a osim toga zna i siguran je, da nijesu vojnici Cezaru dušom odani niti se dadu skloniti, da ga brane ili ma samo za njim idu. — Konzuli pođu iz grada Rima, a privatni su ljudi imali uza se u gradu i na Kapitoliju liktore, čemu nema primjera u starini. Po čitavoj se Italiji stane novačiti, od gradova utjerivati novci, uzimati iz hramova; sva se prava božja i ljudska ispremiješaju.

Čim to dočuje Cezar, okupi vojnike i probesjedi im. Spomene nepravde, što su mu ih u sve vrijeme neprijatelji nanijeli. Oni su — potuži se — zaveli i izopačili Pompeja; zaslijepila ga

je zavist i želja potkopati slavu Cezarovu, dok mu je on u časti i dostojanstvu svagda bio na ruku i u pomoć. Nov se — požali se — primjer uvukao u državu, da se tribunski prosvjed oružanom rukom pogrđuje i ukida. Sula je tribunsku vlast sasvim okresao, ali je opet ostavio slobodu prosvjedovanja, dok je Pompej — a on je, čini se, tribunima vratio izgubljeno dobro — oduzeo i ono, što su prije imali. Koliko se god puta odredilo, neka poglavari gledaju, da državu ne zadesi kakva šteta — a taj je glas i ta odluka senatska pozvala narod na oružje —, svagda se to desilo kod pogubnih zakonskih prijedloga, kod nasilja tribunskoga, za ustanka, kad je narod zaokupio hramove i visine; ali je, kaže, te primjere iz prošlosti okajala sudbina Saturnina i Grahkâ. A sad se od toga ništa nije dogodilo, a ni pomislilo; nije se oglasio nikaki zakonski prijedlog, nije se povela raspra s narodom, nije buknula nikakva buna. — I opomene ih, neka od neprijatelja brane glas i čast zapovjednika, pod kojim su devet godina veoma sretno služili državi, premnoge sretne bitke bili, svu Galiju i Germaniju pokorili. — Viknu vojnici trinaeste legije, koja je bila s njim — jer je nju početkom nemira pozvao, a druge još nijesu prispjele —: »Spravni smo od neprijatelja braniti zapovjednika svoga i pučke tribune«. Kad je vidio odanost vojnika, krene s tom legijom u Arimin i ondje se sastane s pučkim tribunima, koji su se njemu utekli. Ostale legije odazove iz zimovnika i naredi im, da dođu za njim.

42.

Smrt Antonija i Kleopatre.

Plutarh, Poređeni životopisi.

Preveo K. Rac.

Kleopatra uteče u grobnicu[1]) i spusti vratašca, što su se čvrsto zatvorila ključanicama i zasuncima; a Antoniju pošalje

[1]) Kleopatra bojeći se Oktavijana dala je načiniti grobnicu i u nju snesla sve blago, da ga u slučaju pogibli uništi a sebe ubije.

ljude, neka mu jave, da je mrtva. On povjeruje i reče sam sebi: »Što otežeš, Antonije? Udes ti je oteo jedini još izgovor, s kojega se hvataš života!« Uđe u svoju sobu, odriješi oklop i rastegne ga. A imao je jednoga vjernog roba po imenu Erota. Njemu je već davno zapovjedio, da ga ubije, kad zaište; i sad zatraži, neka ispuni obećanje svoje. On trgne mač i zamahne, kao da će ga udariti, ali okrene lice i sam sebe pogubi. A kad se Antoniju pred noge sruši, reče ovaj: »Baš lijepo, Erote, što me, kad nijesi sam mogao, putiš, što mi je činiti!« I probode sebi tijelo i spusti se na počivaljku. Udarac ga smjesta ne usmrti. Zato se — jer krv je, kad je legao, prestala teći — opet osvijesti i zamoli nazočne, neka ga dokraja ubiju. Ali oni pobjegnu iz sobe, a on stane vikati i bacati se, dok ne dođe od Kleopatre tajnik njezin Diomed, kojemu je ona naložila, da Antonija k njoj u grob donese. Kad je on saznao, da je Kleopatra živa, žurno zapovjedi slugama, da ga dignu, i oni ga na rukama odnesu do vrata grobnice. — On izdahne, a Prokulej stigne od Cezara. Njega posla Cezar naloživši mu, da se, ako uzmogne, prije svega Kleopatre žive dočepa. Ta bojao se za blago, a držao, da će biti velik ures trijumfu, ako nju pokaže. Licem u lice nije se s Prokulejem htjela sastati. No ipak se razgovor zapodjene kod grobnice, jer je on pristupio izvana donjim vratima, što su doduše bila čvrsto zatvorena, ali su opet glas propuštala. I porazgovoriše se: ona je tražila za djecu svoju kraljevstvo, a on joj govorio, neka se ne boji i neka se u svemu u Cezara uzda. Kad je ogledao mjesto i javio Cezaru, poslan bi Gal, da se s njom ponovo sastane. On dođe k vratima, te uzme navalice duljiti razgovorom. Uto namjesti Prokulej ljestve i uđe kroz prozor, kud su žene primile Antonija. I on, imajući uza se dvije sluge, namah sađe k vratima, do kojih je stajala Kleopatra i s Galom bila zabavljena. A jedna od žena, što su se s njom zatvorile, poviče: »Jadna Kleopatra, živu te hvataju!« Ona se okrene, pa kad vidi Prokuleja, trgne da se probode, jer je za pojasom imala slučajno nekaki bodež, kaki nose gusari. Ali Prokulej pritrči brzo, uhvati joj obje ruke i reče: »Krivo činiš, Kleopatra, i sebi i Cezaru, kad odbijaš velik dokaz dobrote njegove i ocrnjuješ najblažega vođu kao nevjerna i nepomirljiva«. I u isti čas joj istrgne bodež.

I Cezar uniđe u grad Aleksandriju. — Mnogi su kraljevi i vojskovođe molili, da će oni sahraniti Antonija, ali Cezar ne ote tijela Kleopatri, već ga njezine ruke sjajno i kraljevski sahraniše, a bilo joj je dopušteno, da udesi sve po svojoj volji. — Za nekoliko dana dođe i sam Cezar, da je pohodi i tješi. — Kad Cezar od nje ode, pomisli, da ju je prevario, a kad tamo sam se većma prevari.

Među Cezarovim se prijateljima desio odličan mladić Kornelije Dolabela. Njemu omili Kleopatra. A kako ga je zamolila, njoj za ljubav pošalje onda potajno čovjeka i javi, da Cezar sam polazi pješke Sirijom, a nju s djecom da je odlučio za tri dana otpraviti u Rim. A kad je ona to čula, prije svega zamoli Cezara, da joj dopusti izliti žrtvu za Antonija. Pa kad joj dopusti, pođe na grob sa ženama, uzdanicama svojim, ovjenča lijes pa naloži, da joj prirede kupelj. Okupavši se legne za stol i ručaše sjajan ručak. I stiže čovjek s kovčežićem sa sela; pa kad su ga stražari pitali, što nosi, otvori, ukloni lišće i pokaže, da je spremnica puna smokava. A kad su se krasoti i veličini začudili, nasmiješi se on i ponudi im, da uzmu. Oni mu povjeruju i kažu, da odnese unutra. Poslije ručka posla Kleopatra Cezaru pločicu, što ju je ispisala i zapečatila, pa otpravi sve ostale žene osim one dvije i zaključa vrata. Cezar otpečati pločicu; pa kad naiđe na molbe i jadanja, gdje ga moli, neka je do Antonija sahrani, odmah se dosjeti, što se dogodilo. I najprije htjede sam u pomoć, ali onda brže bolje pošalje ljude, da vide. Ali naglo se svršilo. Jer kad su trkom dotrčali pa stražare zatekli, gdje ništa ne slute, i otvorili vrata, nađu je mrtvu, gdje leži kraljevski urešena na zlatnoj počivaljci. Jedna od žena — zvala se Irada — izdisaše do nogu njezinih, a Harmija, što je već posrtala i teturala, namještaše dijadem na glavi Kleopatrinoj. A netko u gnjevu reče: »Ele krasno, Harmija!« — »Baš prekrasno«, kaže ona, »i kako dolikuje ogranku tolikih kraljeva«. I ništa više ne reče, nego se sruši ondje do počivaljke.

A pripovijeda se, da joj je s onim smokvama i lišćem bila donesena zmija otrovnica, odozgo potrpana — jer tako je ona naložila —, a kako je uklonila smokve i vidjela je, reče: »Tu je dakle to!« i pruži golu ruku, da je ujede.

Antonije ostavi od tri žene potomstvo — sedmero djece. Samo najstarijega sina Antila smače Cezar; a ostale uze k sebi Oktavija i sa svojom ih djecom othrani.

43.

Iz života Augustova.

Monumentum Ancyranum (Mommsen, Res gestae divi Augusti[1]).

Preveo **K. Rac.**

Kad mi je bilo 19 godina, skupih vojsku na svoju ruku i na svoj trošak; njom pribavih državi slobodu, što je prignjete gospodstvo jedne stranke. Zato me senat dičnim odlukama primi u stalež svoj za konzulovanja Gaja Panze i Aula Hircija, ujedno mi poda pravo glasovati s konzularima i poda imperij. Naredi mi, neka kao propretor zajedno s konzulima pazim, da državu ne zadesi kakva šteta. A narod me iste godine, kad su oba konzula u ratu pala, izabra za konzula i za jednoga od one trojice, koja će urediti državu.

Onima, što mi oca ubiše, osvetih se, te ih pravednim sudom prognah; a poslije ih, kad su zavojštili na državu, dva puta pobijedih na bojnom polju.

Ratovah ratove unutrašnje i izvanjske kopnom i morem po cijelom svijetu i kao pobjednik pomilovah sve građane, što su u životu ostali. Inostranske narode, kojima se bez opasnosti moglo oprostiti, volio sam sačuvati negoli zatrti. Do 500.000 rimskih građana zakle mi se vjerom. Od njih odvedoh u na-

[1]) »Monumentum Ancyranum« sadržava pregled djelovanja Augustova, što ga je August priredio za svoj mauzolej, pa nam u njem pripovijeda događaje gotovo do konca svoga života. Stanovnici grada Ankyre (Angore) u Maloj Aziji dadoše sebi načiniti latinski prijepis i grčki prijevod za svoj hram, što su ga podigli na čast Romi i Augustu. Taj prijepis nađe u Angori i prvi priopći Hrvat Antun Vrančić, kad je kao poslanik kralja Ferdinanda I. (od g. 1553. do 1557. god.) putovao g. 1555. kroz Angoru u Amaziju k sultanu Sulejmanu I., koji je vojevao s Perzijancima.

seobine ili vratih u gradove njihove poslije navršene službe nešto preko 300.000 i njima svima dadoh zemlje, što sam ih kupio, ili novaca mjesto imanjâ. Lađa oteh 600 osim onih, što su bile manje od troveslarica.

Dva puta sam slavio malo slavlje, tri puta veliko, a vojska me dvadeset i jedamput pozdravi imperatorom. Kad mi poslije senat višeput odredi slavlje, odbih ga. Upravo toliko puta položih lovoriku[2]) ovršivši zavjete, kojima sam se u kojem ratu bio zavjetovao. Za djela, što sam ih na kopnu i moru sretno učinio ja ili legati moji na zapovijed moju, odredi senat 55 puta slavu zahvalnicu bogovima besmrtnim. A danâ, u koje im se po odredbi senatskoj zahvaljivalo, bilo je 890. Na mojim slavljima vodili su se pred kolima mojim kraljevi i kraljevska djeca — svega devetero. Bio sam, kad to pišem, 13 puta konzul, i baš mi teče 37. godina tribunske vlasti moje.

Diktaturu mi odsutnu i nazočnu poda narod i senat za konzulovanja Marka Marcela i Lucija Aruncija, ali ja je ne primih. Za velike skupoće rado se prihvatih brige za žito pa se tako pobrinuh, te sam za malo dana na svoj trošak sav kolik narod riješio straha i pogibli, u kojoj se desio. Konzulata, što mi se onda davao na godine i zauvijek, ne primih.

Prvi glas u senatu imam kroz 40 godina do dana današnjega, kad to pišem. Bio sam velik svećenik, augur, član zbora petnaestorice za bogoštovlje, jedan od sedmorice za gozbe crkvene, član bratovštine arvalske i družbe Ticijeve pa fecijal.

Senat odluči, neka konzul i svećenici svake pete godine grade zavjete za zdravlje moje. Radi tih zavjeta prirediše često puta u životu mome igre sad četiri najviša zbora svećenička, sad opet konzuli. Svi koliki su građani svaki za se, a i cijeli gradovi vazda za zdravlje moje žrtvovali kod svih hramova.

Moje je ime po odluci senatskoj uvršteno u pjesmu salijsku i zakonom se odredilo, da budem nepovrijeđen i da imam, dogod sam živ, tribunsku vlast. Namjesto živa druga postanem velik

[2]) Kad bi se vođa kao pobjednik vratio, okitio bi šibe (fasces) lovorom, pa ovršujući zavjet, kojim se u ratu zavjetovao, na Kapitoliju, skinuo bi lovor sa šiba i položio na krilo Jupiteru Kapitolijskom.

svećenik; to nijesam htio, premda mi je n..rod nuđao tu svećeničku čast, što ju je otac moj imao. Te sam se časti dostao nekoliko godina poslije, kad je umr'o onaj, što ju je u građanskom ratu zadobio; iz cijele se Italije za konzulovanja Publija Sulpicija i Kaja Valgija zgrnulo na izbor moj toliko svijeta, koliko ga — kaže se — nikad prije toga nije u Rimu bilo.

Proširio sam granice svim pokrajinama naroda rimskoga, kojima su susjedi bila plemena, što se nijesu pokoravala vlasti našoj. Pokrajine galske i hispanske pa Germaniju, gdje je plače Okean, pokorih od Gada pa do ušća rijeke Labe. Alpe s ovu stranu, što je najviše Jadranskom moru nadomak, dadoh sve do Tuščanskoga mora podvrći, a nijesam se ni s jednim narodom po nepravdi zaratio. Brodovlje se moje proveze Okeanom od ušća Rena na istok sve do kraja cimbarskoga, kud nije ni kopnom ni morem doonda ni jedan Rimljanin dopr'o. Cimbri, Haridi, Senonci i drugi germanski narodi onoga kraja zaiskaše preko poslanika prijateljstvo moje i naroda rimskoga. Na zapovijed moju i po vlasti mojoj pošle su dvije vojske gotovo u isto vrijeme u Etiopiju i Arabiju, koja se zove »sretna«, i velike su neprijateljske čete jednoga i drugoga naroda na bojištu sasječene, i više je gradova uzeto. U Etiopiji prodriješe do grada Nobate, blizu kojega je Merva. U Arabiji prodrije vojska sve do zemlje sabejske — do grada Maribe.

Kad sam bio trinaesti put konzul, prozva me senat pa stalež viteški i sav kolik narod rimski ocem domovine i odrediše, da se to ureže u predvorju kuće moje, u vijećnici i na trgu Augustovu pod četveropregom, što mi je po odluci senatskoj podignut. Dok to pišem, sedamdeset šesta mi je godina.

44.

Požar Rima.

Tacit, Anali.

Preveo **K. Rac**.

Dogodi se nesreća — ne zna se, da li po slučaju ili zlobom carevom, jer obadvoje pripovijedaju pisci —, ali teža i

groznija od svih, što su grad Rim zadesile strašnim požarom. Buknu u onom dijelu cirka, koji je palatinskom i celijskom brežuljku na domaku. Tu planu vatra u daščarama, gdje je bilo robe, što plamen podjaruje; i mahom osili, a vjetar je raspiri, te zahvati cirk, kako je dug bio; jer ne bijaše po srijedi ni kuća ogradom ograđenih ni hramova zidom opasanih ni druge kakve obrane. Silom se raširi požar najprije po dolu, zatim se stane dizati na visine pa onda opet pustošiti nizine; a svaku je pomoć pretekao nesretnom brzinom pa i time, što mu je grad bio izvrgnut tijesnim i krivudastim ulicama i golemim rpama kuća; ta taki je bio stari Rim. Pa još k tomu pomisli jauk prestravljenih žena, nemoćne starce i nejaku djecu pa one, što su gledali spasti sebe ili druge; dok bi bolesne vukli sa sobom ili čekali, svud bi smetali, jedni postojkivanjem, drugi žurbom. I često puta, dok bi se natrag obazreli, zaokupilo bi ih sa strane ili sprijed; ili kad bi izišli na bližnje mjesto, našli bi se — ta i ono je vatra zahvatila — u istoj nevolji, a mislili su, da je daleko od njih. Najposlije ne znajući, čega bi se klonili, kuda li krenuli, napune ceste, polegnu po poljima. Neki izginuše — a mogli su se izbaviti —, jer su izgubili sav svoj imutak, pače svakidašnji kruh, a drugi opet od ljubavi k svojima, što ih nijesu mogli spasti. I nitko se nije usudio braniti, jer su se mnogi često grozili i nijesu dali gasiti, a drugi su opet naočigled bacali zublje i u sav glas vikali, da im je to netko naložio, bilo zato, da mogu slobodnije otimati, ili za zapovijed.

Neron je u to vrijeme boravio u Anciju i nije se prije vratio u Rim, dok se nije vatra primakla dvoru njegovu, koji je spajao Palacij i Mecenatove vrtove. Ali opet se nije dala ustaviti, te je i Palacij i dvor i sve naokolo progutala. Na utjehu narodu, što je ostao bez kuće i kućišta, otvori Martovo polje, zgrade Agripine, što više — svoje vrtove i ponačini na brzu ruku kolibe, kamo će se kukavi svijet zakloniti. Dovezoše iz Ostije i bližnjih gradića suđa, a cijena se žitu obali ća na tri sesterca. Ako je to i bilo narodu na korist, opet promaši cilj, jer se pronio glas, da se upravo u onaj čas, kad je grad gorio, popeo na pozornicu u kući svojoj i pjevao požar Troje, ispoređujući ovu sada nesreću s onom starodavnom.

Istom šesti dan stane požar podno Eskvilina, poslije kako su porušili kuće nadaleko i naširoko, eda bi se to plameno more svud namjerilo na zemlju i pusto regbi nebo. Ali istom što ih minu strah, bane iznova još jače. Vatra trže opet bjesnjeti, ali više po prostranim mjestima u gradu, i stoga je manje ljudi izginulo. Hramovi božji i trijemovi, što su bili za ugodnost, naširoko propadoše. I još se gori glasi pronosili o tom požaru, jer je na emilijanskom imanju Tigelinovu provalio, te se činilo, Neron se želi proslaviti tim, da će osnovati nov grad i svojim ga imenom prozvati. Ta Rim se dijeli u 14 kotara, a od njih samo 4 stajahu čitavi, tri se do temelja srušiše, dok u ono 7 ostalih osta kućama samo po koji prag, a bile su podrte i napo izgorjele.

Uostalom Neron se okoristi ruševinama rodnoga grada svoga i sagradi palaču, u kojoj ne će toliko biti začudo drago kamenje i zlato — ta to je već prije bilo obično i radi raskoši poznato — koliko polja, jezera i kao uvani na osami ovdje šume, ondje otvorena mjesta i daleki vidici; a izumili su to i izveli graditelji Sever i Celer, u kojih je bilo dara i smionosti da kušaju i ono, što je priroda zakratila, i da se poigraju carevim blagom. Ta bili su obećali, da će od jezera Avernskoga sve do ušća tiberskoga iskopati plovni prokop, a obala je bila kršna i gore smetale. I osim pomptinskih močvara nema druge vlage, odakle bi voda navirala; ostalo je strmo i suho, pa kad bi se i dalo probiti, posao je pretežak, i nema za to dosta razloga. Neron se ipak — ta gramzio je za nevjerojatnim — upeo da prokopa gore najbliže do Avernskoga jezera i sada se još vide tragovi uzaludne nade.

Uostalom ono grada, što je palači preteklo, nijesu, kao ono poslije požara galskoga, podigli bez reda i kojekuda, nego su gradilišta izmjerili, udesili široke ulice, stegli visinu kuća, proširili im predvorje i dodali trijem, koji će od sunca zaklanjati pročelje zgrada. Neron obeća, da će na svoj trošak dati te trijemove posagraditi pa gradilišta očistiti i ovako ih predati gospodarima.

45.

Prve vijesti o kršćanima.

Tacit, Anali.

Preveo K. Rac.

Ali ni ljudska pomoć ni darivanja careva ni svečano blaženje bogova ne uzmogne ugušiti zla glasa, već se svejedno vjerovalo, da je vatra na zapovijed planula. Stoga Neron, da bi zatr'o tu glasinu, podmetne krivce i biranim ih kaznama kazni — bili su to ljudi sa svojih nedjela omraženi, a narod ih zvao kršćanima. Oca tomu imenu **Krista** bješe namjesnik Poncije za vlade Tiberijeve kaznio smrću, te je za čas pogubno praznovjerje pridušio, ali ono stade nanovo izbijati nesamo po zemlji židovskoj, kolijevci te nesreće, nego i po gradu Rimu, kamo se odasvud sve, što je grozno ili grdno, zgrne i širi. Tako popadnu najprije ljude, koji nijesu tajili vjere, a onda po izjavi njihovoj pohvataju silno mnoštvo te im dokažu ne toliko palež, koliko mržnju na rod ljudski; i smrt im poprate rugom — ogrnuli ih kožama životinjskim, te su izdisali kidani od pasa, ili ih pribijali na križ ili određivali za vatru, te čim bi se smrklo, gorjeli bi kao noćno svijetlo. Za taj prizor poda Neron svoj vrt, te je priređivao igru i sam u nošnji kočijaškoj boravio među svjetinom ili stajao na kolima. Potom se, premda su bili krivi i zaslužili krajnju kazan, rodi za njih smilovanje, jer nijesu ginuli za dobro države, već zaradi kruta srca jednoga jeditog čovjeka.

46.

Požar hrama jerusalimskoga g. 70. posl. Is.

Josip Flavije, Povijest rata židovskoga[1]).

Preveo K. Rac.

Kad su već legije 8. loa[2]) svršile nasipe, zapovjedi Cezar[3]), neka se ovnovi primaknu zapadnom hodniku izvanjske

---

[1]) Josip Flavije rodi se god. 37. po Is., farizej, vojvoda u ustanku židovskom,

svetinje. A prije toga je bez prekida šest dana udarao o zid zidoder od svih najjači, ali ne opravi ništa; veličina i sastav kamenja odolijevaše i njemu i ostalim spravama. Drugi uzmu temelj sjevernim vratima potkapati i s teškom mukom izvade prednje kamenje. No vrata je kamenje držalo, što je bilo dalje unutra, te su stajala, dogod nijesu Rimljani podvojili o hitalima i spravama svojim pa ljestvama navalili k trijemovima. Židovi nijesu tomu predusretali, već kad bi se vojnici uspjeli, srazili bi se s njima i boj bili; jedne bi odrinuli i natraške strovalili, a druge u sukobu pogubili. Mnogoga, kad bi s ljestava koračio, sasjekli bi mačem, prije nego bi se štitom zaklonio; gdjekoje ljestve, pune vojnika, prevalili bi odozgo.

Cezar, kad je vidio, da to, što štedi tuđu svetinju, donosi njegovim vojnicima štetu i propast, naredi, da se vrata potpale. Sad nanesu vojnici k vratima vatre; srebro se stalo taliti i brzo se plamenu otvorao put do drvenih greda, te se ođavle silno sukljajući hvatao trijemova. A kad su Židovi spazili vatru unaokolo, klonu im tijelo i duša, a kako su se prepali, nitko se ne sjeti, da brani ili gasi; ukočeni stajahu i gledahu. Onaj dan i onu zatim noć bjesnjela je vatra; trijemovi se dali samo jedan po jedan, a ne svi najedamput, zapaliti. Sjutradan naloži Tit jednomu dijelu vojske, da trne i pročisti oko vrata, kako bi lakše onamo krenule legije. Tit odluči, da se ne će, makar se Židovi uspnu na hram i ondje stanu boriti, zaradi ljudi osvećivati neživomu niti će ikad tako što sjajno spaliti; ta Rimljanima bi bila šteta, kao što će, ako ostane, biti ures carstvu.

Ali bog davno dosudi, da hram izgori; i dođe suđeni dan, desiti mjeseca loa[4]). U taj ga dan zapali i ono prije babilonski kralj. Početak i uzrok požaru njegovu bijahu domaći ljudi. Jer kad je Tit uzmakao, buntovnici se malko odmore pa onda nanovo udare na Rimljane, i sukobi se posada hrama s onima, što su gasili vatru u (izvanjskom) predvorju. Rimljani natjeraju Židove i prodru do hrama. Sada bez ičije zapovijedi i bez straha

pade već na početku toga rata u ruke Vespazijanove te steče milost njegovu. Poslije pada Jerusalima pođe s Titom u Rim, gdje je napisao najprije židovski a onda grčki povijest toga rata. Osim toga napisa Židovske starine u 20 knjiga. — [2]) 3. kolovoza. — [3]) Tit, sin Vespazijanov. — [4]) 5. kolovoza.

od ovako groznoga djela pograbi jedan vojnik, kao da mu je bog rekao, ugarak, a jedan ga vojnik digne, te ovako baci vatru kroz zlatni prozor, na koji se sa sjeverne strmeni moglo dospjeti u sobe oko hrama. Kad je plamen buknuo, stade vika Židova, kako to sliči onakoj nesreći; i dotrče da brane, ne mareći za život svoj ni štedeći snage svoje, jer ode ono, što su dosad čuvali.

Netko poteče k Titu i javi to. On — baš se u šatoru od boja odmarao — skoči, kako je bio, i poleti k hramu, da vatri stane na put; ostrag za njim pođu sve vođe, a za ovima krenu preplašene legije. Stade vika i buka, jer se bez reda makla tolika sila. Cezar glasom i desnicom poziváše momčad, što se bila, neka trne vatru; ali niti su ga čuli, gdje viče, jer ih je zaglušila veća vika, niti su marili, što maše rukom, — jedni zaokupljeni bojem, drugi bijesom zaslijepljeni. A kako su legije jurile unutra, ni opomena ni prijetnja ne mogaše ustaviti navale, nego je svakomu svoje srce bilo zapovjednikom; i gurajući se na ulazima mnogi su jedan od drugoga bili pogaženi, a mnogi su padali u ruševine, što su se još žarile i dimile, i ovako ih snalazili jadi kao pobijeđene. Primičući se hramu, činili se oni, kao da i ne čuju zapovijedi Cezarovih, te su dovikivali onima pred sobom, neka bacaju vatru u hram. Buntovnici već nijesu mogli da pomognu, svuda stade klanje i bijeg. Puk većinom slab i neoružan pogibaše, gdje koga zatekoše, i oko žrtvenika nagomila se sila mrtvaca; hramu niz stube tekli potoci krvi, a njom se tjelesa onih, što su se gore ubijali, omicala.

Tit, kad nije mogao navale bijesnih vojnika da ustavi, a vatra se širila, uniđe s vođama i ogleda svetište hrama i sve u njemu, a bilo je ljepše, nego što su stranci kazivali, a nije ni zaostajalo za hvalom i glasom domaćega svijeta. A jer plamen još ni otkuda nije provalio unutra, već proždirao zgrade oko hrama, pomisli, da se djelo još može spasti; skoči pa sam uze pozivati vojnike, da gase vatru, i naloži Liberaliju, satniku svoje tjelesne straže, da batinom tjera neposlušne. No gnjev i mržnja na Židove i neka slijepa bojna žestina bijaše jača negoli štovanje prema Cezaru i strah od batine. Većinu je gonila nada na plijen, jer su držali, da je sve unutra puno blaga, kad su vi-

djeli, da je sve naokolo od zlata. I jedan od onih, što su unišli, podmetne, dok je Cezar skočio napolje, da zadrži vojnike, u tami vatru pod stožere od vrata, te najedamput sukne plamen iznutra, a vođe s Cezarom stanu uzmicati, i nitko nije onima napolju branio, da ne pale. Tako dakle plane hram preko volje Cezarove.

Dok je gorio hram, plijenili su, štogod im je dopanulo ruku, i poklali na tisuće i tisuće ljudi, na koga se god namjerili. Niti su se smilovali na dob niti obazirali na čast, nego su dječicu i starce pa svjetovnjake i svećenike jednako ubijali; svaku vrstu ljudi zahvati i napadne ljutina ratna, jednako onoga, što je milost molio, kao što onoga, koji se opr'o. Prasak plamena, što je svuda izbijao, miješao se sa stenjanjem ljudi, koji su padali. Zbog visine brežuljaka pa zbog veličine zgrade, što je gorjela, mislio bi, da gori cio grad, a od vike one ne možeš ništa jače ni groznije zamisliti. A kako su Rimljani sudili, da ne koristi štedjeti zgradâ naokolo, kad gori hram, zapališe sve, ostatke trijemova i vrata osim dvojih — istočnih i južnih, pa i njih poslije razvališe. Spališe i riznice, u kojima se nakupilo nebrojeno mnoštvo novaca, nebrojeni sagovi i druge dragocjenosti, jednom riječju — sve blago židovsko, jer su tu bogati pohranili imutak svoj.

Rimljani, kad je gorio hram i sve naokolo, donesu bojne znake svoje u svetinju, namjeste ih nasuprot istočnim vratima, žrtvuju ondje i s najljepšim željama pozdrave Tita imperatorom. A svi su vojnici toliko plijena naplijenili, te se u Siriji funta zlata za polovicu stare cijene prodavala.

47.

Sastanci kršćana.

Tertulijan, Apologetika.

Preveo **K. Rac.**

Tijelo smo po osvjedočenju vjerskom i to po jednom nauku i po zajedničkoj nadi. Slažemo se u Bogu i molitvom se molimo

kao jedna duša. Slažemo se u tumačenju Svetoga pisma, ako kakve prilike zaištu, da unaprijed opomenemo ili što razjasnimo. Zaista po svetim riječima gajimo vjeru[1]), dižemo nadu, utvrđujemo uzdanje i jednako sabijamo nauk naučanjem. Tu ima propovijedanja, karanja i božjih kaznî. Na čelu su iskušani ljudi, koji su stariji a nijesu postigli tu čast novcem, već životom svojim; pa i ne stoji ni jedna stvar božja do novca. Svatko pridonosi malen prinos svakoga mjeseca ili kad hoće, i to ako samo hoće i ako samo može; nitko se ne sili, već pridonosi drage volje. To su regbi zalozi ljubavi. Jer od toga se ne troši za jelo ni za pilo ni za nemilu krčmu, već za hranu i ukop ubogih, za dječake i djevojke, što su bez imutka i roditelja, pa za stare robove, tako isto za nastradale na moru i za radnike u rudama; pa ako je tko zatočen na otoku ili utamničen a sve zaradi nauka božjega, postane gojinac vjere svoje.

48.

O kršćanima.

Plinije Mlađi piše Trajanu.

Preveo **K. Rac.**

Gospodaru, običaj je moj, da tebi javljam sve, u čemu nijesam načistu. Ta tko će bolje voditi neodlučnost moju ili neznanje uklanjati? Kod istrage kršćanâ nijesam nikad bio, zato i ne znam, što se i koliko obično kazni ili istražuje. I dobrano sam se kolebao, treba li se išta obazirati na dob, ili nema tu nikakve razlike među nejakima i jakima; hoću li oprostiti, ako se tko pokaje, ili onomu, tko je uopće bio kršćanin ne koristi, što se okanio toga; bi li se kaznilo samo ime, makar je i bez nedjela, ili nedjela, ako za ime prionu. Međutim postupao sam s onima, koje su mi tužili kao kršćane, ovako. Pitao bi ih, jesu li kršćani. Ako bi priznali, zapitao bi ih po drugi i po treći put, a zagrozio im se smrtnom kaznom; ako ne bi porekli, dao bi ih odvesti (na

---

[1]) Po Sv. pismu.

kazan). I nijesam sumnjao, da se zacijelo mora kazniti tvrdoglavost i neskršena opornost, pa bilo što mu drago ono, što ispovijedaju. Bilo je i ovako mahnitih, za koje sam, jer su bili građani rimski, odredio, da ih valja u Rim otpraviti.[1]) Domala se, kako to obično biva, po samom postupku, kad se krivnja objašnjivala, nadalo više vrsta. Dopadne mi ruku tužba bezimena, a sadržavala je imena mnogih. Tko bi od njih tajio, da je kršćanin ili da je bio pa bi sa mnom zazivao bogove i liku se Tvome, što sam ga s kipovima božjim za to dao donijeti, tamnjanom i vinom klanjao i još k tomu grdio Krista — a na tako što, kako se kaže, ne ćeš nagnati pravoga kršćanina, — toga, držao sam, treba pustiti. Drugi, što ih je tajni tužitelj imenovao, rekoše, da su kršćani, a poslije porekoše; bili su, kažu, doduše, ali su se ostavili toga — neki pred više godina, mnogi pače prije dvadeset. Svi su se i liku Tvome i kipovima božjim poklonili i pogrdili Krista. Tvrdili su, da je ovo sav grijeh ili zabluda njihova, što su se u određeni dan u zoru sastajali, pjesmu Kristu kao bogu među sobom naizmjence pjevali i zaklinjali se, ali ni za kaki zločin, već da ne će počinjati krađe ni razbojstva ni preljuba ni krenuti zadanom vjerom ni povjerena blaga zatajiti, ako se natrag zaište; poslije toga su se obično rastajali i opet dolazili da blaguju hranu, ali običnu i nedužnu; a to nijesu, kažu, više radili poslije moje naredbe, kojom sam po Tvojoj zapovijedi zabranio tajna društva. Zato sam pomislio, da je prijeka potreba, da dvije sluškinje, što su se zvale službenice,[2]) ispitam — pa i na mukama, koliko je istine. Ništa drugo nijesam našao nego krivo, pretjerano praznovjerje. Zato sam odgodio osudu i Tebi se za savjet zatekao. Učini mi se, da je vrijedno o tom posavjetovati se, pogotovo radi mnoštva ljudi, što zapadaju u pogibao. Ta mnogi svake dobi, svakoga staleža pa i obojega roda, dovode se i dovodit će se u opasnost. I nije se samo po gradovima nego i po selima i na osami raširila zaraza, to praznovjerje, za koje se čini da se dâ ustaviti i popraviti. Zaista zna se, da su se hramovi, gotovo već opustjeli, počeli polaziti, nanovo da se prinose godišnje žrtve, davno na-

[1]) Da im se tamo sudi. — [2]) Službenice božje; dvorile su bolesne i pomagale siromašne.

puštene, i da se kupuje blago za žrtvu[3]); a za nj bi se dosad samo rijetko kad našao kupac. Odatle je lako domisliti se, koliko se svijeta da popraviti, ako se oprosti okajniku.

Trajan odgovara Pliniju.

Preveo **K. Rac.**

Moj Sekundo, radio si, kako je valjalo, ispitujući one, koje su Ti tužili, da su kršćani. Ta ne može se nešta općeno odrediti, što bi imalo oblik nekud stalan. Ne treba ih tražiti; ako ih prijave, pa im se dokaže, treba ih kazniti, ali opet tako, da se onomu, koji poreče, da je kršćanin i djelom to potvrdi t. j. našim se bogovima pokloni, oprosti, jer se pokajao, makar mu je prošlost sumnjiva; a na bezimene se tužbe ni u kojem prestupku ne treba obazirati, jer to je rđav primjer i ne dolikuje našemu doba.

49.

Gozba Trimalhionova.[1])

Petronije, Satire.[2])

Preveo **K. Rac.**

Donesu prvi zalogaj, veoma raskošan; ta svi su već osim Trimalhiona bili za stol polegli. Njemu se — po novom običaju — čuvalo prvo mjesto. Uostalom je na podnosu stajalo magare od mjedi korintske s dvije vrećice, a u njima nosilo masline, na jednoj strani bijele, na drugoj crne. Magare pokrivahu dvije zdjele, kojima bijaše po rubu zapisano ime Trimalhionovo i težina srebra. Na sastavljenim mostićima ležali su puhovi, medom

---

[3]) Za žrtve se blago posebno tovilo.

[1]) Trimalhion je nekad bio rob, poslije je obogatio, ali ostao prost, neobrazovan čovjek. K njemu dolazi na ručak Enkolpije, jedno od glavnih lica Petronijeva romana »Satire«, u kojem nam se duhovito crta pokvarenost tadašnjega života. Enkolpije pripovijeda, kako je bilo na gozbi u Trimalhiona.

[2]) Petronije je poznato lice iz Sienkiewiczeva romana »Quo vadis?«

i makom posuti. Bilo je i vrućih kobasica na srebrnom ražnjiću, a pod ražnjićem šljivâ sirskih sa zrnjem mogranjevim.

Kod toga obilja unesu uz glazbu Trimalhiona; bio je obložen malim jastučićima, te nas natjera u smijeh. Ta prišišana mu je glava virila iz skerletnoga plašta, a za vrat, haljinom zatrpan, zatisnuo je ubrus široko skerletom optočen; s ubrusa su na obje strane visjele rese. Imao je također na najmanjem prstu, na lijevoj ruci, velik pozlaćen prsten, a na krajnjem članu susjednoga prsta manji od suha — tako mi se činilo — zlata, ali baš kao da je bio od gvozdenih zvijezda složen. Pa da ne pokaže samo ovo bogatstvo svoje, odgali desnu odozgo ruku, koju je krasila zlatna narukvica i stezao kolut bjelokosni, što je od kovna obruba sjao.

Zatim pročačka srebrnom čačkalicom zube i reče: »Prijatelji, još mi se nije račilo poći u jedaću dvoranu, ali da vas odsutnost moja ne zadržava, uskratih sebi svu radost.[3]) No dopuštate li mi, da svršim igru?« Za njim je išao rob s pločom od drva smrdeljeva i s kockama od kristala. I promotrih stvar prekrasnu. Mjesto bijelih i crnih kamečaka imao je zlatne i srebrne denare. Dok smo još zalagali, donesu na podnosu košaru, u kojoj bijaše drvena koka raširenih krila, kakove znadu biti, kad sjede na jajima. Namah priđu dvije sluge pa uz glazbu stanu prekapati po pljevi; jedno za drugim izvade paunova jaja i porazdijele među goste. Ovamo svrne očima Trimalhion i kaže: »Prijatelji, dao sam paunova jaja metnuti pod kokoš. I tako mi Herkula, strah me je, nijesu li se mladi već zametnuli. No ipak pokušajmo, dadu li se još ispiti!« Dobijemo žlice, koje nijesu manje od pô funte težile, i probijemo jaja, što su bila od masna brašna. Ja malo nijesam bacio svoje, jer mi se činilo, da je u njemu već mlado. Zatim, kad čujem staroga gosta: »Tu mora biti nešto dobro!«, stanem dalje rukom lupiti, te nađem masnu šljuku, paprenim žumancem obavitu.

Trimalhion ostavi igru i zaište od svega onoga. Jasnim glasom ponudi, ne bi li nas tko još vina s medom. Sad najedamput dade glazba znak, i zbor pjevajući brzo iznese jela. Uosta-

---

[3]) Počeo je igru pa je nije dospio dovršiti.

lom u vrevi padne slučajno na pod srebrni pladanj, a momak ga digne. To opazi Trimalhion, išćuška momka i reče mu, da opet baci pladanj. Zatim metlom izmete sobar s ostalim smećem i srebrni pladanj. Nato uđu dva dugokosa Etiopljanina s malim mjehovima. Takvi su obično oni, što u amfiteatru nasipavaju pijesak. Oni podadu vino za pranje ruku, jer vode nitko ne pruži. Pohvalimo gospodara radi raskoši, a on će: »Mart voli jednakost. Zato dadoh svakomu svoj stol. Tako će nam smrdljivi robovi svojim mnoštvom graditi manje sparine.«

Mahom donesu staklene boce, pomno sadrom zalijepljene; o grliću bijaše ceduljica s ovim natpisom:

Falernac Opimijev od sto godina.

Dok čitamo natpis, pljesne rukom Trimalhion pa će: »Ao, dulje dakle traje vino negoli ovo čovjeka. Provedimo stoga noć u piću! Vino je život. A dajem Opimijevo. Jučer nijesam iznio tako dobroga, a bili su na ručku ljudi kud i kamo odličniji«. A kako smo pili i veoma se čudili divoti, donese sluga srebrni kostur tako udešen, da su se zglavci i kralježi na svaku stranu pomicali. On ga opet i opet baci na stol, a pomične spone izvedu nekolike kretnje. Trimalhion pridometne:

Jao jadnicima nama, sav čovječuljak jest ništa.
Taki svi ćemo biti, kada nas ugrabi Orko.
Zato živimo sad, dobro dok može nam bit!

Iza pohvale dođe skup jela, ali baš ne bijaše velik, kako očekivasmo. Ali ipak novost svrati na nj pogled svih nas. Na okrugloj zdjeli bilo je uokrug 12 znamenja nebeskih, a nad svakim namjesti redar jelo od tvari, koja je već onome odgovarala. Nad Ovnom stavi grašak nalik na ovna, nad Bikom komad govedine, nad Blizancima bubrege, nad Rakom vijenac rakâ, nad Lavom smokvu afričku, nad Vagom prečku, na kojoj je s jedne strane bila torta, a s druge kolač; nad Štipavcem stavi morsku ribicu, nad Strijelcem zeca, nad Kozorogom vabića[4]), nad Vodenjakom gusku, nad Ribama dvije trilje.[5]) Na srijedi bijaše bus trave a na njemu saće. Momak Egipćanin nosio je naokolo u srebrnoj peći kruha i grozna glasa mučio se pjesmom. A kad baš nijesmo s voljom posezali za priprostim jelima, kaže Tri-

[4]) Morski rak. — [5]) Morska riba.

malhion: »Dajmo jedimo! To je pravo ručka«. To reče, a četvorica igrajući uz glazbu dolete i skinu gornju zdjelu. Sad vidimo dolje (dašto na drugoj zdjeli) živad pa svinjeće vime i na srijedi zeca perjem iskićena, te se činio kao kaki Pegas. Opazimo i po uglovima podnosa četiri Marsije,[6]) kojima je iz trbušca tekla paprena umaka na ribe, koje su plivale kao u Euripu.[7]) Družina stane pljeskati a mi za njima, te se sa smijehom mašimo najbiranijih stvari. Tako isto poveseli se s toga iznenađenja Trimalhion i kaže: »Karpe!«[8]) Dođe smjesta raščinjač pa uz glazbu raskomada pečenku s onakim kretnjama, te bi mislio, da se gladijator bori uz svirku vodenih orguljica. Jednako nastavi Trimalhion polaganim glasom: »Karpe, Karpe!« A ja pomislim, da je to nekakva dosjetka, što je toliko puta ponavlja, te se nijesam stidio pitati gosta više mene. A on, koji je takve šale više puta vidio, reče: »Vidiš onoga, što raščinja[9]) pečenku: zove se Karp. Stoga, kadgod kaže »Karpe«, istom riječju zove i zapovijeda.«

Dođu sluge i pred počivaljke polože sagove, na kojima bijahu izvezene mreže pa lovci u zasjedi sa sulicama i sva lovačka sprema. I još nijesmo znali, što da pomislimo, kad al' eto pred dvoranom digne se silna galama, i nahrupe psi lakonski i trgnu trčati oko stola. Iza njih osvane podnos, na kojem bijaše vepar najveće veličine s pustenom kapom[10]); na zubima mu visjele dvije, od palmovih grančica pletene košarice: jedna puna datula, druga tebanskih oraha. A naokolo stisli se odojčići od tijesta, kao da će sisati, te se po tome vidjelo, da je to krmača. Oni su bili određeni, da ih gosti sa sobom ponesu. Uostalom onaj Karp, koji je raščinio živad, ne dođe da rasiječe vepra, već bradata ljudina s ovojcima oko golijeni,[11]) u prostom haljincu lovačkom. On trgne lovački nož i snažno rine u bočinu vepru, a na rupu izlete drozdovi. Ptičari, spremni šibama, lepkom na-

[6]) Kipovi, koji prikazuju satira Marsiju, koji se s Apolonom u pjevanju natjecao. Apolon ga je natpjevao i kožu s njega oderao. — [7]) Morski tjesnac između Eubeje i Beotije. — [8]) Karpe (Carpe) u lat. znači »trgaj, raščinjaj!«, a ujedno je vokativ od imena Carpus (Karp). — [9]) Lat. carpit. — [10]) Ostao je od jučerašnjega ručka pa se sada kao kakav oslobođeni rob sa pustenom kapom vraća na stol. — [11]) To nose lovci.

mazanim, za čas ih pohvataju, gdje su po dvorani prhali. Trimalhion zapovjedi, da svakomu po jednoga odnesu, i nadoda: »Ma gledajte, kako je ona divlja svinja proždrla sav žir!« Odmah čeljad priđe košaricama, što su visjele na zubima, te na broj porazdijele gostima orahe tebanske i datule.

Očiste stolove uz glazbu i dovedu u dvoranu tri bijele svinje vrpcama i praporcima nakićene; za jednu reče rob tumač da je dvogodišnja, za drugu — da je trogodišnja, za treću — da je već stara. Ja sam mislio, da su unišli pelivani, pa da će svinje nekakva čudesa izvoditi. Ali mi Trimalhion razbije nadu. On će: »Koju želite da vam se za ručak priredi?« I zapovjedi, da zovnu kuhača, i ne pričeka, dok izaberemo, već dade najstariju zaklati. I zapita kuhača jasnim glasom: »Iz koje si dekurije?«[12]) On odvrati: »Iz četrdesete«. Nato će Trimalhion: »Jesi li kupljen ili si se u kući rodio?« »Ni jedno«, reče kuhač, »ostavio me tebi Panza«. »Gledaj dakle«, kaže Trimalhion, »da valjano prirediš, jer inače ću te dati u dekuriju glasonošâ turiti«. I kuhač tako opomenut odvede pečenku u kuhinju.

Za čas zapremi stol podnos s golemom svinjom. Mi se stali čuditi brzini i kleti se, da se tako brzo ne može ni pijevac ispeći, a to stim više, jer nam se činilo, da je svinja kud i kamo veća, nego je maločas bio vepar. Trimalhion sve više i više promatrajući je kaže: »Što — što? Zar toj svinji nije izvađen drob? Ne, Herkula mi, nije! Zovni, zovni amo kuhača!« Kuhač stane žalosno do stola i kaže, da je zaboravio izvaditi drob. »Što? Zaboravio si?« poviče Trimalhion. »Pa da misliš, da on nije papra ni kimjana nasuo? Svuci ga!« Smjesta svuku kuhača, i on tužan stane među dva mučitelja. Ali svi trgnu moliti, da mu oprosti, govoreći: »Biva tako. Molimo, pusti ga; ako još jednom učini, ne će nas nitko za nj moliti«. Ja kruta srca ne mogoh odoljeti, te se nagnem k uhu Agamemnonovu[13]) i rečem: »Doista ovo mora biti veoma rđav rob. Pa da netko zaboravi svinji izvaditi drob? Ne, tako mi Herkula, ne bih mu oprostio, da je to propustio kod ribe.« Trimalhionu se izvedri lice i reče: »Dakle, kad si tako slabe pameti, a ti pred nama vadi drob!« Kuhač zategne *košulju, pograbi nož pa razreže trbuh ovdje ondje drhtavom*

[12]) Odio od 10 ljudi. — [13]) Agamemnon je s Enkolpijem došao na ručak.

rukom. I mahom se iz rasporâ, koji su se pod pritiskom težine širili, saspu devenice i kobasice.

Najedamput stade prasak stropa, i sva se dvorana potrese. Prestravljen skočim ja; pobojim se, da će kaki pelivan odozgo sići; pa i drugi gosti baš tako u čudu podigoše glavu očekujući, što će se novo s neba javiti. Al' eno najedamput se sa stropa spusti silan obruč sa velike dašto bačve, a sve naokolo po njemu visjeli zlatni vijenci i uljarice od alabastra. Reče nam, da to uzmemo sa sobom kući; a kad se ogledamo na stol, a ono već na njemu podnos s nekoliko kolača; po srijedi bješe Prijap[14]) — načinio ga je pekar —, a po običaju držao u dosta prostranom naručju svake vrste voća i grožđa. Požudno posegnemo rukama za tim nizom jela, a odjednom nova šala razbudi veselje. Ta svi kolači i sve voće, makar si se samo malo takao, pusti šafranov sok, te je sve do nas dopirala nemila tekućina.

Za neko vrijeme naredi Trimalhion, da donesu završna jela[15]). Robovi iznesu sve stolove i donesu druge, pospu po podu pilotinu šafranom i minijem obojenu i — a to nijesam doonda nikad vidio — prah od smrvljena kamena. — Donesu poslastice: drozdove brašnom, sušcem i orasima napunjene. Zat'm dođu mogranji s usađenim bodljikama, kao da su ježevi. I to bi se dalo podnijeti, da nas nije jelo kud i kamo čudnovatije odvratilo, te smo voljeli makar od gladi poginuti. Jer kad su donijeli, kako smo mislili, pitanu gusku i oko nje ribe i svakovrsne ptice, reče Trimalhion: »Štogod vidite ovdje, od jednoga je tijela. Tako mi raslo očinstvo, ne tijelo, kako je to kuhač moj od svinje načinio! Ne može biti čovjeka vrednijega. Volja li te, načinit će od slanine goluba, od pršuta grlicu, od goveđe noge kokoš; pa zato mu je um moj nadjenuo prekrasno ime: zove se Dedal«.

Dugokosi momci donesu pomast u srebrnoj posudi i gostima namažu noge, a još prije toga su im golijeni, noge i gležnje vijencima ovili.

14) Bog vrtova. — 15) To je mensa secunda (drugi glavni dio ručka), a donose se poslastice.

50.

Život i običaji naroda germanskoga.

Tacit, Germanija.

Preveo dr. **Milivoj Šrepel.**

Tjelesni je oblik kraj sve množine ljudi u svih jedan: divlje modre oči, riđe vlasi, visoko i samo u navali jako tijelo, dok ne podnosi jednako napora i posala. A podneblje i tlo nije ih nimalo priučilo podnositi žeđ i vrućinu nego zimu i glad.

Zemlja, i ako se spolja nekoliko razlikuje, opet je uopće ili pokrita tamnim šumama ili gadnim močvarama, prema Galijama je vlažnija a prema Noriku i Panoniji vjetrovitija; dosta je plodna, no voću ne prija, bogata je blagom, ali ponajviše kršljavim. Pa i goveda im nemaju svoje ljepote ni na čelu uresa; ponose se brojem, i to im je jedino i najdraže bogatstvo. Srebro i zlato ne znam da li su im bogovi uskratili milostivo ili s ljutine. Ipak ne bih ustvrdio, da u Germaniji nema nikakve žile srebra ni zlata, jer tko je to ispitao? Stoga ne mare, da ga imaju i upotrebljavaju; vidi se u njih, da srebrne posude, koje su poslanici i poglavice dobili na dar, nijesu u većoj cijeni, nego koje su građene od gline; pored svega toga naši najbliži susjedi cijene zlato i srebro zbog trgovačkoga posla te poznaju i odabiraju neke novce našega kova; oni pak, koji su više unutra, na prostiji i stariji način drže se zamjene same robe. Primaju stari i dobro poznati novac, izrezuckani ili sa znakom dvokolica; pa i više mare za srebro nego za zlato, ne zbog osobite ljubavi nego stoga, što im je množina srebrnih novaca u trgovini prikladnija i što trguju različnim i jeftinim stvarima.

Nema u njih ni željeza na pretek, kako se vidi po vrsti njihova oružja. Slabo tko upotrebljava mač ili duže koplje. Nose koplja ili po njihovu »frameje« s uskim i kratkim željezom, ali tako oštrim i spretnim, da se istim oružjem, kako već zatreba, bore ili izbliza ili izdaleka. I konjanik se zadovoljava štitom i framejom; pješaci se meću još strjelicama, jedan po više njih, i bacaju ih daleko, budući da su goli i lako odjeveni mantijicom. Ne mare za nakite; samo štit urešuju najodabranijim bojama. Malina ih ima oklop, a jedva jedan ili drugi kacigu

ili šljem. Konji im nijesu osobiti ni po ljepoti ni po brzini, ali ih i ne priučavaju na naš način zakretati u zavoje, nego ih tjeraju u pravac ili u jednom zakretu nadesno ili nalijevo a u tako spojenoj crti, da nitko ne zaostaje. Po svemu su jači u pješaštvu; stoga se i bore izmiješani, budući da im je pješadija (koju odabiraju od sve mladeži i postavljaju pred bojni red) spretna i podobna za konjaničku bitku.

I broj im je određen: po stotina ih je iz svake općine, i po tom se među sobom zovu, pa što je u početku bio broj, sada je ime i čast. Bojni red udešavaju na klinove. Uzmaći s mjesta, samo da iznovice navališ, smatraju više za razboritost nego za kukavštinu. Tjelesa svojih i u sumnjivim bitkama odnose. Ostaviti štit poglavita je sramota, pa ako tko to uradi nije mu dopušteno ni biti kod žrtava ni polaziti skupštinu; pače mnogi su se preživjevši rat objesili i tako dokrajčili sramotu.

Kraljeve odabiraju po plemenitosti a vojvode po junaštvu. Kraljevi nemaju neomeđene ni slobodne moći, pa i vojvode upravljaju više primjerom nego zapoviješću, ako su hrabri, ako su ugledni, ako se bore pred bojnim redom: udivljavanjem upravljaju. Uostalom nije nikome osim svećenicima slobodno ni osuditi na smrt, ni sapeti, dä ni izbiti, kao da to nije za kazan ili po zapovijedi vođinoj, nego kao da to naređuje bog, za koga vjeruju da se nalazi uz borce. Stoga i nose u boj nekakve kipove i znakove iznijevši ih iz gajeva. A osobito ih potiče na hrabrost to, što ne popunjuje čete ni klina slučaj ni slučajna zbrka nego obitelji i srodstva, i veoma su im blizu mili i dragi, odakle čuju lelek svojih žena, odakle čuju ciku svoje nejačadi. Ovo su svakomu najsvetiji svjedoci, ovo najveći hvalitelji; k majkama, k ženama donose svoje rane, a one se ne plaše brojati i vidati udarce, te podaju borcima hrane i pobude.

O manjim poslovima vijećaju poglavice a o znatnijima svi, no tako, da poglavice i ono rasprave, o čemu odlučuje narod. Sastaju se, samo ako se ne desi slučajan i nenadan događaj, u stalne dane ili za mlađaka ili za puna mjeseca.

Ništa ne raspravljaju ni o javnom ni o privatnom poslu osim oružani. Ali ne daje običaj nikome, da uzme oružje, prije nego mu dopusti država. Tada u samoj skupštini okiti mladića

štitom i framejom ili tko od poglavica ili otac ili rođak. To je u njih toga[1]), to je prva čast mladosti; prije toga se drže za članove obitelji, a sada za članove države.

Kad ne idu u boj, ne provode vremena mnogo u lovu nego više u besposlici, podajući se snu i jelu. Upravo najhrabriji i najjunačniji ne rade ništa, nego predajući brigu o kući, o penatima i o poljima ženama, starcima i uopće najslabijima u obitelji, sami planduju.

Dužnost je podržavati tako neprijateljstva očina bilo rođakova, kako prijateljstva, ali ne traju nepomirljivo; može se naime ubistvo iskupiti stalnim brojem goveda i ovaca, i sva kuća prima zadovoljštinu, — to je sreća po javno dobro, jer su odviše opasna neprijateljstva kod onake slobode.

Ni jedno drugo pleme ne ljubi silnije gozbe i gostoljubivost; makar koga smrtnika odbiti od kuće drži se za nedopušteno, svatko ga ugošćuje prema imutku gotovim jelom.

Za pilo imaju tekućinu od ječma ili od žita, varena donekle nalik na vino; oni, koji su obali najbliži, kupuju i vino. Jela su im prosta: divlje voće, svježa divljač ili usireno mlijeko; bez pripreme, bez slatkiša utažuju glad. Nijesu tako umjereni kod žeđi; da podaš njihovu pijanstvu, koliko žele, ne bi ih teže savladao pogrješkama nego oružjem.

Od prikazivanja ima u njih samo jedna vrsta u svakom sastanku. Goli mladići, kojima je to zabava, skačući promeću se kroz mačeve i naperene frameje. Vježba je stvorila umijeće, umijeće diku, ali bez koristi i plaće; makar kako mu bila drska smjelost, nagrada je naslada gledalaca. A kockaju se začudo trijezni, kao da je to ozbiljan posao, s tolikom smjelošću kod dobitka i kod gubitka, da će za krajnje i posljednje kockanje zaigrati slobodu i tijelo, kad više ništa nemaju. Pobijeđenik se daje u svojevoljno ropstvo; makar koliko bio mlađi, makar koliko jači, dopušta, da ga vežu i prodadu. Takvo je u toj ludoriji njihovo tvrdoglavstvo; oni sami to zovu vjerom. Robove te ruke prodaju u trgovini, da ujedno sebe oslobode od sramotne pobjede.

[1]) Toga, rimska haljina.

51.

Milanski edikt.

Eusebije, Povijest crkvena.[1])

Preveo **K. Rac.**

Kad sam ja, car Konstantin, i ja, car Licinije, bili sretno stigli u Milan i o svemu, što bijaše za dobro i korist države, raspravili, držasmo, da među ostalim, što nam se činilo da je svima u mnogom korisno, što više — prije svega treba odrediti ono, što se tiče službe božje i štovanja božanstva, t. j. da nesamo kršćanima nego svima damo slobodan izbor, neka prigrle vjeru, kojugod ushtiju, eda bi božansko i nebesko biće, bilo ono što mu drago, nama i svima, što su pod našom vladom, moglo biti milostivo. Spasonosno i pravo rasudivši stvorismo dakle tu svoju odluku, da se uopće nikomu ne krati sloboda birati i slijediti bogoštovlje i vjeru kršćansku, već neka je svakomu slobodno prikloniti srce onoj vjeri, za koju drži da je za nj najbolja, eda bi nam božanstvo u svemu moglo ljubav i brigu iskazivati.

Tu svoju volju iznosimo pismeno zato, da se sasvim ukinu odredbe, što su se u prvom pismu našem ticale kršćana, i da se ukloni ono, što se činilo sasvim neprikladno i protivno blagodati našoj, pa da se sada svatko, koji je odlučio držati se vjere kršćanske, nje prosto i slobodno, bez ikakve zapreke drži. Jer to očevidno odgovara miru našega vremena, da svatko ima slobodu birati i štovati božanstvo, kako ga je volja. Ali to nijesmo izdali, kao da mi uneke zametavamo kakvo bogoštovlje i vjeru.

A osim toga naređujemo za kršćane i ovo: neka ona svoja mjesta, gdje su se prije obično sastajali, dobiju natrag, i ako ih je tko kupio od naše riznice ili od koga drugoga neka bez ikakova otezanja i izvinjavanja vrati istim kršćanima bez novca i bez ikakve naknade za trošak; pa ako je tko ista mjesta slučajno primio na dar, neka istim kršćanima smjesta vrati. Ushtjednu li oni, koji su ista mjesta kupili ili na dar dobili, nešta tražiti od naše milosti, neka pođu do namjesnika, koji je u onom kraju sudac, eda bi se i na njih osvrnula naša dobrota. Sve to neka se zboru kršćana bez ikakoga odlaganja odmah vrati!

[1]) Eusebije, biskup cezarejski, napisao je osim Crkvene povijesti Kroniku i životopis Konstantina Velikoga.

SADRŽAJ.

